

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
EDUKOLOGIJOS IR SOCIALINIO DARBO INSTITUTAS**

**JOLANTA ZAJANČKOVSKAJA
SOCIALINIO DARBO MAGISTRANTŪROS IŠTĚSTINĖS
STUDIJOS**

**PSIČIKOS NEGALIĄ TURINČIŲ ASMENŲ
SOCIALIZACIJA MENINE RAIŠKA STRŪNOS SOCIALINĖS
GLOBOS NAMUOSE**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas:

Doc. dr. Jautrė Ramutė Šinkūnienė

Vilnius, 2020

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

2020-12-04

Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas), Edukologijos ir socialinio darbo instituto, Socialinio darbo (Utenoje nuo 2017) programos studentė Jolanta Zajančkovskaja, patvirtinu, kad šis magistro baigiamasis darbas –

„Psichikos negalią turinčių asmenų socializacija menine raiška Strūnos socialinės globos namuose“:

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbų

metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už akademinės etikos pažeidimą.

Jolanta Zajančkovskaja

TURINYS

LENTELIŲ SĄRAŠAS	4
PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS	5
SĄVOKŲ ŽODYNAS	6
IVADAS	7
1. PSICHIKOS NEGALIĄ TURINČIŲ ASMENŲ PSICHOSOCIALINĖ SITUACIJA BEI SOCIALIZACIJOS YPATUMAI	10
1.1. Psichikos sutrikimų samprata bei klasifikacija	10
1.2. Psichikos negalią turinčių asmenų teisių reglamentavimas	13
1.3. Psichikos negalią turinčių asmenų socializacijos problemos.....	15
2. MENINĖS VEIKLOS POVEIKIS PSICHIKOS NEALIAŲ TURINČIŲ ASMENŲ SOCIALIZACIJAI	21
2.1. Meninė veikla kaip terapijos metodas neįgaliųjų socialinėje reabilitacijoje	21
2.2. Meninė veikla kaip socialinio darbo priemonė	26
2.3. Meninės raiškos terapinis poveikis neįgalių asmenų socializacijos procesui	31
3. PSICHIKOS NEGALIĄ TURINČIŲ ASMENŲ SOCIALIZACIJOS MENINE RAIŠKA STRŪNOS SOCIALINĖS GLOBOS NAMUOSE TYRIMAS	36
3.1. Tyrimo metodologija	36
3.2. Tyrimo rezultatai	40
3.2.1. Strūnos socialinės globos namuose organizuojami meninės veiklos užsiėmimai ir jų svarba psichikos negalią turintiems įstaigos gyventojams	41
3.2.2. Meninės raiškos poveikis psichikos negalią turinčių asmenų reabilitacijai	48
3.2.3. Meninės raiškos poveikis psichikos negalią turinčių asmenų socializacijos procesui.....	53
3.2.4. Meninės raiškos reikšmė socialiniame darbe su psichikos negalią turinčiais asmenimis	57
3.3. Diskusija	61
IŠVADOS	66
REKOMENDACIJOS	67
LITERATŪROS SĄRAŠAS	68
SANTRAUKA	75
SUMMARY	76
PRIEDAI	77

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė. Psichikos sutrikimų klasifikavimas	11
2 lentelė. Tyrimo dalyvių charakteristika.....	38
3 lentelė. Duomenys apie Strūnos socialinės globos namų gyventojus	40
4 lentelė. Meninės veiklos užsiėmimų organizavimo apibūdinimas	41
5 lentelė. Meninės veiklos svarbos psichikos negalią turintiems asmenims apibūdinimas	45
6 lentelė. Meninės raiškos poveikio socialinei reabilitacijai apibūdinimas	48
7 lentelė. Meninės raiškos poveikio psichologinei reabilitacijai apibūdinimas	51
8 lentelė. Meninės raiškos poveikio socialinių įgūdžių pokyčiams apibūdinimas	54
9 lentelė. Meninės raiškos reikšmės socialiniame darbe apibūdinimas	57
10 lentelė. Meninės raiškos tobulinimo galimybių apibūdinimas	59

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1 pav. Dinaminis gerovės modelis	18
2 pav. Meno terapijos pritaikymo sritys	25
3 pav. Socialinio darbo su neįgaliaisiais veiklos kryptys	27
4 pav. Psichikos negalią turinčių asmenų socializacijos menine raiška kryptys.....	33

SAVOKŲ ŽODYNAS

Psichikos sutrikimai – tai kliniškai pastebimos būklės, kurioms būdingi mąstymo, nuotaikos (emocijų) arba elgesio pakitimai, susiję su asmeniniu distresu ir/arba sutrikusiu funkcionavimu (Mačiulis, Buginytė, Mickienė, 2015, p. 90).

Neįgalusis – tai asmuo, turintis ilgalaikių fizinių, psichikos, intelekto ar jutimo sutrikimų, kurie sąveikaudami su įvairiomis kliūtimis gali trukdyti šiems asmenims visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti visuomenėje lygiai su kitais asmenimis (Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencijos, 2009, 1 str.).

Reabilitacija – tai koordinuotas kompleksinis sveikatos, socialinių įgūdžių atkūrimas ar prevencija, įgyvendinama medicininėmis, psichologinėmis, socialinėmis, pedagoginėmis, profesinėmis priemonėmis siekiant užkirsti kelią fizinei ar psichinei negaliai, ją mažinti, į visuomenę integruoti ligonius ar neįgaliuosius (Bartoševičienė, 2011).

Socialinė reabilitacija – socialinio poveikio priemonių visuma, skatinanti neįgaliųjų socialinį savarankiškumą, dalyvavimo galimybių didėjimą ir veiklos ribojimo mažėjimą siekiant užtikrinti lygias teises ir galimybes dalyvauti visuomenės gyvenime (Lietuvos Respublikos neįgaliųjų integracijos įstatymas, 2005, 2 str.).

Socializacija – tai procesas, kurio metu įvairūs asmenys mokosi įgūdžių, elgesio modelių, vertybių ir motyvacijos, reikalingų kompetentingam funkcionavimui kultūroje, kurioje asmuo gyvena (Maccoby, 2015, p. 13).

Menas – tai žmogaus saviraiškos forma, atliekanti įvairias socialines funkcijas, pirmiausia, sprendžiant konkrečias žmonių socializacijos, jų integracijos ir konsolidacijos problemas, tenkinant individualius ir žmonių grupių interesus, sudarant sąlygas žmogaus kūrybinių galių ir veiklos formų sklaidai (Šinkūnienė, 2012, p. 74).

Meninė saviraiška – tai tų pačių dalykų (ką galvoju, kaip jaučiuosi, ko noriu) pasakymas, bet per tam tikrą meno filtrą, t.y. panaudojant meninės raiškos kalbą (Skrabulienė, 2015).

Meno terapija – tai ne tik natūrali emocinės būsenos korekcija, bet ir vizualinė raiška ir tam tikras žmogaus ugdymas bei socializacija, suteikianti galimybę atsipalaiduoti, įveikti vidinius išgyvenimus, sumažinti arba pašalinti žmogiškosios nevirties priežastis, sužadinti teigiamas emocijas, atsikratyti bendravimo kompleksų (Dubodelova, Mačiulaitis, 2012, p. 27).

ĮVADAS

Temos aktualumas. Asmenų su negalia skaičius pasaulyje vis auga. Pasaulio sveikatos organizacijos (toliau PSO) duomenimis maždaug 15 proc. pasaulio gyventojų – daugiau nei milijardas žmonių – gyvena su tam tikra negalia, iš kurių 2–4 proc. patiria didelių funkcionavimo sunkumų. Prognozuojama, kad iki 2050 metų šis skaičius padvigubės (World Health Organization, 2020). Didelę dalį negalios struktūroje sudaro psichikos ligos. PSO skaičiavimais, 12 proc. visos pasaulio ligų naštos priskiriama psichikos sveikatos problemoms (Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija, 2014). Ši problema aktuali ir Lietuvai. Lietuvos Valstybinio psichikos sveikatos centro duomenimis 2019 m. sergančiųjų psichikos ir elgesio sutrikimais šalyje buvo 84,18/ 1000 gyventojų, kai 2018 m. tokių buvo 82,64/ 1000 gyventojų, o 2017 m. – 78,29/ 1000 gyventojų. 0 – 17 m. amžiaus gyventojų tarpe psichikos ir elgesio sutrikimai užima pirmą vietą kitų lėtinių ligų tarpe, 18 – 44 m. amžiaus grupėje – antrą vietą, 45 – 64 m. amžiaus grupėje – trečią vietą, o 65 m. ir vyresnių gyventojų grupėje – ketvirtą vietą (Valstybinis psichikos sveikatos centras, 2020). Statistika rodo, jog psichikos ligų paplitimas yra ypač didelis tarp jaunesnio amžiaus gyventojų, todėl ši tema yra laikoma viena iš svarbiausių tiek Lietuvos, tiek ir pasaulio lygmenyje.

Žmonės, sergantys psichikos ligomis, yra jautresni ir pažeidžiamesni asmeninių santykių plotmėje, daugiau ar mažiau sutrinka optimalus jų funkcionavimas visuomenėje, sumažėja galimybė atlikti tam tikrą veiklą, susilpnėja jų savarankiškos veiklos įgūdžiai, dėl to žmogus dažniausiai negali atlikti jam įprastų vaidmenų (Dembinskas, 2003). Tokių žmonių socializaciją labai pagerina psichosocialinė reabilitacija, kurios pagrindinis uždavinys yra išsaugoti neįgaliųjų individualumą ir socialinę vertę (Nazarova, 2013). Psichosocialinė reabilitacija apima daug paslaugų, padedančių negalią turintiems asmenims išmokti gyventi su savo negalia. Viena iš tokių paslaugų yra bendrosios sveikatos intervencijos paslaugos – tai socialinio darbo bei užimtumo terapija (Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas Nr. V-788, 2012).

Pūro pastebėjimu (cit. pagal Purvinaitė, Bružaitė, 2009), kompleksiskai gydant psichikos sutrikimus, taikant modernios psichinės sveikatos priežiūros komponentus – farmakoterapiją, psichoterapiją, psichologinę ir socialinę reabilitaciją – gali būti naudingas meninės kūrybos metodas. Meninė kūryba ir meninė saviraiška yra puikios galimybės geriau pažinti save, tiek filosofiskai, tiek fiziologiškai, tiek emociškai. Kuriantis žmogus lavina fantaziją, kūrybingumą, įgūdžius, galų gale, tiesiog, atsipalaiduoja (Skrabulienė, 2015). Todėl galima teigti, jog psichikos negalią turinčių asmenų socializacija, taikant meninę raišką, yra aktuali mokslinių tyrimų sritis, suteikianti galimybę įvertinti meninės raiškos pritaikymo galimybes skirtingose

socialinės globos institucijose, padedanti atskleisti problemines sritis bei numatyti tobulinimo kryptis.

Temos ištirtumas ir mokslinis naujumas. Meninės saviraiškos poveikį psichikos negalią turintiems asmenims analizavo ne vienas tiek užsienio, tiek Lietuvos autorius. Vieni autoriai, (Stuckey, Nobel, 2010; Dubodelova, Mačiulaitis, 2012; Nazarova, 2013; Lukošaitytė ir kt., 2014) analizavo meno taikymo poveikį psichikos sutrikimų gydymo ir reabilitacijos procesuose, kiti (Got, Cheng, 2008; Purvinaitė, Bružaitė, 2009; Bicknell ir kt., 2012) – poveikį neįgaliųjų gyvenimo kokybei, tretieji (Sochor, 2014; Grigas, 2017; Lloyd, 2017) – poveikį neįgalių asmenų ugdymo procese bei (Šinkūnienė, 2003, 2011, 2012; Sulewski, Boeltzig, Hasnain, 2012; Gruodytė, 2015) poveikį neįgaliųjų socialinei įtraukčiai. Įvairių autorių pastebėjimu, meninė raiška suteikia galimybę išmokti naujų socialinių įgūdžių, geriau pažinti save, išreikšti savo jausmus, o visa tai gerina neįgaliųjų socialinę įtrauktį.

Mokslinių tyrimų analizė atskleidė, jog meninė raiška prisideda prie neįgaliųjų socializacijos, kuri bendrosios sociologijos požiūriu apibūdinama kaip mokymosi gyventi visuomenėje ir socialinių santykių kūrimo vyksmas (Samsonienė ir kt., 2008). Neįgaliųjų socializacijos tema Lietuvos mokslinių tyrimų srityje yra gana mažai tyrinėta. Neįgaliųjų socializaciją taikomojoje fizinėje veikloje analizavo Samsonienė ir kt. (2008), sportuojančių ir nesportuojančių Lietuvos fiziškai neįgalių asmenų socializacijos galimybes psichosocialinės sveikatos aspektu tyrė Skučas (2010). Tačiau vis dar pasigendama išsamesnių tyrimų psichikos negalią turinčių asmenų socializacijos per meninę raišką tema, kurią galima laikyti nauja, dar nepakankamai ištyrinėta mokslinių tyrimų sritimi.

Darbo problema. Visuomenėje vyraujantis neigiamas požiūris į psichikos sutrikimų turinčius žmones, jų socialinė atskirtis ir išstūmimas iš visuomeninio gyvenimo kainuoja kur kas daugiau, nei jų įtraukimas į kasdienes gyvenimo veiklas (Mikutavičienė, Guščinskienė, 2012). Meninė veikla, taikoma specialistų, dirbančių su psichikos negalią turinčiais asmenimis, yra veiksminga priemonė, galinti prisidėti prie neįgaliųjų socializacijos. Meninės veiklos ir kūrybiškumo panaudojimas dirbant su sveikatos problemų turinčiais žmonėmis sukūrė vadinamąją socialinę meno terapijos kryptį, kurios tam tikrus metodus savo veiklos praktikoje gali pritaikyti ir specialistai, neturintys specialaus medicininio ar psichologinio pasirengimo (Grigas, 2017). Vienas iš tokių specialistų yra socialinis darbuotojas, kuris meninės raiškos formas gali pritaikyti teikdamas socialines paslaugas neįgaliems asmenims. Šio baigiamojo darbo problema formuluojama klausimais: *Kokios galimybės yra taikyti meninės raiškos priemones Strūnos socialinės globos namuose? Kaip meninės raiškos priemonės prisideda prie psichikos negalią turinčių asmenų socializacijos?*

Tyrimo objektas – asmenų, turinčių psichikos negalią, socializacija menine raiška.

Tyrimo tikslas – nustatyti meninės raiškos poveikį psichikos negalią turinčių asmenų, gyvenančių Strūnos socialinės globos namuose, socializacijai.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti psichikos negalią turinčių asmenų psichosocialinę situaciją bei socializacijos ypatumus.
2. Atskleisti meno terapinį poveikį psichikos negalią turintiems asmenims.
3. Identifikuoti meninės veiklos taikymo galimybes Strūnos socialinės globos namuose.
4. Nustatyti meninės raiškos poveikį psichikos negalią turinčių asmenų socializacijai Strūnos socialinės globos namuose.

Darbo metodai. Mokslinės bei metodinės literatūros, teisės aktų bei statistinių duomenų analizė, siekiant teoriškai pagrįsti tyrimo objekto aktualumą. Strūnos socialinės globos namų veiklos dokumentų analizė, siekiant išsiaiškinti įstaigoje organizuojamus meninės veiklos užsiėmimus. Pusiau struktūruotas interviu bei jo turinio (content) analizė, siekiant nustatyti meninės raiškos taikymo galimybes bei poveikį psichikos negalią turinčių asmenų socializacijai Strūnos socialinės globos namuose. Apibendrinimo metodas taikytas tyrimo išvadų formulavimui bei praktinių rekomendacijų pateikimui.

Darbo struktūra. Magistro baigiamąjį darbą sudaro trys skyriai. Pirmame skyriuje analizuojama psichikos negalią turinčių asmenų psichosocialinė situacija bei pateikiami socializacijos ypatumai. Antrame skyriuje siekiama atskleisti meno terapinį poveikį psichikos negalią turintiems asmenims. Trečiame skyriuje pateikiamas ir aprašomas meninės raiškos poveikio psichikos negalią turinčių asmenų socializacijai tyrimas ir jo rezultatai. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados bei praktiniai pasiūlymai, naudotos literatūros sąrašas bei darbą papildantys priedai.

1. PSICHIKOS NEGALIAŲ TURINČIŲ ASMENŲ PSICHOSOCIALINĖ SITUACIJA BEI SOCIALIZACIJOS YPATUMAI

1.1. Psichikos sutrikimų samprata bei klasifikacija

Šiuolaikinis mokslas teigia, kad psichikos ir elgesio sutrikimai yra genetikos ir aplinkos poveikio išdava, kitaip sakant, biologijos ir psichologinių bei socialinių veiksnių sąveikos padarinys (Mačiulis, Buginytė ir Mickienė, 2015). Psichikos sutrikimų samprata įvairiuose mokslo darbuose pateikiama skirtingai, vieningos ir visuotinai priimtinos psichikos sutrikimų sampratos nėra. Taip yra todėl, kad psichikos sutrikimas yra siejamas su žmogaus elgesiu, nukrypstančiu nuo normalaus elgesio ar mąstymo ribų, tačiau atskirti, kas yra normalu, o kas peržengia normalumo ribas, yra sudėtinga. Tai lemia, jog skirtingais laikotarpiais normalumas buvo suprantamas skirtingai. Lygiai taip pat normalumas skirtingai yra suvokiamas ir skirtingų specialistų bei tyrėjų.

Psichologijos žodyne (1993, p. 61) psichikos sutrikimas yra apibrėžiamas kaip „kliniškai svarbus individo elgesio ar psichologinis sindromas arba modelis, kuris siejasi su esamu distresu ar pažeidimais vienoje ar daugiau svarbių funkcionavimo sričių“. Tame pačiame žodyne nurodoma, kad psichikos sutrikimai pasireiškia individo elgesio, psichologinėmis ar biologinėmis disfunkcijomis (Psichologijos žodynas, 1993). Pagal apibrėžimą galima pastebėti, kad psichikos sutrikimu laikomas žmogaus elgesio ir mąstymo modelis, kuris neleidžia žmogui normaliai funkcionuoti (palaikyti ryšių su aplinkiniais, tinkamai reaguoti į dirgiklius, valdyti savo elgesio pagal priimtinas visuomenės normas).

Mokslinėje literatūroje taip pat galima aptikti skirtingus psichikos sutrikimų apibrėžimus. Mačiulis, Buginytė ir Mickienė (2015, p. 90) psichikos sutrikimą supranta kaip „kliniškai pastebimos būklės, kurioms būdingi mąstymo, nuotaikos (emocijų) arba elgesio pakitimai, susiję su asmeniniu distresu ir/ arba sutrikusiu funkcionavimu“. Kai kurie sutrikimai lengvi, o kiti – sunkūs, vieni trunka kelias savaites, o kiti gali tęstis visą gyvenimą. Sunkiausi ir žinomiausi psichikos sutrikimai yra depresiniai susirgimai, šizofrenija, sutrikimai vartojant psichoaktyvias medžiagas, epilepsija, Alzheimerio liga, protinis atsilikimas ir kt. Borsboom (2017) teigia, kad psichikos sutrikimai yra žmogaus elgesio ir mąstymo pakitimai, nukrypimai nuo normos dėl smegenų veiklos sutrikdymo. Anot autoriaus, psichikos sutrikimai gali būti tiek įgimti, tiek sąlygoti aplinkos (sukelto streso, vystymosi sutrikimo dėl netinkamos aplinkos ir pan.).

Įvairios psichikos sutrikimo sampratos rodo, kad psichikos sutrikimai paprastai apibūdinami remiantis įvairiais simptomais ir sindromais, kurie apima žmogaus suvokimo, emocijų, valios, pažinimo, atminties, intelekto, asmenybės ir kitus pakitimus (Mačiulis ir kt., 2015). Dembinskas ir Buinevičius (2003) psichikos sutrikimus skirsto pagal jų sunkumo laipsnį: I laipsnio (lengviausio) sutrikimai siejami su neuroziniais ir psichopatiniais sutrikimais; II laipsnio (vidutinio sunkumo) sutrikimai sietini su afektiniais sindromais ir III laipsnio (sunkiausio) sutrikimai priskiriami šizofrenijos grupės sindromams. Medicininio požiūriu psichikos sutrikimams priskiriama žymiai daugiau simptomų. Lietuvoje pateiktame oficialiame ligų klasifikatoriuje (TLK-10-AM / ACHI/ ACS elektroninis vadovas, 2015) psichikos sutrikimai skirstomi į kelias grupes (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Psichikos sutrikimų klasifikavimas

Nr.	Pavadinimas	Paaškinimas
F00-F09	Organiniai ir simptominiai psichikos sutrikimai	Jie yra išgydomi, pračina per kelias savaites, atsiranda dėl streso, pasireiškia epizodiškai.
F10-F19	Psichikos ir elgesio sutrikimai dėl psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo	Tai nenormalus elgesys ir mąstymas, kurį nulemia žmogaus apsvaigimas nuo psichoaktyviųjų medžiagų. Pavyzdžiui, haliucinacijos ir jų poveikis žmogaus elgesiui.
F20-F29	Šizofrenija, šizotipinis ir kliesesiniai sutrikimai	Tai yra ligos, kurios pasireiškia žmogaus kliesesiais, įsivaizduojamais įvykiais, žmonėmis, žmogus mato ir girdi realiai neegzistuojančius dalykus.
F30-F39	Nuotaikos (afektiniai) sutrikimai	Tai po smarkių įspūdžių pastebimas stipriai besikeičiančios nuotaikos atsiradimas, dėl nuotaikos žmogus negali valdyti savo veiksmų.
F40-F48	Neuroziniai, stresiniai ir somatiniai sutrikimai	Sutrikimai, paveikti streso, kuomet atsiranda nervinė įtampa.
F50-F59	Elgesio sindromai, susiję su fiziologiniais sutrikimais ir somatiniais veiksniais	Tai gali būti valgymo sutrikimai, miego sutrikimai ir pan.
F60-F69	Suaugusiųjų asmenybės sutrikimai	Tai ryškūs asmenybės ir elgesio sutrikimai, kurie nėra tiesiogiai sukelti ligos, sužeidimo arba kito smegenų pakenkimo ar psichikos ligos. Pavyzdžiui, asocialaus tipo asmenybės sutrikimas; paranoidinio tipo asmenybės sutrikimas, pedofilija ir pan.
F70-F79	Protinis atsilikimas	Protinis atsilikimas – tai sulėtėjusios arba neužbaigtos protinės raidos būseną, kai sutrinka įgūdžiai, pasireiškiantys vystymosi metu ir lemiantys bendrąjį intelekto lygį, t. y. pažintinius, kalbinius, motorinius ir socialinius sugebėjimus.
F80-F89	Psichologinės raidos sutrikimai	Sulėtėjęs vystymasis ir išsivystymo lygis pagal amžių. Pavyzdžiui, kalbos gebėjimai.
F90-F98	Elgesio ir emocijų sutrikimai, prasidedantys vaikystėje ir paauglystėje	Tai grupė sutrikimų, kuriems būdinga ankstyva pradžia (paprastai per pirmuosius penkerius gyvenimo metus), sugebėjimo užsiimti veikla, reikalaujančia pažintinių funkcijų, stoka, polinkis nebaigus vienos veiklos, užsiimti kita ir dezorganizuotas, sunkiai kontroliuojamas ir perdėtas aktyvumas.
F99	Nepatikslintas psichikos sutrikimas	Sutrikimas, nepriskiriamas nei vienai grupei.

Šaltinis: Sudaryta pagal TLK-10-AM, 2015.

Įvairūs psichinės veiklos pakitimai sutrikdo darnų asmenybės ir aplinkos bendravimą bei sumažina galimybes savarankiškai save realizuoti gyvenime (Mačiulis ir kt., 2015). Todėl dauguma autorių (Mačiulis ir kt., 2015; Knudsen, ir kt., 2013 ir kt.) savo darbuose teigia, kad sunkūs psichikos sutrikimai, kurie neišgydomi vaistais ir nepraeina visą gyvenimą, progresuoja ir gali sąlygoti žmogaus neįgalumą. Remiantis Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencijos (toliau – Neįgaliųjų teisių konvencija, 2009) 1 straipsniu, prie neįgaliųjų priskiriami „asmenys, turintys ilgalaikių fizinių, psichikos, intelekto ar jutimo sutrikimų, kurie sąveikaudami su įvairiomis kliūtimis gali trukdyti šiems asmenims visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti visuomenėje lygiai su kitais asmenimis“. Šis neįgalumo apibrėžimas rodo, kad neįgalumas yra siejamas su dviem pagrindiniais veiksniais: asmens turimais sveikatos sutrikimais bei visuomenės požiūrio ir aplinkos sudaromų kliūčių visumos, trukdančios tokiems asmenims visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti visuomenės gyvenime.

Kadangi psichikos negalią sąlygoja labai skirtingi psichikos sutrikimai, kuriems būdingi skirtingi simptomai, asmenys, turintys šią negalią, turi apribojimų keliose ar net visose psichinės veiklos (intelektinėje, emocinėje bei valios) srityse. Pagrindiniai psichikos negalią turinčių asmenų bruožai – asmenybės ir elgesio sutrikimai. Sutrikusiai asmenybei yra būdingi tam tikri charakterio bruožai, kurie yra išreikšti stipriau arba silpniau nei įprastai, todėl sutrinka žmogaus prisitaikymo prie aplinkos galimybės, pvz., tokie asmenys stokoja savikritikos, elgiasi stereotipišku būdu ir nesuvokia, kad elgiasi netinkamai, juos valdo emocijos, jie nesugeba suprasti kitų, nesugeba gyventi be konfliktų. Dėl savito požiūrio, nepagrįstų reikalavimų jiems sunku bendrauti su aplinkiniais, todėl jie susiduria su daugybe socialinių ir psichologinių problemų (Lapkauskienė, 2004). Tačiau, suprantant, kad negalia yra ne tik sveikatos sutrikimas, bet ir socialinis reiškiny, neįgaliųjų prisitaikymo prie aplinkos galimybės didele dalimi priklauso nuo jiems sudaromų sąlygų pilnavertiškai įsitraukti į visuomenės gyvenimą. Šiuo atveju labai svarbų vaidmenį vaidina teisinis valstybės reguliavimas, kuriuo reglamentuojamos neįgaliųjų teisės.

Apibendrinant galima teigti, kad psichikos sutrikimai – tai įvairūs simptomai ir sindromai, kurie apima žmogaus suvokimo, emocijų, valios, pažinimo, atminties, intelekto, asmenybės ir kitus pakitimus, dėl ko sutrinka asmens gebėjimas bendrauti, palaikyti produktyvius santykius, tinkamai reaguoti į aplinką bei atlikti kasdienę veiklą. Kuo didesnio laipsnio sutrikimai pasireiškia, tuo didesnė tikimybė susiformuoti negaliai, kuriai įveikti reikia daugiau ir įvairesnės aplinkinių pagalbos.

1.2. Psichikos negalią turinčių asmenų teisių reglamentavimas

Neįgalūs žmonės yra viena iš labiausiai pažeidžiamų, socialiai izoliuotų grupių, patiriančių įvairių formų atskirtį, izoliaciją, stigmą. Todėl šie žmonės lėtai ir sunkiai įsitraukia į visuomenę. Vienas iš esminių aukštesnio lygio žmogaus poreikių – pagarbos poreikis. Žmogus jaučiasi gerbiamas, vertinamas ir pripažįstamas tuomet, kai yra įgyvendinamos jo pagrindinės teisės. Daugėja duomenų, kad tik užtikrinus aukštą visuomenės pilietiškumo lygį ir visuomenės bei valstybės pagarbą visų asmenų teisėms ir laisvėms atsiranda reali galimybė skatinti pagarbą psichikos negalią turintiems asmenims ir didinti jų įsitraukimo į visuomenę galimybes (Pūras ir kt., 2013).

Kuo labiau pažeidžiama visuomenės grupė, tuo labiau reikia prižiūrėti jos teises. Visa tai skatina tinkamai reglamentuoti neįgaliųjų teisių įgyvendinimą. Galima pastebėti, kad yra nemažai tarptautinių teisės aktų bei kitų dokumentų, ginančių neįgalių žmonių teises. Jų pasaulyje yra apie 70. Vienas pagrindinių ir svarbiausių tarptautinių dokumentų yra Neįgaliųjų teisių konvencija (2009), kurios pagrindinis tikslas – skatinti, apsaugoti ir užtikrinti visų neįgaliųjų visapusišką ir lygiateisį naudojimąsi visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis, taip pat skatinti pagarbą šių asmenų prigimtiniam orumui. Šios konvencijos 19 straipsnyje teigiama, kad „valstybės pripažįsta visų neįgaliųjų lygias teises gyventi bendruomenėje, lygias galimybes su kitais rinktis ir imtis veiksmingų ir atitinkamų priemonių, kad sudarytų sąlygas neįgaliesiems visapusiškai įgyvendinti šią teisę ir būti visiškai įtrauktiems į bendruomenę bei dalyvauti joje“ (Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencija ir fakultatyvinis jos protokolai, 2009).

Ne ką mažiau svarbus dokumentas yra 2010–2020 m. Europos strategija dėl negalios (2010), kurios tikslas – suteikti neįgaliesiems daugiau galimybių, kad jie galėtų pasinaudoti visomis savo teisėmis ir visapusiškai dalyvautų visuomenės gyvenime. Europos strategijoje numatoma gerinti sporto, laisvalaikio, kultūros ir rekreacinių organizacijų veiklos, renginių ir vietų, prekių ir paslaugų, įskaitant garso ir vaizdo prekes ir paslaugas, prieinamumą, skatinti dalyvauti sporto renginiuose ir organizuoti specialiai neįgaliesiems skirtus renginius. Visa tai svarbu, kad neįgaliųjų gyvenimas būtų pilnavertis (2010–2020 m. Europos strategija dėl negalios, 2010). Svarbu užtikrinti neįgaliųjų visapusišką dalyvavimą socialiniame gyvenime. Ypač tai yra svarbu žmonėms, turintiems psichikos negalią. Būtent Neįgaliųjų teisių konvencijos 26 straipsnis pasisako už šių žmonių gebėjimų ir funkcijų lavinimą ir reabilitaciją. Būtina siekti, kad šios Konvencijos šalys imtųsi veiksmingų ir atitinkamų priemonių, kad neįgalieji galėtų įgyti ir išlaikyti didžiausią įmanomą savarankiškumą, visus fizinius, protinius,

socialinius ir profesinius gebėjimus, taip pat būtų visiškai įtraukti į visas gyvenimo sritis ir jose dalyvautų (Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencija ir fakultatyvinis jos protokolai, 2009).

Lietuvoje neįgalių žmonių teisinę padėtį reglamentuoja ir bendri Lietuvos Respublikos įstatymai, pradedant pagrindiniu Lietuvos Respublikos įstatymu – Konstitucija (1992), kurioje nurodoma, jog visų žmonių teisės ir laisvės yra prigimtinės, todėl yra saugomos įstatymais. Pagrindinis Lietuvos įstatymas, kuris reglamentuoja neįgalių asmenų teises, yra Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas (2005, suvestinė redakcija nuo 2020-04-08), kurio tikslas – užtikrinti neįgaliųjų lygias teises ir galimybes visuomenėje, nustatyti neįgaliųjų socialinės integracijos principus, apibrėžti socialinės integracijos sistemą ir jos prielaidas bei sąlygas, neįgaliųjų socialinę integraciją įgyvendinančias institucijas. Kita svarbus įstatymas yra Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas (2006, suvestinė redakcija nuo 2020-07-01), kuriame nurodoma, kad būtina sudaryti sąlygas neįgaliam asmeniui ugdyti gebėjimus savarankiškai spręsti savo socialines problemas, palaikyti socialinius ryšius su visuomene, įveikti socialinę atskirtį.

Be bendrųjų įstatymų ir teisės aktų, galima išskirti ir specializuotus teisinius dokumentus, kurie gina psichikos negalią turinčių asmenų teises. Pirmasis specializuotas psichikos negalią turinčių asmenų teises ginantis dokumentas buvo priimtas dar 1971 metais Jungtinių Tautų Generalinėje Asamblėjoje – tai Psichikos negalią turinčių asmenų teisių deklaracija (angl. *Declaration on the Rights of Mentally Retarded Persons*), kurioje numatoma fiziškai ir psichiškai nepalankioje padėtyje atsidūrusių asmenų teisių apsauga, padedant psichikos sutrikimų turintiems asmenims plėtoti savo gebėjimus įvairiose veiklos srityse ir kuo labiau skatinti jų integraciją normaliaame gyvenime. Kitas specializuotas dokumentas, kuriame pabrėžiamos psichikos negalią turinčių asmenų teisės – tai Rekomendacija dėl situacijos psichikos ligų srityje (angl. *Recommendation on the situation of the mentally ill*) (1977). Šios rekomendacijos skirtos užtikrinti neįgaliųjų teisę gauti tinkamą sveikatos priežiūrą, reikiamas bendruomenines paslaugas bei reglamentuoja neįgaliųjų santykius su teisėsaugos institucijomis ir šių asmenų, įvykdžiusių pavojingą veiką, izoliacijos nuo visuomenės sąlygas.

Naujausias specializuotas Europos Parlamento dokumentas – tai rezoliucija dėl psichikos sveikatos (2009) (toliau – Rezoliucija), kurioje pabrėžiama, kad psichikos sutrikimų turintys asmenys bei jų šeimos nariai žymiai dažniau susiduria su diskriminacija, stigmatizacija bei socialine atskirtimi – tai rizikos veiksniai, trukdantys jiems ieškoti paramos ir galimybių gydytis. Todėl Rezoliucijoje raginama valstybės nares suteikti psichikos sveikatos problemų turintiems asmenims teisę į lygiavertę, visapusišką ir tinkamą prieigą prie tinkamo švietimo, mokymo ir užimtumo, remiantis mokymosi visą gyvenimą principais bei užtikrinti atitinkamą paramą, reikalingą jų reikmėms tenkinti.

Įvairūs teisiniai dokumentai ir juose reglamentuojamos psichikos neįgalią turinčių asmenų teisės rodo, kad svarbu ne tik sudaryti tinkamas sąlygas neįgaliųjų įsitraukimui į visuomenę, bet ir padėti tomis sąlygomis pasinaudoti. Šiuo atveju svarbų vaidmenį vaidina įvairios socialinių paslaugų įstaigos ir juose dirbantys specialistai. Viena iš tokių įstaigų yra stacionarus globos namai, kuriuose teikiamos įvairios neįgaliesiems skirtos socialinės paslaugos. Vieni iš svarbesnių tokių įstaigų specialistų – socialiniai darbuotojai, kurie savo kasdieninėje veikloje bendrauja, užmezga ryšius, pažįsta ir teikia pagalbą neįgaliesiems. Vienas iš socialinio darbuotojo uždavinių dirbant su psichikos negalią turinčiais asmenimis ir yra neįgaliųjų teisių užtikrinimas ir pripažinimas visateisiais ir pilnaverčiais visuomenės nariais (Snieskienė, 2007). Vienas iš pagalbos būdų, galintis padėti psichikos sutrikimų turintiems asmenims sėkmingai įsitraukti į visuomenę, atgauti prarastus socialinius įgūdžius, tai užimtumas. Užimtumas pagerina asmenų funkcionavimą, suteikia galimybę gyventi, dirbti, minimaliai naudojantis profesionalų pagalba (Gudžinskienė, Driskienė, 2016). Todėl socialinės globos paslaugas teikiančiose įstaigose ypač svarbu ne tik teikiamų socialinių paslaugų kokybė, sveikatos priežiūra, darbuotojų profesionalų buvimas, bet ir neįgaliųjų užimtumas, edukacinių programų vykdymas, jų saviraiškos poreikių tenkinimas. Socialinės globos namuose yra organizuojamos užimtumo veiklos, atsižvelgiant į specialiuosius neįgaliųjų poreikius ir interesus, asmens motyvaciją. Tokios metodikos ir programos yra nuolatos atnaujinamos, pritaikomos globos namų gyventojams pagal jų individualius poreikius, gebėjimus (Brijūnaitė, 2007).

Apibendrinant galima teigti, kad psichikos negalią turinčių asmenų įtraukimą į visuomenę, jų teisių užtikrinimą reglamentuoja Tarptautiniai, Europos Sąjungos ir Nacionaliniai teisės aktai. Visų teisės aktų paskirtis yra užtikrinti, kad psichikos negalią turintys asmenys galėtų patenkinti kasdienius savo poreikius, galėtų mokytis, užsiimti profesine veikla, dalyvauti visuomeniniame gyvenime, be diskriminacijos naudotis viešosiomis paslaugomis. Siekiant užtikrinti, kad neįgalieji turėtų galimybę pasinaudoti visomis jiems priklausančiomis teisėmis, steigiamos socialinės įstaigos, kuriose dirbantys specialistai teikia įvairias paslaugas, padedančias neįgaliesiems ne tik patenkinti būtiniausiu poreikius, bet ir socializuotis visuomenėje.

1.3. Psichikos negalią turinčių asmenų socializacijos problemos

Socializacija yra tam tikrų asmenų grupių elgesio pritaikymas prie visuomenei priimtinių elgesio modelių. Mokslinėje literatūroje egzistuoja didelė socializacijos sampratos aiškinimų įvairovė. Skirtinguose šaltiniuose socializacijos sąvoka yra apibrėžiama skirtingai.

Samsonienės ir kt. (2008) požiūriu, socializaciją galima apibūdinti kaip mokymosi gyventi visuomenėje ir socialinių santykių kūrimo vyksmą. Juozeliūnienė (2012) pastebi, kad terminas socializacija yra kildinamas iš lotynų kalbos žodžio *socialis* – „visuomeninis“ ir reiškia procesą, kai žmogus perima visuomenės, kurioje jis gyvena, žinojimą, vertybes, motyvus, įgūdžius, vaidmenis ir elgsenos modelius. Socializacija sukuria tapatybę, kuri apibrėžia asmens ryšį su socialine grupe ir jo poziciją toje grupėje. Šinkūnienės (2012) pastebėjimu, socializacija – tai mokymosi procesas, kurio metu įgytos žinios padeda žmogui suprasti pasaulį, vertinti moralius ir amoralius reiškinius, išmokti bendravimo taisyklių ir žinoti ypatumus, suvokti savąją lytinę tapatybę ir pan. Socializacija yra procesas, vykstantis visą žmogaus gyvenimą ir susijęs su vaidmenų kaita, vertybių ir normų, kultūros tradicijų puoselėjimu. Morawski, (2014) socializaciją įvardija kaip vystymosi procesą, kurio metu asmuo išsiugdo vertybes, elgesio normas, įsitikinimus bei ideologijas, reikalingas kompetentingam dalyvavimui visuomenėje. Maccoby (2015) socializaciją apibrėžia kaip procesus, kurių metu įvairūs asmenys mokomi įgūdžių, elgesio modelių, vertybių ir motyvacijos, reikalingų kompetentingam funkcionavimui kultūroje, kurioje asmuo gyvena. Nors socializacijos apibrėžimai yra įvairūs, visi autoriai pripažįsta, kad socializacija yra reikalinga tam, kad žmogaus elgesys atitiktų visuomenės normas, nes tik tokiu būdu galima įsitraukti į visuomenės gyvenimą. Socializacija padeda ugdyti žmogaus socialines kompetencijas ir gebėjimus. Be to, socializacija paaiškina daug psichologinių klausimų, vykstančių socialinėje sąveikoje, įskaitant rasinius santykius, lyčių vaidmenis, moralinių sprendimų priėmimą, pilietiškumą, savikontrolę, įtakos valdymą ir savęs sampratą (Morawski, 2014).

Galima teigti, kad socializacija yra žmogaus prisitaikymas prie visuomenės gyvenimo normų, pagalba tapti kompetentingais visuomenės nariais. Šiame procese žmogus įgyja statusą, gyvenimo poziciją ir daug vaidmenų. Kultūra ir jos pagrindiniai bruožai genetiškai nepaveldimi, o perduodami iš kartos į kartą socializacijos procese, todėl socializacijos esmė yra individo gebėjimas įsisavinti tam tikras žinias, normas, vertybes, leidžiančias jam tapti asmenybe, sugebančia funkcionuoti visuomenėje. Visa tai rodo, jog socializacijos procesas yra daugialypis, todėl jį galima skirstyti į siauresnius procesus, nukreiptus į prisitaikymą funkcionuoti tam tikroje socialinėje terpėje (pavyzdžiui, vaikų socializacija) arba perimti tam tikros sistemos normas (pavyzdžiui, neįgaliųjų socializacija) (Cohn, White, 2012). Neįgaliųjų asmenų socializacija yra labai svarbi, nes užtikrina jų dalyvavimą visuomenės veikloje, visuomeniniame gyvenime bei mažina atskirtį. Socializacijos procese neįgalieji išsiugdo gebėjimą gyventi su savo negalia, lavinti socialinius įgūdžius, normalizuojant arba gerinant negalios priėmimo ir tarpusavio supratimo kokybę (Šinkūnienė, 2012). Pabrėžiama, kad psichinę negalią turinčių asmenų poreikiai yra tokie patys, kaip ir kitų visuomenės narių, t. y.

jie taip pat nori saugiai ir kokybiškai gyventi, mokytis, gauti darbą, realizuoti save bei rinktis su kuo leisti laisvalaikį (Jakubauskienė, 2018). Skirtumas yra tik tas, kad neįgalūs asmenys dėl savo sveikatos būklės susiduria su didesniais apribojimais patenkinti savo poreikius. Todėl neįgaliųjų socializacijoje galima išskirti tris pagrindines kryptis: *socialinę adaptaciją*, kurios pagrindą sudaro socialinių poreikių patenkinimas; *asmens aktyvumą*, kuris pasireiškia dalyvaujant ir sąveikaujant su socialine tikrove; *socialinių poreikių ir veiklos skatinimą bei stimuliavimą* (Vaicekauskienė, 2006).

Neįgaliųjų, turinčių psichikos negalią, socializacija dėl specifinių raidos sutrikimų yra sudėtingesnė. Kiekviename gyvenimo etape žmogus atlieka tam tikrus vaidmenis, prisitaiko prie jų ir atsisakydamas senų, siekia efektyviai veikti naujose gyvenimo situacijose (Varnelienė, 2007). Tuo tarpu neįgaliesiems reikia visiškai perorientuoti vaidmenis, jiems tenka iš naujo apibrėžti savo vaidmenis šeimoje, su draugais, su bendruomene bei su kitais asmenimis. Todėl svarbus neįgaliųjų socializacijos apribojimas yra tas, jog jų bendravimą su aplinka apriboja negalios specifika: neįgalieji nebegali pasikliauti seniau išmoktais bendravimo modeliais ir vaidmenų lūkesčiais, bet turi įgyti visiškai naujų įgūdžių bendraujant su kitais žmonėmis (Kurawa, 2010). Kita problema, kuri apsunkina neįgaliųjų socializaciją, yra įvairių pažinimo procesų ir psichikos ypatybių sutrikimai: silpnas pojūčių ir suvokimų diferencijuotumas, lėtumas, dėmesio nepatvarumas, įsiminimo sunkumai, mąstymo konkretumas, paviršutiniškumas, orientacijos silpnumas, patologinės nuotaikos, pernelyg didelis jautrumas, siauri pažintiniai interesai, fizinio vystymosi sutrikimai (Dubodelova, Mačiulaitis, 2012). Visa tai sukelia neįgaliųjų mokymo(-si) bei adaptacijos problemas. Šinkūnienė (2012) pateikia ir dar vieną neįgaliųjų socializaciją ribojantį veiksnių – tai socializacijos proceso sutrikdymas. Įprastai žmogaus socializaciją sudaro du etapai: pirminė socializacija, kurios metu perimamos pagrindinės nuostatos bei vertybės ir antrinė socializacija, kurios metu perimtų vertybių realizavimą įtakoja kitos socialinės sistemos. Neįgalaus žmogaus atveju antrinė socializacija nevyksta, žmogus visą gyvenimą yra iš dalies arba visiškai priklausomas nuo aplinkoje (bendruomenėje) sukurtų pozityvios socializacijos sąlygų. Šiuo atveju labai svarbu lavinti neįgaliųjų specialiuosius gebėjimus, kurie didina neįgaliųjų savarankiškumą ir suteikia galimybę išmokti nors iš dalies valdyti savo socializacijos procesus (Šinkūnienė, 2012).

Dėl neįgaliųjų socializacijos sudėtingumo pritaikyti bendruosius socializacijos modelius tampa gana problemiška. Todėl pasaulyje taikomi du psichikos negalią turinčių asmenų socializacijos modeliai (Petrauskienė, Daunoraitė, 2009, p. 132):

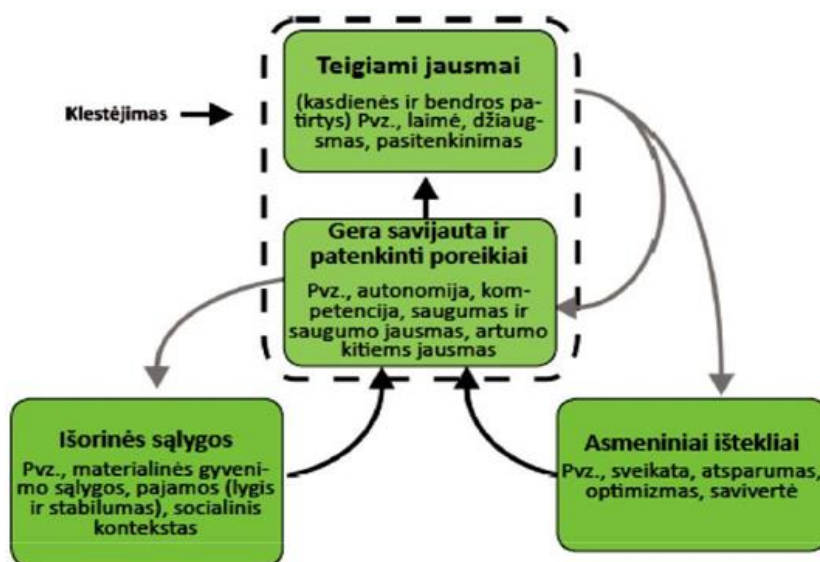
- Į pagalbą orientuotas modelis. Šis modelis apima asmens sveikimo procesą, kuriame stiprinama psichosocialinę negalią turinčio asmens motyvacija, plėtojama socialinė

kompetencija ir socialiniai vaidmenys, užtikrinama veiklų įvairovė bei išorinės aplinkos parama.

- Į asmens raidą orientuotas modelis. Šiame modelyje dėmesys skiriamas asmens gebėjimui identifikuoti savo poreikius, mokytis ir stiprinti savo sveikatą. Specialistas siekia neįgaliajam padėti pozityviai save vertinti, suprasti mokymosi naudą ir didinti gebėjimą reflektuoti su aplinka bei bendrauti.

Kaip galima pastebėti, socializacijos pagalba siekiama skatinti asmens autonomiją, t. y. užtikrinti asmens, turinčio psichikos negalią, savarankiškumą. Todėl teikiamomis paslaugomis skatinama ir mokoma priimti savarankiškus sprendimus, pasirinkti paslaugas, stiprinančias individualius gebėjimus ir sveikąsias asmenybės puses (Germanavičius ir kt., 2007).

Šiuolaikinėje socializacijos proceso traktuotėje akcentuojama aktyvi negalią turinčių asmenų veikla, siejama su terminu „gerovė“ (angl. *well-being*), kuri apibūdinama kaip „organizuota socialinių paslaugų ir institucijų sistema, sukurta padėti individams ir grupėms pasiekti patenkinamus gyvenimo, sveikatos ir asmeninių bei socialinių ryšių standartus, kurie leistų jiems išplėtoti visus gebėjimus ir pagerintų jų gyvenimo kokybę atsižvelgiant į jų šeimų ir bendruomenės poreikius“ (Kvieskienė, 2005, p. 13). Survilienės (2012) pastebėjimu socializaciją galima įvardyti kaip gerovės bei gyvenimo kokybės siekį ir pateikia dinaminį gerovės modelį (žr. 1 pav.).

1 pav. Dinaminis gerovės modelis

Šaltinis: Survilienė, 2012, p. 6

Remiantis 1 pav. pateiktu dinaminio gerovės modeliu galima pastebėti, kad socializacija prisideda prie neįgalųjų gerovės siekiamybės per asmeninių išteklių suteikimą bei išorinių

visuomeninių sąlygų sudarymą, tie ištekliai padeda patenkinti neįgaliųjų poreikius, tarp jų ir bendravimo bei dalyvavimo poreikius, kas skatina teigiamus jausmus, tokius kaip laimė, džiaugsmas, pasitenkinimas. Teigiami jausmai ir gera savijauta daro teigiamą poveikį, nes padidina asmens norą įveikti naujus iššūkius, praplečia asmeninius išteklius ir padidina jo galimybes (Survilienė, 2012).

Tad galima teigti, kad psichikos negalią turinčių asmenų socializacija įgyvendinama per socialinės gerovės sistemos sukūrimą, kurios pagrindą sudaro socialinės paslaugos ir jas teikiančios institucijos. Neįgaliųjų socializacija apima dviejų rūšių socialines paslaugas: socialinės priežiūros paslaugos, kurios skiriamos lengvus psichikos sutrikimus turintiems asmenims, ir socialinės globos paslaugos, kurios reikalingos dažniausiai sunkią psichikos negalią turintiems asmenims. Socialinės priežiūros paslaugoms priskiriama pagalba į namus, socialinių įgūdžių ugdymas ir palaikymas, apgyvendinimas savarankiško gyvenimo namuose, laikinas apnakvindinimas, intensyvi krizių įveikimo pagalba. Socialinės globos paslaugoms priskiriama dienos socialinė globa, ilgalaikė ir trumpalaikė socialinė globa (Kvieskienė, Čiužas, Vaicekauskienė, Šalaševičiūtė, 2015).

Psichikos negalią turintiems asmenims neretai yra reikalinga socialinė globa. Guogis (2015) nurodė, kad socialinės globos paslaugas dažniausiai teikia keturi sektoriai: viešasis (valstybinis), visuomeninis (ne pelno), privatusis (pelno) ir „neformalusis“, apimantis šeimą, draugus, kaimynus ir kt. Šiose institucijose psichosocialinę negalią turintys asmenys mokomi pradėti gyvenimą iš naujo: mokomi paprasčiausių buitinių įgūdžių, sudėtingesnių socialinių bei bendravimo įgūdžių, skatinami atgauti pasitikėjimą savimi. Taip pat čia jie turiningai praleidžia laisvalaikį bei bendrauja su panašaus likimo žmonėmis (Lapkauskienė, 2004). Pagalba psichikos negalią turintiems asmenims yra grindžiama įvairialypiu požiūriu, kuris jungia medikamentinį ir nemedikamentinį gydymą. Medikamentinio gydymo pagrindas yra psichikos sutrikimų simptomų mažinimas, kad jie kuo mažiau trukdytų neįgaliajam įsitraukti į visuomenės gyvenimą. Tuo tarpu nemedikamentinio gydymo pagrindą sudaro socialinės paslaugos, įvairios terapijos ar meninės veiklos, kurios gerina neįgaliųjų gyvenimo kokybę (Gustafsson ir kt., 2009).

Gudžinskienės ir Driskienės (2016) pastebėjimu, žmogaus psichinei sveikatai įtakos turi gera emocinė ir dvasinė būsena, kuri suteikia žmogui gyvenimo pilnatvę, saviraiškos galimybes, todėl sveikatos sutrikimams šalinti, atsipalaiduoti nuo ligų, padeda užimtumo veiklos. Užimtumo veiklų metu vyksta įvairių socialinių įgūdžių, gerinančių asmens gebėjimus funkcionuoti visuomenėje lavinimas, mokomasi įveikti stresą, spręsti problemas bei yra ugdomi darbiniai, buitiniai, laisvalaikio, bendravimo įgūdžiai. Žmonėms, sergantiems psichikos ligomis, daugiau negu kitiems asmenims kyla bendravimo sunkumų dėl įvairių priežasčių:

asmenybės psichinių ir socialinių nuokrypių, atsiradusių dėl ligos, ilgos izoliacijos gydantis ligoninėse, bei šių asmenų stigmatizavimo ir diskriminacijos (Mačiulis ir kt., 2015). Todėl žmonių bendravimo poreikio tenkinimas turi neįkainojamą vertę, kadangi bendraudami žmonės gali giliau pažinti bei vertinti kito žmogaus individualybę, žmogiškąsias savybes, nekreipdami dėmesio į išorę bei išankstines nuostatas, išmokdami gerbti save bei kitus (Benevičiūtė, 2014). Galima daryti prielaidą, kad užimtumo grupėse lavinamos socialinės kompetencijos, stiprinami tarpasmeninio bendravimo įgūdžiai ir didinamas neįgaliųjų pasitikėjimas savimi (Gudžinskienė, Driskienės, 2016).

Apibendrinant galima teigti, kad neįgaliųjų socializacija padeda jiems integruotis į visuomenę, užtikrina galimybę dirbti, mokytis, užsiimti mėgstama veikla, užkerta kelią socialinei atskirčiai. Išskiriami du pagrindiniai neįgaliųjų socializacijos modeliai: į pagalbą orientuota bei į asmenį orientuota socializacija. Abiejų modelių darnus įgyvendinimas padeda neįgaliesiems lengviau įsilieti į visuomenę. Reikia pabrėžti, jog psichikos negalią turinčių asmenų socializacija yra sunkesnė, susiduriama su daugiau iššūkių bei didesniu socialinės pagalbos poreikiu. Psichikos negalią turintiems asmenis yra sunkiau išmokti priimtino visuomenei elgesio, tam prireikia daugiau pastangų bei įvairių priemonių. Viena iš tokių priemonių, padedančių neįgaliesiems efektyviau socializuotis visuomenėje, yra meninė veikla.

2. MENINĖS VEIKLOS POVEIKIS PSICHIKOS NEALIĄ TURINČIŲ ASMENŲ SOCIALIZACIJAI

2.1. Meninė veikla kaip terapijos metodas neįgaliųjų socialinėje reabilitacijoje

Ne vieno autoriaus (Gustafsson et al., 2009; Buginytė, Mickienė, 2007) pastebėjimu, viena iš efektyviausių priemonių užtikrinti asmenų su psichikos negalia socializaciją yra socialinė reabilitacija. Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymo (2005) 5 straipsnyje nurodoma, kad „socialinė reabilitacija – tai socialinių ir savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas, palaikymas bei atkūrimas, motyvacijos įsigyti išsilavinimą ir dirbti didinimas, meninių, sportinių bei kitų gebėjimų lavinimas“. Socialinės reabilitacijos paslaugos teikiamos asmenims siekiant suformuoti arba atkurti jų socialinius ir savarankiško gyvenimo įgūdžius, padėti įsigyti išsilavinimą, užtikrinti galimybes dalyvauti visuomenės gyvenime bei darbo rinkoje (LR neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas, 2005). Kaip galima pastebėti, meninė veikla yra viena iš reikšmingų socialinės reabilitacijos priemonių, prisidedančių prie psichikos negalią turinčių asmenų socialinės kompetencijos ugdymo ir jų socializacijos.

Menas yra itin archajiška žmogaus saviraiškos forma, įgalinanti žmogų išreikšti save ir savo išgyvenimus simboliškos metaforos forma (Dubodelova, Mačiulaitis, 2012). Bendraujant meno kalba, nesvarbu, koks dalyvių neįgalumas ar profesionalumas, keičiamasi emocijomis, pažintine ir socialine informacija, atrandami dvasiniai ryšiai (Šinkūnienė, 2012). Visa tai rodo, kad menas paveikia ir stimuliuoja vieną ar daugiau jutimo, emocinių ir intelekto procesų. Tyrimais įrodyta, kad menas padeda sumažinti emocinę įtampą, išgyvenimus, padeda sušvelninti ligos simptomus (Farokhi, 2011). Toks meno poveikis paskatino specialistus įtraukti šią veiklos formą į psichikos negalią turinčių asmenų reabilitacijos procesą.

Nors žmonės tūkstančius metų naudojo meną kaip išraiškos, bendravimo ir gydymo būdą, meno terapija pradėjo formuotis tik XX amžiaus viduryje (Farokhi, 2011), kai psichoterapeutai ir menininkai ėmė suprasti, kad nežodinė saviraiška, pavyzdžiui, tapyba, muzika ar judesiai, gali būti naudinga sunkiomis psichikos ligomis sergantiems žmonėms, ypač tais atvejais, kai žodinis bendravimas yra neįmanomas (Lukošaitytė ir kt., 2014). Šiandien tiek mokslininkai, tiek praktikai, kurių veikla susijusi su meno terapija, pateikia skirtingas šio termino interpretacijas:

- Gydomo ir prevencijos požiūriu meno terapija yra mokslinis metodas, kurio esmė yra sukurti palankius saviraiškos būdus, skatinant, stimuliuojant paciento kūrybines galimybes ir sugebėjimus (Purvinaitė, Bružaitė, 2009).

- Meno terapija yra psichoterapijos forma, integruojanti vaizduojamąjį meną į gydymą (Farokhi, 2011).

- Meno terapija yra gydymo metodas, naudojant meninę kūrybą. Meno terapijos samprata apima vizualinės raiškos ir jos kalbos panaudojimą bei tiesioginį žmogaus dalyvavimą meninės kūrybos procese (Dubodelova, Mačiulaitis, 2012).

- „Meno terapija – tai sveikatos priežiūros veikla, integruojanti meno terapijos, meno, medicinos, psichologijos, psichoterapijos, specialaus ugdymo bei socialinio darbo disciplinų žinių bei praktikos aspektus“ (Survilienė, 2012, p. 7).

- „Menų terapijos yra meninės raiškos, kūrybos proceso ir psichoterapinių santykių taikymas, siekiant remti, palaikyti ir gerinti psychosocialinę, fizinę, pažinimo ir dvasinę sveikatą visų amžiaus grupių atstovams“ (Lukošaitytė ir kt., 2014, p. 18).

- „Meno terapija – tai sistemingas, tikslingai organizuojamas procesas, kurio metu specialistas padeda klientui palaikyti ar atgauti fizinį ir dvasinį sveikatingumą“ (Grigas, 2017, p. 80).

Meno terapijos apibrėžimai rodo, kad meno terapija yra vienas iš terapijos metodų, kuris pasitelkiamas psichikos negalią turinčių asmenų reabilitacijai, nes daro tiek fizinį, tiek psichologinį poveikį. Šiame kontekste menas naudojamas kaip diagnostinis įrankis ir kaip tarpininkas emociniams išgyvenimams, kurie dažnai būna trikdantys ir sunkūs, išreikšti (Lukošaitytė ir kt., 2014). Meno terapijos svarbą neįgaliųjų reabilitacijai pripažįsta ne vienas autorius. Purvinaitė ir Bružaitė (2009), išanalizavusios įvairius mokslinius tyrimus, pabrėžia, kad meno terapija yra naudinga gydant psichikos sutrikimus, nes suteikia galimybę išreikšti agresyvius jausmus socialiai priimtina forma, skatina atsirasti vidinės kontrolės ir tvarkos jausmus, stiprina savo vertės pajautimą ir meninę kompetenciją, padeda atgauti pasitikėjimą savimi, taip pat lygiagrečiai veikia kaip energijos reguliatorius, padedantis pacientui įgauti atsvarą panaudojant vidines jėgas. Meno terapija leidžia sutelkti paslėptus vidinius išteklius, kuriems veikiant potencialiai pagerėja emocinė būseną, kasdienė veikla, palengvinami sutrikimai, kurie sunkiai paveikiami tradiciniais gydymo metodais (Purvinaitė, Bružaitė, 2009).

Farokhi (2011) nuomone, meno terapija yra veiksmingas terapijos būdas asmenims, turintiems raiškos, medicinos, švietimo, socialinių ar psichologinių sutrikimų, todėl yra praktikuojamas psichinės sveikatos, reabilitacijos, medicinos, švietimo ir teismo ekspertizės aplinkose. Meno terapijos tikslas yra pagerinti arba atkurti kliento funkcionavimą ir jo

asmeninės gerovės jausmą. Meno terapija nuo kitų terapijos rūšių skiriasi tuo, kad joje naudojamos įvairios meno priemonė (dažai, molis, muzika, judesys ir kt.), siekiant palengvinti kliento minčių raišką ir suvokti savo problemas, kuomet žodžiais to padaryti nepavyksta. Autoriaus nuomone, vyrauja du požiūriai į meno terapinį poveikį. *Pirmasis požiūris* yra susijęs su tikėjimu, kad menas turi kūrimui būdingą galią. Ši nuomonė apima idėją, kad pats meno kūrimo procesas yra terapinis. Meno kūrimas yra vertinamas kaip galimybė vaizdingai, autentiškai ir spontaniškai išreikšti save, savo patirtis, kas laikui bėgant gali sukelti asmeninių poreikių išsipildymą, emocinę kompensaciją ir atsigavimą. *Antrasis požiūris* į meno terapijos poveikį remiasi idėja, kad menas yra simbolinio bendravimo priemonė. Šis požiūris dažnai vadinamas meno psichoterapija, pabrėžia produktus – piešinius, paveikslus ir kitas meno išraiškas – kaip naudingus komunikuojant problemas, emocijas ir konfliktus. Meno įvaizdis tampa reikšmingas gerinant žodinius mainus tarp asmens ir terapeuto, siekiant išvalgos, konfliktų bei problemų sprendimo, suformuoja naujus suvokimus, kurie savo ruožtu lemia teigiamus pokyčius, augimą ir teigiamą terapinį poveikį (Farokhi, 2011).

Dubodelova ir Mačiulaitis (2012) pastebi, kad meno terapija suteikia galimybes atskleisti savo savarankiškumą, mokytis atlikti užduotis iki galo, be to meno terapija dažnai paskatina ir bendravimą su kitais, suteikia teigiamų emocijų. Šinkūnienės (2012) nuomone, kryptinga meninė veikla gali tapti optimalia specialiųjų poreikių asmenų psichosocialinės reabilitacijos priemone, suteikdama galimybę perteikti emocijas, panaikinti priverstinį dėl negalios egzistuojantį pasyvumą ir dėl to išlaisvina žmogų, suteikdama saviraiškos laisvę. Kreivinienės ir Vaičiulienė (2015) teigimu, meno terapija gerina asmenų, turinčių psichikos negalią, gyvenimo kokybę, jie neįaučia didelės socialinės atskirties, išmoksta naujų įgūdžių, džiaugiasi savimi, kyla noras bendrauti su kitais.

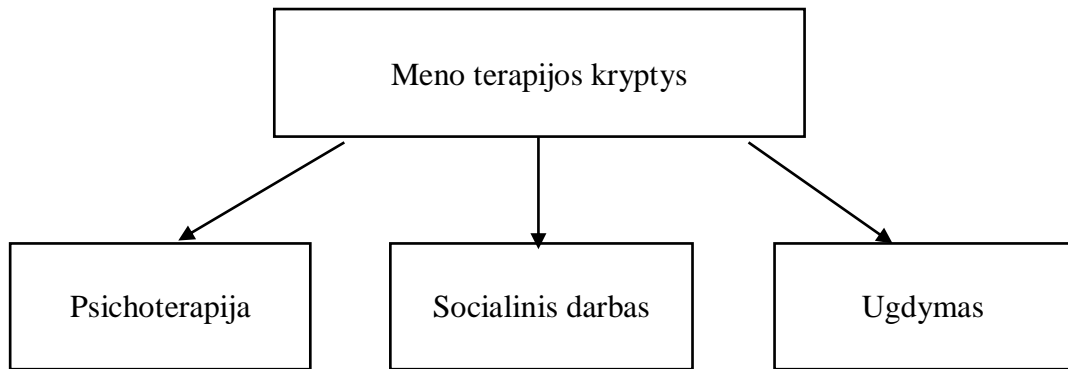
Įvairių autorių pastebėjimai rodo, kad meno terapija turi sisteminį poveikį: psichologinį, kognityvinį, socialinį ir kt. Lith ir kt., (2011) pastebėjimu, meno terapija gali veikti įvairiapusiškai, įtraukiant visą žmogų, įskaitant jutiminius-motorinius, suvokimo, pažinimo, emocinius, fizinius, socialinius ir dvasinius aspektus. Psichologinis poveikis pasireiškia per neigiamų jausmų, emocijų išreiškimą netiesiogine metaforų ir simbolių kalba. Kūrybos procese mažėja vienatvės jausmas, suteikiamos galimybės palaipsniui priimti negalią bei prisitaikyti prie negalios sukeltų problemų (Schreefel, 2015).

Meno terapija paprastai vykdoma grupinių užsiėmimų metu, o tai padeda sumažinti vienatvės jausmą, padeda pasijausti grupės dalimi ir kitaip pamatyti negalios situaciją. Meno terapija leidžia sukurti saugią erdvę asmeniniams apmąstymams, sudaro sąlygas įgalinimo, pasitikėjimo savimi ir savigarbos formavimuisi, tuo pačiu mažinamas ir pažeidžiamumo

jausmas (Schreefel, 2015). Kūryba grupėse leidžia klientams išsiugdyti jausmą būti socialinio pasaulio dalimi ir pagilinti tarpusavio santykius (Lith ir kt., 2011).

Menas daro poveikį ir neįgaliųjų kognityviniam elgesiui bei socializacijai. Negalia išgyvenantys žmonės paprastai susitelkia į neigiamą jos poveikį: į tai ko jie neteko, ko nebesugeba padaryti ir pan. Toks požiūris trukdo priimti negalią ir prisitaikyti prie savo naujos fizinės būsenos. Būtent meno terapija padeda nukreipti neigiamas mintis, sukurdamas teigiamas įveikimo strategijas. Taip pat kūrybinis procesas pagerina socialinius, pažintinius ir psichologinius įgūdžius per bendravimą su naujais žmonėmis, per dalyvavimą su negalia nesusijusiuose pokalbiuose, per ilgalaikį dėmesio telkimą į veiklą, per emocinę iškrovą, per savivertės kėlimą, didžiavimąsi savo kūrybos rezultatais ir kt. (Schreefel, 2015).

Dėl teigiamo poveikio psichikos sveikatai meno terapija yra plačiai taikoma dirbant su psichikos negalią turinčiais asmenimis. Labiausiai meno terapija yra vertinga gydant psichikos sutrikimus tuomet, kai derinamos meno priemonės ir psichoterapijos technika. Kompleksiškai taikant meno terapiją kartu su farmakoterapija bei psichoterapija, pastaroji tampa labai reikšminga priemone psichikos negalią turinčių asmenų psichosocialinėje reabilitacijoje (Dubodelova, Mačiulaitis, 2012). Nors meno terapija yra laikoma psichoterapijos forma, meno, kaip terapijos priemonė, yra plačiai taikoma ir kitų profesijų atstovų. Lith ir kt. (2011) pateikia pagrindinius meno terapeuto vaidmens psichosocialinėje reabilitacijoje komponentus, kuriuos galima lengvai pritaikyti kitoms reabilitacijos formoms. Pirma, terapeutas padeda klientams kurti tarpusavio santykius, kurie tampa klientų tarpusavio santykių modeliu. Antra, terapeutas skatina kūrybiškumą kliento įsitraukime į meną ir supranta ypatingą vaidmenį, kurį kūrybiškumas gali atlikti psichikos ligomis sergančių žmonių gyvenime. Trečia, terapeutas palaiko atsigavimo atmosferą įsitikindamas, kad psichikos ligomis sergantys žmonės, nepaisant jų ligų, gali kurti prasmingą ir tikslingą gyvenimą. Pritaikant šiuos meno terapijos principus, meninę veiklą kaip reabilitacijos metodą gali taikyti ir kiti reabilitacijos komandos nariai, pvz., ergoterapeutai, socialiniai darbuotojai. Remiantis šiuo požiūriu meno terapijoje galima išskirti tris savarankiškas kryptis, kurias vienija tai, kad menine kūrybine veikla siekiama terapinių, socializacijos arba ugdymo tikslų (žr. 2 pav.).

2 pav. Meno terapijos pritaikymo sritys

Šaltinis: sudaryta pagal Dubodelova, Mačiulaitis, 2012

Kaip galima pastebėti, meno terapijos principai gali būti pritaikomi ne tik psichoterapijoje, kuri yra pagrįsta terapiniais santykiais, medicinos mokslu ir psichoanalizės teorijomis, bet ir socialinio darbo bei ugdymo srityse. Meno terapija socialinėje srityje yra orientuota į klientų užimtumą ir kreipia dėmesį į estetinius meninės produkcijos aspektus. Šią terapiją gali taikyti neturintys specialaus medicininio išsilavinimo žmonės (Dubodelova, Mačiulaitis, 2012). Meno terapija ugdant akcentuoja sveiką asmenybės potencialą, t. y. meno terapija suprantama kaip meninės raiškos naudojimas asmenybės, grupės, kolektyvo emocinei savijautai ir psichinei sveikatai gerinti. Pagrindinis ugdomojo meno terapijos poveikio tikslas yra neįgaliųjų socializacija (Grigas, 2017). Terapija socialiniame darbe bei ugdymo procese įgyja rūpinimosi žmogumi reikšmę, o gydymas suvokiamas kaip socialinis-psichologinis gydymas, elgesio stereotipų keitimas. Taip pat žodis „gydymas“ turi dar vieną prasmę – tai išsivadavimas nuo ko nors. Pavyzdžiui, Nietzsches požiūriu, sveikata reiškia ne laisvę nuo ligos, bet gebėjimą su ja tvarkytis. Todėl meninė raiška ir meno terapija turi tam tikrų panašumų: meno terapija – padeda suvokti, įsisąmoninti savo emocijas, jausmus ir netgi visa tai keisti, o meninė saviraiška žmogui padeda išreikšti susikaupusius jausmus, emocijas ar patirtį, padeda atsipalaiduoti, džiaugtis kūrybiniu procesu (Skrabulienė, 2015). Grigo (2017) pastebėjimu, meninės veiklos ir kūrybiškumo panaudojimas dirbant su sveikatos problemų turinčiais žmonėmis sukūrė vadinamąją socialinę meno terapijos kryptį, kurią tobulino taikomojo meno specialistai, neturintys specialaus medicininio ar psichologinio pasirengimo.

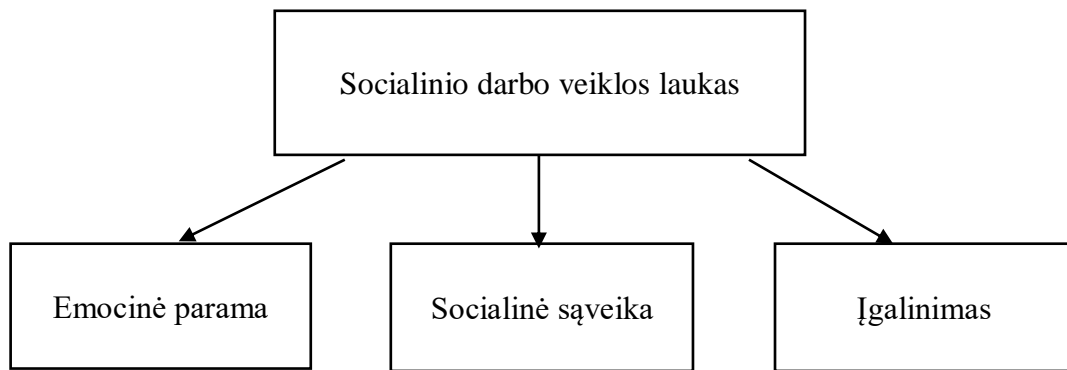
Visa tai rodo, kad meno terapija gali būti taikoma ir kaip specializuota psichoterapijos priemonė, ir kaip socialinės rehabilitacijos priemonė, padedanti psichikos negalią turintiems asmenims socializuotis visuomenėje. Meninės veiklos, turinčios terapinį poveikį, rūšių yra įvairių: dailės terapija, muzikos terapija, šokio (judesio) terapija, teatro (dramos) terapija, spalvų terapija ir kt. Šios terapijos kaip atskiros šakos susiformavo atsižvelgiant į skirtingus

meninės raiškos būdus ir priemones (Lukošaitytė ir kt., 2014). Skirtingos meno rūšys turi savitą terapinį poveikį, pvz. pagrindinis dailės terapijos tikslas – pažadinti aktyvumą, skatinti pacientus realizuoti savo kūrybines galias, išlaisvinti jausmus, siekti sielos harmonijos. Muzika pasižymi dideliu emociniu poveikiu žmogui, ji daro įtaką ne tik emociniam suvokimui, bet ir pažinimui, estetiniam jausmui bei žmonių poelgiams. Šokyje sujungiamos dvi meno terapijos sritys – muzikos ir judesio, todėl šokio terapijos pagrindinis principas yra judesio ir emocijos santykis. Judesys suteikia energijos, subalansuoja, gydo psichinę energiją, taip pat pagerina raumenų veiklą, imuninę sistemą, modeliuoja kūno formas bei ilgina gyvenimą. Tuo tarpu teatro terapija ne tik daro poveikį sveikatai, bet ir ugdo, t. y. leidžia plačiai išsiskleisti žmonių saviraiškai (Dubodelova, Mačiulaitis, 2012).

Apibendrinant galima teigti, kad meno terapija yra poveikio darymas bei sveikatos stiprinimas menu, kurio formos gali būti įvairios: dailė, keramika, muzika, šokis, teatras, literatūra ir kt. Meno terapija teikia teigiamų emocijų, skatina savęs ir kito pažinimą, moko elgtis įvairiose situacijose, formuoja savivertę, išlaisvina patyrimus, padeda atpažinti ir spręsti problemas. Tai reiškia, kad meno terapija teigiamai veikia žmogaus sveikatą – tiek fizinę, tiek psichinę, tiek socialinę. Todėl neabejotinai yra viena iš reikšmingiausių neįgaliųjų socialinės reabilitacijos priemonių. Pataruoju metu ši terapijos forma vis plačiau ir sėkmingiau yra pritaikoma specialistų, dirbančių su psichikos negalią turinčiais žmonėmis, veikloje. Vieni iš tokių specialistų yra ir socialiniai darbuotojai, kurie meninę veiklą integruoja į socialinės pagalbos teikimo procesą.

2.2. Meninė veikla kaip socialinio darbo priemonė

Socialinis darbas – tai „profesinė veikla, kuri įgalina žmones, šeimas, bendruomenes ir visuomenę spręsti tarpusavio santykių ir socialines problemas, skatindama socialinę kaitą, gerindama gyvenimo kokybę ir stiprindama solidarumą bei socialinį teisingumą“ (Socialinių paslaugų įstatymas, 2006, 20 str.). Iš socialinio darbo apibrėžimo galima matyti, kad socialinio darbo tikslas – padėti žmonėms įveikti socialines problemas ir sąveikauti su juos supančia socialine aplinka. Anot Vyšniauskytės-Rimkienės ir Liobikienės (2012), socialinio darbo profesija, palyginti su kitomis profesijomis, yra dar jauna, todėl savo veikloje vadovaujasi kitų profesijų (sociologijos, psichologijos, medicinos ir pedagogikos) žiniomis. Pritaikydamas įvairių profesijų teorijas, profesionalus socialinis darbuotojas turi žinių ir gebėjimų trijose srityse (žr. 3 pav.).

3 pav. Socialinio darbo su neįgaliaisiais veiklos kryptys
 Šaltinis: sudaryta pagal Vyšniauskytė-Rimkienė, Liobikienė, 2012

3 pav. pateiktoje schemeje galima matyti, kad socialinis darbuotojas savo veiklos praktikoje su neįgaliaisiais pritaiko įvairių mokslų teorijas, pvz. pritaikydamas psichologines teorijas (psichodinaminę, bihevioristinę bei kognityvinę), socialinis darbuotojas geba pažinti savo klientų emocijas bei teikti jiems paramą kontroliuojant tas emocijas. Pritaikydamas teorijas, kuriomis remiantis analizuojamas žmogaus ir socialinės aplinkos santykis ir sąveika (ekologinė, sisteminė, socializacijos), socialinis darbuotojas geba daryti įtaką kliento socialinei aplinkai ir sąveikai su ja. Pritaikydamas teorijas, kuriomis grindžiamas socialinio darbo procesas ir metodai (stipriųjų savybių perspektyva, darbas su atveju, problemų sprendimas, grupinis darbas ir pan.), socialinis darbuotojas geba daryti įtaką kliento gebėjimui pačiam spręsti savo socialines problemas (Vyšniauskytė-Rimkienė, Liobikienė, 2012):

Socialinis darbuotojas, įgyvendindamas savo profesijos paskirtį, privalo turėti įvairių sričių žinių bei gebėjimų jas pritaikyti praktikoje. Be teorinių žinių ir praktinių įgūdžių socialinis darbuotojas turi turėti ir tam tikrų asmeninių savybių, tokių kaip komunikabilumas, kūrybingumas, greita orientacija, kruopštumas, sąžiningumas, darbštumas, pareigingumas, dėmesingumas, optimizmas, humaniškumas, ryžtas, drąsa, empatija (Socialinio darbuotojo rengimo standartas, 2008). Kaip galima pastebėti, kūrybingumas yra viena svarbiausių socialinio darbuotojo savybių, be kurios būtų sunku įgyvendinti profesinės veiklos užduotis, kadangi socialinis darbuotojas dirba labai plačiame veiklos lauke bei su labai įvairiomis, įvairių problemų turinčiomis, socialinėmis žmonių grupėmis. Kaip pastebi Šinkūnienė (2012), kūrybiškais socialiniais darbuotojai yra laikomi tie specialistai, kurie nebijo ieškoti nestandartinių darbo įrankių bei naujų veiklos schemų, nebijodami rizikuoti ir mokytis iš klaidų. Pasitelkdami į pagalbą kūrybinę/meninę veiklą socialiniai darbuotojai gali palengvinti savo funkcijų atlikimą (Šinkūnienė 2011) bei gerokai padidinti savo darbo efektyvumą (Šinkūnienė, 2012). Tokiu būdu kūryba kaip procesas yra neatsiejamas nuo socialinio darbo

veiklos praktikos. Viena vertus socialinis darbuotojas turi būti kūrybiškas ir gebėti pasirinkti tinkamus darbo metodus, kita vertus kūrybinė veikla gali būti taikoma kaip vienas iš socialinio darbo veiklos metodų.

Meninės veiklos taikymas socialiniame darbe nėra susijęs nei su tikslu gydyti, nei su tikslu išmokyti piešti ar kurti meną. Socialinio darbo kontekste svarbus pats kūrybinis procesas, kuris suteikia ugdomąjį, terapinį bei atpalaiduojantį poveikį. Socialinis darbuotojas, taikydamas meninę veiklą, siekia išugdyti neįgaliųjų valią, kruopštumą, kūrybiškumą, pasitikėjimą savimi bei palaikyti klientus (Petronienė, Pažėrienė, 2013). Meninė veikla socialinio darbo praktikoje atlieka įgalinimo bei socializacijos funkciją. Socialiniai darbuotojai pasitelkdami meno terapiją nesiekia įveikti vidinių, emocinių kliento prieštaravimų, jų tikslas yra padėti klientui įgyti naujų įgūdžių, keisti elgesį bei įgalinti tiek neįgalų asmenį gyventi su savo negalia, tiek bendruomenę gyventi su neįgalium asmeniu (Huss, Sela-Amit, 2018). Tokiu būdu meninės veiklos metodo taikymas kartu su kitais socialinio darbo metodais daro intervenciją neįgaliųjų įtraukimui į visuomenę. Menas gali padėti suprasti neįgaliųjų socialinę situaciją, leidžia sukurti labiau įkūnytas žinias ir išreikštas emocijas. Galiausiai menai gali išplėsti neįgaliųjų patirtis, kurios įgyjamos per bendravimą su kitais asmenimis (Huss, Sela-Amit, 2018).

Žvelgiant iš socialinio darbo perspektyvos, menas gali būti suprantamas kaip fenomenologinis vaizdavimas, kuomet per meną asmuo atskleidžia tikrovę, kurioje gyvena bei ją išgyvena. Taigi menas gali padėti interpretuoti save esamame kontekste ir planuoti veiksmus erdviniu ir laiko lygmenimis, t. y. naudodamas praeities jutiminę atmintį ir vaizduotę, asmuo per meno kūrinį atskleidžia esamas problemas ir siekia pertvarkyti ateities rezultatus (Huss, Sela-Amit, 2018). Tai rodo, jog meninės veiklos įtraukimas į socialinio darbo praktiką, padeda identifikuoti kliento problemas bei atrasti jų sprendimo būdus tais atvejais, kuomet kliento gebėjimai apibūdinti bei įvertinti savo problemą yra riboti. Taigi meninė veikla visų pirma palengvina socialinio darbuotojo bendravimą su neįgaliauoju.

Pagrindinis socialinio darbo metodas yra bendravimas su savo klientais. Bendravimas padeda išsiaiškinti kliento problemas, jo stipriąsias ir silpnąsias puses, įvertinti aplinkos išteklius bei ieškoti problemos sprendimo būdų. Tačiau neretai kyla sunkumų bendraujant su klientais, ypač su tais, kuriems sunku tinkamai išreikšti savo mintis ar trūksta bendravimo įgūdžių, pvz. bendraujant su psichikos negalia turinčiais asmenimis. Tokiais atvejais meninė veikla gali atverti papildomas duris į neįgaliojo vidinį pasaulį. Jackson (2015) pastebėjimu, 80 proc. jutiminių dirgiklių į žmogaus smegenis patenka per akis, t. y. vizualine forma. Daugelis žmonių galvoja, jaučia ir prisimena dažniausiai ne žodžiais, o vaizdais. Šie vaizdai tampa žodine kalba, kai bandome perteikti kitiems tai, kas vyksta mūsų galvoje. Meno terapijos papildo tradicines pokalbių terapijas, nes jomis galima aptarti visą žmogaus patirties spektrą –

kognityvinę, elgesio ir afektinę sritis. Todėl suteikdamas neįgaliajam galimybę neverbaliniu būdu išreikšti save ir pranešti apie savo poreikius, socialinis darbuotojas gali surinkti daugiau reikiamos informacijos ir geriau pažinti savo klientą, nei taikydamas įprastą interviu metodą (Jackson, 2015).

Be bendravimo palengvinimo, menai taip pat padeda klientams užmegzti santykius. Dirbdami kartu prie meninio projekto – nesvarbu ar tai būtų dramos žaidimas, freska, daina ar grupinis eilėraštis – sukuriama ryšiai, leidžiantys klientams atskleisti save (Jackson, 2015). Vienas iš socialinio darbo funkcijų yra socialinių ryšių atstatymas bei palaikymas. Kiekvienam žmogui svarbu priklausyti kokiai nors grupei ar bendruomenei, ne išimtis ir neįgalieji. Šinkūnienės (2012) pastebėjimu, priklausymas bendruomenei leidžia neįgaliam žmogui suvokti asmeninę savo svarbą ir reikalingumą, turi įtakos ugdymui, socializacijai ir įgalinimui. Todėl neįgaliesiems ne tik svarbu dalyvauti bendruomenės gyvenime, bet ir svarbu būti priimtam tos bendruomenės narių. Būtent meninė veikla socialinio darbo praktikoje leidžia socialinės globos institucijoje sukurti nedidelę bendruomenę, kurios narius sieja kūrybinė veikla. Socialinio darbuotojo užduotis šiuo atveju yra sukurti visiems vienodas sąlygas dalyvauti veikloje bei kurti ir palaikyti draugiškus santykius tarp bendruomenės narių (Šinkūnienės, 2012).

Meninė kūryba ir meninė saviraiška yra puikios galimybės geriau pažinti save, tiek filosofiskai, tiek fiziologiškai, tiek emociškai. Kuriantis žmogus lavina fantaziją, kūrybingumą, įgūdžius, atsipalaiduoja (Skrabulienė, 2015). Pasitelkdamas į pagalbą kūrybinę/meninę veiklą socialinis darbuotojas gali padėti neįgaliajam padidinti pasitikėjimą savimi, pasijusti vertingam ir mylimam, atrasti ir vystyti turimus gebėjimus, išreikšti vidinius jausmus ir nuotaiką (Šinkūnienė 2011). Meninės veiklos taikymas socialiniame darbe skatina užimtumą ir moko asmenį dirbti individualiai ir grupėje. Taikydamas menines veiklas socialinis darbuotojas skatina neįgaliojo pasitikėjimą savimi, aplinkiniu pasauliu, panaikina baimės ir nerimo jausmą. Taikydamas meninės raiškos priemones socialinis darbuotojas kuria, reformuoja bei keičia nusistovėjusius socialinius modelius (Šinkūnienė, 2003, p. 15):

- Keičia nusistovėjusį negatyvų požiūrį į neįgalų asmenį, padeda jam įsitraukti į visuomenę;
- Tobulina socialinio darbo sistemą, užtikrindamas ne tik socialinių paslaugų kokybę, bet ir tenkindamas meninius kultūrinius poreikius;
- Stiprina bendradarbiavimą tarp skirtingų socialinių grupių, grindžiamą meninės savirealizacijos, pagalbos, pagarbos ir tarpusavio supratimo principais.

Meninės veiklos organizavimas socialinio darbuotojo praktikoje paprastai įvardinamas kaip sociokultūrinė paslauga, kurios tikslas yra padėti žmonėms prasmingai suplanuoti savo laisvalaikį ar organizuoti kasdienę kultūrinę veiklą. Socialinis darbuotojas, teikdamas

sociokultūrinės paslaugas, vaidina tarpininko vaidmenį, siekdamas priartinti meną prie žmonių, t. y. tarpininkauja tarp neįgaliųjų ir menininkų, estetinio lavinimo specialistų ar kultūros ir meno įstaigų (pvz. teatrų, bibliotekų, muziejų ir kt.). Sociokultūrinė veikla neįgaliam žmogui neretai tampanti vienintele ne tik saviraiškos galimybe, bet ir galimybe bendrauti su kitais žmonėmis neformalioje aplinkoje, laisvai reikšti savo mintis, atsiskleisti kūrybiškai (Šinkūnienė, 2012).

Teikiamų sociokultūrinių paslaugų tikslas paprastai yra didinti neįgaliųjų užimtumą bei įgyvendinti edukacinę funkciją. Didžiausią izoliaciją bei savirealizacijos stoką neįgalieji patiria gyvendami socialinės globos institucijose. Todėl šiose institucijose ypatingas dėmesys skiriamas sociokultūrinių paslaugų teikimui. Tokio pobūdžio įstaigose ypač svarbu ne tik teikiamų socialinių paslaugų kokybė, sveikatos priežiūra, darbuotojų profesionalų buvimas, bet ir dėmesio kreipimas į neįgaliųjų užimtumą, edukacinių programų vykdymą, jų poreikių svarbą. Socialinės globos namuose užimtumo veiklos yra organizuojamos atsižvelgiant į specialiuosius neįgaliųjų poreikius ir interesus, asmens motyvaciją. Tokios metodikos ir programos yra nuolatos atnaujinamos, pritaikomos globos namų gyventojams pagal jų individualius poreikius, gebėjimus. Globos namuose psichikos negalią turintiems asmenims paprastai yra taikomos šios meninio užimtumo veiklos:

- Dailė. Šiai kryptčiai priklauso vizualinis menas – piešimas, visos tapybos rūšys, mozaika, koliažas, makiažas, kūno menas, kaukės, visos modeliavimo rūšys, lėlės, fotografija ir dar daugiau (Dubodelova, Mačiulaitis, 2012). Piešiant, spalvinant yra išlaisvinamos žmogaus mintys, patyrimai, glūdintys giliai pašąmonėje, todėl žmogus gali išlieti savo jausmus, juos pažinti, kartu pažįstant save (Sunderland, 2018).

- Muzikos užsiėmimai. Tai yra viena iš seniausių ir labiausiai paplitusių meno kryptčių, turinti itin didelį poveikį (Jackson, 2015). Muzika pasižymi dideliu emociniu poveikiu žmogui. Ji turi įtakos ne tik emociniam suvokimui, bet ir pažinimui, estetiniam jausmui (Dubodelova, Mačiulaitis, 2012). Klausydamas muzikos ar atlikdamas muzikinį kūrinį žmogus gali nusiraminti, įsigilinti į save, pažinti užplūstančius jausmus. Muzikos užsiėmimai padeda numalšinti psichikos ligų simptomus, nuraminti depresiją, suteikti pozityvumo jausmą (Grocke ir kt., 2014).

- Šokio (judesio) užsiėmimai – tai judėjimas pagal muzikos ritmą. Todėl šokyje sujungiamos dvi meno terapijos sritys: muzikos ir judesio. Šokant ne tik stiprinama fizinė sveikata (stiprinami raumenys, imuninė sistema, modeliuojamos kūno formos) (Dubodelova, Mačiulaitis, 2012), bet ir suteikiama galimybė pajusti laimės, džiaugsmo pojūtį, teigiamas emocijas, mokoma būti tarp kitų ir tuo džiaugtis (Chodorow, 2013). Šokis turi terapinį poveikį dėl to, kad sukelia ryšio bei priklausomybės jausmą, moko sutarti su savo partneriu, juo pasitikėti (Jackson, 2015).

- Teatro/dramos užsiėmimai – tai viena iš intensyviausiai besivystančių meno terapijos formų, kuri ne tik stiprina psichikos sveikatą, bet ir ugdo – leidžia plačiai išsiskleisti žmonių saviraiškai, kūrybingumui, (Dubodelova, Mačiulaitis, 2012). Kuriant išlaisvinama minties galia, emocijos, atsiskleidžia požiūris į save ir aplinką, vertybės (Langley, Langley, 2018), sudaromos galimybės repetuoti norimą elgesį, praktikuoti santykių įgūdžius, tobulinti tarpasmeninius įgūdžius, tinkamai išreikšti jausmus ir atlikti pokyčius, kurių norima pasiekti asmeniniame gyvenime (Jackson, 2015). Tokiu būdu dramos užsiėmimai per vaidybą leidžia mokytis įvairių situacijų sprendimo, elgesio modelių.

- Rankdarbiai yra efektyvus būdas kovoti su stresu, nes dalyvaujant šioje veikloje mintys paprastai nurimsta, mąstymas tampa aiškesnis. Petronienė, Pažėrienė (2013) pažymi, kad organizuojant neįgaliesiems asmenims įvairius rankdarbių užsiėmimus, suteikiama galimybė patiems kurti, išreikšti kūrybiškumą, lavinti įgūdžius.

Taikant įvairias meno formas ugdomi neįgaliųjų bendravimo gebėjimai per grupinę veiklą, tokiu būdu užmezgami nauji ryšiai, neįgalūs atsiveria, mokosi iš kitų išreikšti jausmus bei emocijas (Parkinson, Whiter, 2016). Įvairialypis meno poveikis padeda realizuoti socialinio darbo paskirtį – įgalinti neįgaliųjų socialinį dalyvavimą.

Apibendrinant galima teigti, kad meninės veiklos taikymas socialiniame darbe su psichikos negalia turinčiais asmenimis palengvina veiklos funkcijų atlikimą, nes per meninę veiklą neįgalūs asmuo geba labiau atsikleisti, išreikšti savo jausmus bei emocijas, tampa ramesnis, labiau sukalbamas. Visa tai leidžia socialiniam darbuotojui geriau įvertinti kliento socialinę situaciją bei atrasti efektyvesnius būdus esamoms problemoms spręsti. Meninė veikla ne tik palengvina patį socialinio darbo procesą, bet ir padeda efektyviau įgyvendinti bendruosius profesinius tikslus, tokius kaip įgalinimas spręsti tarpusavio santykių ir socialines problemas, socialinės kaitos skatinimas, neįgaliųjų gyvenimo kokybės gerinimas bei įtraukimas į visuomenės gyvenimą. Būtent meninė veikla padeda sudaryti sąlygas neįgaliajam išmokti naujų socialinių, ypač bendravimo bei elgesio, įgūdžių, sustiprinti socialinius ryšius, pasijausti bendruomenės dalimi, realizuoti save. Visa tai padeda didinti neįgaliųjų savarankiškumą bei mažinti jų socialinę atskirtį, t. y. daro įtaką neįgaliųjų socializacijai.

2.3. Meninės raiškos terapinis poveikis neįgalių asmenų socializacijos procesui

Meno terapijos sampratos bei pritaikymo sričių analizė atskleidė, kad meninė raiška yra svarbi priemonė ugdant psichikos sutrikimų turinčių asmenų socialinius įgūdžius bei

savarankiškumą (Sajnani, ir kt., 2017), kas yra itin svarbu neįgaliųjų socializacijos procese. Šinkūnienės (2012) pastebėjimu, siekiant tinkamai socializuotis svarbūs yra elgesio, bendravimo, jausmų suvokimo, savikontrolės, streso įveikimo bei savitvarkos įgūdžiai, kurie padeda įsitraukti į bendruomenės gyvenimą ir teigiamai veikia neįgaliųjų savarankiškumą įvairiose srityse. Būtent meninė veikla ir palengvina neįgaliųjų socializacijos procesus, kadangi suteikia galimybę dalyvauti socialiniame ir kultūriniame bendruomenės gyvenime, aktyvina, ugdo jų įgūdžius, skatina atsiskleisti, lavinti savo gebėjimus ir norą tobulėti (Šinkūnienė, 2012). Socialinis meno poveikis siejamas ne su tikslinės grupės asmenų meniniais įgūdžiais, bet su dalyvavimu procese, kuriame patiriamas atsipalaidavimas, saviraiškos teikiamas džiaugsmas, išgyvenama malonių pojūčių, kyla naujų potyrių, susiduriama su naujais išbandymais (Survilienė, 2012). Visa tai teigiamai veikia neįgalių asmenų socializacijos procesą.

Specialistai siūlo meno terapiją pavadinti „socialiniu mokymu“ arba „emociniu ugdymu“, nes meno tikslas yra ne panaikinti ligos pasireiškimą, bet paveikti asmenybės bei jo elgesio transformacijas (Dapkutė, 2003). Matarasso (cit. pagal Lukošaitytė ir kt., 2014, p. 13) išskyrė šias meno poveikio socializacijai sritis: socialinę įtrauktį ir sanglaudą, bendruomenės įgalinimą ir identitetą, švietimą ir mokymąsi, sveikatą ir gerovę. Poveikis šiose srityse pasiekiamas individo, bendruomenės ar visuomenės lygmeniu. Poveikis individo lygmeniu gali būti skiriamas į asmeninius gebėjimus (pasitikėjimas, motyvacija, darbo grupėje įgūdžiai, kiti gebėjimai) bei asmenines žinias (aplinka, sveikata, bendruomenė). Lukošaitytės ir kt. (2014) pastebėjimu, meninė veikla psichikos negalią turinčių žmonių socializaciją paveikia per aktyvų dalyvavimą, kuris pagerina bendravimo įgūdžius, kognityvines ir socialines funkcijas, padeda geriau suprasti savo pačių pasaulį, padeda patenkinti saviraiškos poreikius bei įgalina geriau susidoroti su psichikos ligos pasekmėmis ir įsitraukti į visuomenės gyvenimą. Šinkūnienė (2003, p. 17) išskiria keletą meninės raiškos funkcijų, susijusių su neįgaliųjų socializacija:

- Socialinė-psichologinė funkcija, kurios esmė – gebėjimas suprasti, identifikuoti ir išreikšti skirtingų socialinių grupių poreikius bei problemas, palengvinant jų socialinę adaptaciją.
- Tarpininkavimo (inkliuzijos) funkcija, kuri numato kompetentingą dalyvavimą, užtikrinant dalyvių veiksmų suderinamumą, konstruktyvius bei pozityvius tarpasmeninius santykius.
- Komunikacinė funkcija, tai – pozityvių, besiplėtojančių santykių tarp neįgaliųjų ir socialinės aplinkos palaikymas;
- Integracinė funkcija, t. y. socialinių veiksnių, trukdančių integracinei sąveikai, prevencija, minimizacija arba pašalinimas veikiant socialinę aplinką, modifikuojant socialines normas ir aplinkos (visuomenės) vertybes.

Psichikos negalią turinčių asmenų socializacija menine raiška suteikia galimybę perteikti emocijas, panaikina priverstinį dėl negalės egzistuojantį pasyvumą ir dėl to išlaisvina žmogų, suteikdama saviraiškos laisvę. Be to per meninę raišką sprendžiamos neįgalių žmonių užimtumo ir laisvalaikio, bendravimo problemos, dalyvaujant visuomenės gyvenime (koncertuose, išvykose) plečiama ryšių su socialine aplinka erdvė (Šinkūnienė, 2003). Meninė raiška padeda neįgaliesiems ugdyti gebėjimą gyventi su savo negalia, lavinti socialinius įgūdžius, normalizuoti arba gerinti negalios priėmimo ir tarpusavio supratimo kokybę (Šinkūnienė, 2012). Apibendrinant įvairių autorių išvalgas galima išskirti tris pagrindines kryptis, kuriomis meninė raiška veikia psichikos negalią turinčių asmenų socializaciją (žr. 4 pav.).

4 pav. Psichikos negalią turinčių asmenų socializacijos menine raiška kryptys

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Galima pastebėti, kad per meninę raišką psichikos negalią turintys asmenys visų pirma mokosi socialinių įgūdžių, kurie yra svarbūs socializacijos procese. Šinkūnienė (2012, p. 53-54) išskiria šiuos esminius socialinius įgūdžius, kurie svarbūs neįgaliųjų socializacijoje ir kuriuos padeda ugdyti meninė raiška:

- Elgesio – klausytis, prašyti pagalbos, padėkoti, dalyvauti pokalbyje, nuspręsti, kuo užsiimti, laikytis nurodymų ir pan.
- Bendravimo – prisistatyti, pradėti ir baigti pokalbį, įsitraukti į bendrą veiklą ir pan.
- Jausmų suvokimo – pažinti ir išreikšti savo bei kitų žmonių jausmus, suvaldyti savo pyktį, išreikšti teigiamus jausmus.
- Savikontrolės – susivaldyti, kai tave erzina, spręsti problemas, priimti elgesio pasekmes.
- Streso įveikimo – įveikti baimę adaptacijos laikotarpiu, išsiaiškinti sunkumų priežastis, kaip elgtis, kai esi atstumtas, kaip reikšti nepasitenkinimą.

Visi minėti įgūdžiai padeda neįgaliam asmeniui tapti labiau savarankišku, realiomis galimybėmis dalyvauti socialiniame gyvenime, priimti kasdienes sprendimus, planuoti tolesnę veiklą, savarankiškai atstovauti sau (Šinkūnienė, 2012).

Kita svarbi meninės raiškos paskirtis yra neįgaliųjų saviraiška. Kiekvienam žmogui yra svarbu išreikšti save. Saviraiška yra asmenybės savęs reiškimas veikla (gebėjimų, gabumų realizavimas, poreikių patenkinimas, tikslų siekimas), savęs įkūnijimas tos veiklos rezultatuose. Saviraiška siekiama atskleisti ir išplėtoti savo galimybes (Varnienė, 2012). Menai patenkina pagrindinį žmogaus poreikį kūrybinei saviraiškai. Maslow pripažino meno svarbą psichologinėje žmogaus poreikių hierarchijos teorijoje. Šioje teorijoje didžiausias ir turtingiausias žmogaus egzistencijos potencialas apima savęs aktualizavimą, kuris yra glaudžiai susijęs su saviraiška, kūryba ir estetiniu vertinimu (Finley, 2013). Todėl saviraiška yra labai svarbi neįgaliojo vidinei būsenai formuoti: išreikšdamas save per meninę veiklą, jis tampa ramesnis, laimingesnis (nes patiria teigiamų emocijų), jaučiasi pilnaverčiu visuomenės nariu. Meninė raiška svarbi neįgaliajam, nes padeda pasitikėti savimi, džiaugtis savo laimėjimais, laisviau jaustis, išplėsti savo pasaulį, geriau suprasti realybę, įvardinti savo patirtį, jausmus, gauti naujų idėjų ir patirčių (Skrabulienė, 2015).

Kiekviena meno raiškos forma, kokia ji bebūtų, neįgaliajam leidžia pajusti gyvenimo prasmę. Pavyzdžiui, dailė sukuria fiziologinį atsipalaidavimo pojūtį, vidinę ramybę, keičia nuotaiką, sukelia įgalinimo jausmą, stimuliuoja pažintinius įgūdžius, kurie aktyvina psichikos ir smegenų veiklą (Lith ir kt., 2011). Dalyvaudami vaizduojamojoje dailėje, neįgalieji gali panaudoti savo talentus ir sugebėjimus tyrinėti ir išreikšti save bei bendrauti ir dalytis. Vaizduojamasis menas suteikia galimybę kūrybiškai išreikšti savo vidinę būseną, kuri turi būti išreikšta siekiant gerovės ir augimo (Finley, 2013). Muzika suartina socialinius visuomenės reiškinius: tradicijų, nuostatų, elgesio būdų raiška muzikinėmis priemonėmis sutelkia žmones į darnesnę bendruomenę (Šinkūnienė, 2012). Tuo tarpu šokio/judesio veikla spartina kognityvinius procesus, didina disciplinotiškumą – žmogus išmoksta laikytis režimo, tesėti savo žodį, jaučiasi laisvas ir motyvuotas koreguoti savo elgesį taip, kad nekenktų kitiems (Krivorot, 2011).

Meninė veikla skatina neįgaliųjų dalyvavimą, todėl sudaromos galimybės palaikyti socialinius ryšius, tiek su kitais neįgaliaisiais, tiek su negalios neturinčiais asmenimis. Aktyvus dalyvavimas bendrose veiklose didina neįgaliųjų įgalinimas ir skatina aktyvesnį socialinį įsitraukimą (Lukošaitytė ir kt., 2014). Šinkūnienės (2003) pastebėjimu, meninė neįgaliųjų socializacija gali vykti dviem kryptimis – pasirodymai, koncertai ar festivaliai skirti išimtinai savai bendruomenei – patiems neįgaliesiems, tėvams ar pedagogams, kitų institucijų neįgaliesiems draugams. Kita kryptis – integruoti meniniai projektai, kuomet neįgalieji kuria meninius

projektus drauge su negalios neturinčiais asmenimis. Būtent integruota meninė veikla prisideda prie neįgaliųjų įsitraukimo į visuomenę. Galima išskirti šiuos integruotos meninės veiklos argumentus (Šinkūnienė, 2003, p. 22):

- Padėti neįgaliajam atskleisti savo gebėjimus, maksimaliai pritaikant meninės raiškos formas ir būdus neįgaliųjų galimybėms bei specialiems poreikiams, t. y. suteikiant galimybę veikti – groti, improvizuoti, vaidinti, piešti ir pan. – kiekvienam prieinamu būdu.

- Meninės socialinės veiklos prioritetą teikti ne tik koncertiniam ar parodiniam rezultatui, bet ir bendravimo procesui, kurti tarp dalyvių emocinius ryšius, sąlygojančius teigiamą tarpusavio sąveiką, laikantis principo: minimum pastangų, maksimum džiaugsmo.

Integruota meninė veikla neįgaliuosius suartina su negalios neturinčiais daug labiau, nei kasdienis bendravimas. Drauge dalyvaujant meninėse veiklose atsiranda didesnis bendrumo jausmas, formuojasi bendradarbiavimo kultūra, tolerancija kitoms socialinėms grupėms (Šinkūnienė, 2003). Drauge kuriant įgyjama bendrųjų gebėjimų, leidžiančių mokytis gyventi kartu – bendrauti ir bendradarbiauti, padėti atskleisti ir įgyvendinti savo paties galimybes (Šinkūnienė, 2012). Tad galima teigti, kad meninė veikla skatina neįgalus asmenis „transformaciją“ iš pasyvaus intervencijų subjekto į asmenį (autorių), aktyviai dalyvaujantį visuomenėje (Sochor, 2014).

Apibendrinant galima teigti, kad meninė veikla aktyviai prisideda prie psichikos negalią turinčių asmenų socializacijos, nes padeda ugdyti socialinius įgūdžius, patenkinti savo savirealizacijos poreikį bei aktyviai įsitraukti į bendruomenės/visuomenės gyvenimą. Meninės saviraiškos dėka neįgalieji labiau pasitiki savimi, tampa ramesni, išmoksta negatyvias emocijas išreikšti pozityviu būdu, tampa empatiškesni, geba tinkamai reaguoti į įvairias situacijas, išmoksta vertinti save, pažinti save ir aplinką, išsivaduoja iš streso, jaučiasi saugūs ir pilnaverčiai. Atsižvelgiant į meninės raiškos svarbą psichikos negalią turintiems asmenims, svarbu ištirti, kokios galimybės yra taikyti meninės raiškos priemones neįgaliųjų socialinės globos namuose bei kaip šios priemonės prisideda prie psichikos negalią turinčių asmenų socializacijos.

3. PSICHIKOS NEGALIĄ TURINČIŲ ASMENŲ SOCIALIZACIJOS MENINE RAIŠKA STRŪNOS SOCIALINĖS GLOBOS NAMUOSE TYRIMAS

3.1. Tyrimo metodologija

Siekiant nustatyti meninės raiškos poveikį psichikos negalią turinčių asmenų, gyvenančių Strūnos socialinės globos namuose, socializacijai, buvo pasirinktas socialinės globos namuose dirbančių socialinių darbuotojų nuomonės tyrimas.

Tyrimo tikslas – nustatyti meninės veiklos taikymo galimybes bei jos poveikį psichikos negalią turinčių asmenų socializacijai Strūnos socialinės globos namuose.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti Strūnos socialinės globos namuose organizuojamus meninės veiklos užsiėmimus ir jų svarbą įstaigos gyventojams.
2. Nustatyti, kaip meninė raiška paveikia psichikos negalią turinčių asmenų reabilitaciją.
3. Atskleisti meninės raiškos poveikį psichikos negalią turinčių asmenų socializacijos procesui.
4. Nustatyti meninės veiklos reikšmę socialiniame darbe su psichikos negalią turinčiais asmenimis.

Tyrimo duomenų rinkimo ir apdorojimo metodai. Tyrimui pasirinktas kokybinio tyrimo metodas. Pasak Kardelio (2016), kokybinio tyrimo strategija padeda subtiliau atskleisti reiškinių vyksmo procesą, įsigilinti į reiškinių esmę konteksto fone, todėl šis tyrimo metodas yra taikomas socialinio darbo tyrimuose, kuriuose yra reikalingas giluminis reiškinių suvokimas. Kokybinio tyrimo esmę sudaro duomenų rinkimas žodine forma, kurių turinys pateikimas teiginiais bei kategorijomis ir vertinamas subjektyviai (Bitinas, 2013). Taigi šiame tyrime kokybinė duomenų analizė leidžia giliau pažvelgti į meninės raiškos poveikį neįgaliųjų socializacijai per tyrimo dalyvių asmeninės patirties klausymąsi.

Tyrimo duomenų rinkimui buvo pasirinktas apklausos-interviu metodas. Bitino, Rupšienės ir Žydzūnaitės (2008) pastebėjimu, interviu pagrindą sudaro tyrimo dalyvių klausinėjimas bei įdėmus klausymasis, taip siekiant suvokti tyrimo dalyvių patirtis, sužinoti nuomones tiriamu klausimu, kurias jie išsako savais žodžiais. Tokiu būdu interviu – tai sistemiškas ir tyrėjo kontroliuojamas pokalbis, susietas su konkrečiu tyrimo klausimu bei specifiniais tyrimo tikslais. Anot Gaižauskaitės ir Valavičienės (2016), interviu – tai nėra

paprastas pokalbis tarp tyrėjo ir tyrimo dalyvio, šis pokalbis nuo paprasto bendravimo skiriasi tuo, kad jis yra labiau struktūruotas ir vyksta užduodant konkrečius klausimus bei atsakant į juos. Interviu metodo privalumas yra tas, kad tai geriausias būdas gauti ne tik faktinę informaciją, bet ir išsiaiškinti subjektyvų tiriamojo požiūrį. Be to interviu suteikia galimybę su tiriamuoju bendrauti jam įprasta kalbos maniera ir sąvokomis bei tiesiogiai stebėti tyrimo dalyvio reakcijas į tam tikras temas. Tačiau interviu turi ir kelis trūkumus: yra gana sudėtingas ir reikalauja daug laiko; reikalauja aukštos tyrėjo kvalifikacijos (jis turi mokėti užmegzti kontaktą, gebėti reikšti susidomėjimą, supratimą ar nepritarimą, mokėti improvizuoti, atidžiai klausytis ir t. t.); sąlygoja nemažą kiekį gaunamos informacijos, kurios apdorojimo kokybė priklauso nuo tyrėjo pasirengimo, sąžiningumo ir kruopštumo (Tidikis, 2003).

Apklausiai atlikti buvo pasirinktas pusiau struktūruoto (pusiau standartizuoto) interviu tipas. Šio interviu tipo privalumas yra tas, kad iš anksto numatomos pokalbio temos ir jas atitinkantys klausimai, kurie padeda kryptingiau organizuoti pokalbį, o pokalbio procedūros dalinis standartizavimas leidžia pokalbį padaryti mažiau formalų ir atmosfera tarp tyrėjo ir tyrimo dalyvio būna laisvesnė (Butkevičienė, 2011). Be to interviu procedūros dalinis standartizavimas palieka galimybę pateikti ir papildomų klausimų, kurie reikšmingi tuomet, kai numatyti klausimai nepadengia visų tyrimui svarbių temų, kai tiriamasis nepilnai atsako į pateiktus klausimus ar tuomet, kai klausimas nėra aiškus ar nemalonus tyrimo dalyviui, tuomet tyrėjas turi galimybę jį reformuluoti (Morkevičius ir kt., 2008).

Tyrimo dalyvių nuomonei surinkti buvo parengtas tyrimo instrumentas – pusiau struktūruoto interviu klausimynas (žr. 1 priedą). Klausimyną sudaro dvi dalys: bendroji dalis ir specialioji dalis. Bendroji tyrimo instrumento dalis skirta nustatyti tyrimo dalyvių charakteristikas, tokias kaip lytis, amžius bei darbo stažas socialinės globos namuose. Specialiosios tyrimo dalies paskirtis surinkti tyrimui svarbią informaciją. Specialiosios tyrimo dalies pagrindą sudaro keturios aptariamoms temoms bei jas atskleidžiantys klausimai:

I tema. Globos namuose organizuojami meninės veiklos užsiėmimai ir jų svarba psichikos negalią turintiems įstaigos gyventojams (1–5 klausimai).

II tema. Meninės raiškos poveikis psichikos negalią turinčių asmenų reabilitacijai (6–8 klausimai).

III tema. Meninės raiškos poveikis psichikos negalią turinčių asmenų socializacijos procesui (9–10 klausimai).

IV tema. Meninės raiškos reikšmė socialiniame darbe su psichikos negalią turinčiais asmenimis (11–12 klausimai).

Tokios aptariamoms temoms pasirinktos siekiant visapusiškai įvertinti meninės raiškos poveikį psichikos negalią turinčių asmenų socializacijai.

Kokybinio tyrimo duomenų analizei taikytas turinio analizės (*angl. content*) metodas. Turinio analizė – tai metodas, skirtas apibendrinti reikšmingus kokybinius duomenis, kurie susiję su įvairias aspektais. Turinio analizės esmė yra iš didelio kiekio interviu metu gautos informacijos atrinkti tai, kas yra svarbu tikslui pasiekti. Turinio analizė apima 4 etapus (Morkevičius, 2012):

- Daugkartinį teksto skaitymą;
- Esminių kategorijų išskyrimą, remiantis „raktiniais“ žodžiais;
- Kategorijų turinio skaidymą į subkategorijas;
- Kategorijų ir subkategorijų interpretavimą bei pagrindimą, remiantis tekstiniais įrodymais.

Interviu metu surinkta ir koduojama informacija buvo detaliai aprašoma remiantis tyrimo instrumente pateiktų pokalbio temų seka. Analizuojant individualius tyrimo dalyvių pasisakymus apie situaciją, rezultatai interpretuojami remiantis subjektyvia tyrėjos nuomone pagrįsta kitų tyrėjų pastebėjimais, interpretaciją papildant autentiškais tyrimo dalyvių pasisakymais.

Tyrimo dalyvių imtis ir charakteristikos. Tyrimo imties nustatymui buvo taikyta tikslinė atranka. Tai tokia atranka, kai pats tyrėjas nusprendžia, kuriuos respondentus yra tikslingiausia apklausti (Luobikienė, 2006). Šiame tyrime buvo pasirinkti Strūnos socialinės globos namuose dirbantys socialiniai darbuotojai, teikiantys socialines paslaugas psichikos negalią turintiems asmenimis. Tyrimo imties dydį apsprendė Strūnos socialinių globos namų darbuotojų struktūra, t. y. tyrimo laikotarpiu globos namuose dirbo 9 socialiniai darbuotojai, kurių ir buvo prašoma sudalyvauti tyrime. Tyrime sutiko dalyvauti 7 socialiniai darbuotojai, kurių nuomonė ir yra analizuojama šio baigiamojo darbo tyrimų rezultatų dalyje. Tyrime dalyvavusių socialinių darbuotojų charakteristikos pateikiamos 2 lentelėje.

2 lentelė Tyrimo dalyvių charakteristika

Tyrimo dalyviui priskirtas kodas	Lytis	Amžius	Darbo stažas
A	Moteris	47 m.	22 m.
B	Moteris	48m.	5 m.
C	Moteris	55 m.	24 m.
D	Moteris	31 m.	10 m.
E	Moteris	32 m.	1 m.
F	Moteris	44 m.	24 m.
G	Moteris	34 m.	15 m.

Analizuojant tyrimo dalyvių charakteristikas, galima matyti, kad visos tyrimo dalyvės yra moterys. Jų amžius svyruoja nuo 31 iki 55 metų, o darbo stažas – nuo 1 iki 24 metų. Tyrimo

dalyvių amžiaus bei darbo stažo įvairovė sudarė galimybę atskleisti skirtingą požiūrį tiriamuoju klausimu.

Tyrimo organizavimas. Tyrimas atliktas 2020 metų vasario–kovo mėnesiais. Dėl tyrimo atlikimo, visų pirma, buvo kreiptasi į Strūnos socialinės globos namų vadovą ir gavus jo sutikimą, buvo individualiai susisiekti su kiekviena globos namuose dirbančia socialine darbuotoja. Su kiekviena tyrimo dalyve buvo susitarta dėl konkretaus susitikimo laiko ir vietos. Interviu su tyrimo dalyviais vyko jų darbo vietose (kabinetuose), nes taip buvo patogiau tyrimo dalyviams. Visas interviu turinys buvo įrašomas į diktofoną. Vėliau interviu turinys pažodžiui buvo perrašytas į interviu protokolą (vieno interviu protokolo pavyzdys pateikiamas 2 priede). Kiekvienas interviu truko vidutiniškai apie 1 val.

Tyrimo etika. Atsižvelgiant į tai, kad buvo atliktas kokybinis tyrimas ir tyrimo duomenys buvo renkami tiesioginio kontakto su tyrimo dalyviais būdu, etiniai principai šiame tyrime yra ypač svarbūs. Pirmiausiai buvo laikomasi laisvanoriškumo principo, kuris reiškia, kad tyrime vadovaujama tyrimo dalyvių sutikimu. Sutikimas reiškia, kad tyrėja informavo tyrimo dalyvį apie tyrimo tikslą, uždavinius, galimas rizikas ir teises (Rupšienė, 2007). Tyrimo dalyvių sutikimui gauti buvo pasitelkiami trys sutikimo elementai: savanoriškumas, pilna informacija ir supratimas (Kardelis, 2016). Tai reiškia, kad prašant tyrimo dalyvio dalyvauti tyrime jam buvo suteikta visa su tyrimu susijusi informacija ir interviu buvo atliekamas tik su tais tyrimo dalyviais, kurie sutiko dalyvauti tyrime.

Tyrimo metu buvo paliesti ir kiti socialinių tyrimų etiniai principai: privatumas, anonimiškumas, konfidencialumas bei sąžiningumas (Kardelis, 2016). Tyrimo dalyvių privatumo bei anonimiškumo užtikrinimui tyrimo rezultatų analizėje informacija buvo pateikta taip, kad iš jos nebūtų galima atpažinti asmens tapatybės: pagrindinė priemonė anonimiškumui garantuoti buvo tyrimo dalyvių interviu kodavimas, suteikiant kiekvienam tyrimo dalyviui atskirą numerį. Konfidencialumo užtikrinimui tyrimo rezultatuose apie tyrimo dalyvius buvo pateikiama nepilna informacija, pvz. neminimi gimimo metai, o pateikiamas tik esamas amžius. Šiame tyrime buvo laikomasi ir sąžiningumo principo, kadangi nebuvo jokių nutylėjimų: tyrimo dalyviams buvo paaiškintas tyrimo tikslas ir jo metu atliekamos procedūros, tyrėja darbe pateikė tik tuos duomenis, kurie buvo gauti iš tikrųjų, t.y. tyrimo duomenys nebuvo „pritempti“ prie tokių rezultatų, kokių tyrėja tikėjosi bei nebuvo nuslėpti nepageidaujami duomenys.

3.2. Tyrimo rezultatai

Prieš pateikiant interviu turinio analizę, tikslinga trumpai charakterizuoti Strūnos socialinių globos namų veiklą. Strūnos socialinės globos namai yra viena iš stacionarių globos įstaigų Lietuvoje, kurios paskirtis užtikrinti trumpalaikę ir ilgalaikę socialinę globą suaugusiems asmenims su psichine ir proto negalia, dėl kurios jie negali gyventi savarankiškai, naudotis kitomis bendruomenės paslaugomis, ir kuriems būtina nuolatinė specialistų prižiūra. Globos namuose apgyvendinami asmenys, kuriems dėl proto negalios ar psichikos sutrikimų nustatytas 0-40 procentų darbingumo lygis arba didelių ar vidutinių specialių poreikių lygis (Strūnos socialinės globos namų nuostatai, 2013).

Remiantis Strūnos socialinės globos namų veiklos dokumentais, tyrimo laikotarpiu globos namuose gyveno 203 gyventojų iš įvairių apskričių. Per paskutinius metus į globos namus atvyko 26 nauji gyventojai, į kitus globos namus išvyko – 3 gyventojai, mirė – 24 gyventojai. Išsamesni duomenys apie globos namų gyventojus pateikti 3 lentelėje.

3 lentelė. Duomenys apie Strūnos socialinės globos namų gyventojus

Rodiklio pavadinimas	Amžius, metai									Iš viso
	Iki 30	30-49	50-59	60-64	65-69	70-74	75-79	80-84	85 ir daugiau	
Gyventojų skaičius	11	59	47	25	28	16	11	2	4	203
Iš jų moterys	3	20	14	11	9	7	7	2	4	75
Gyventojų su psichikos negalia skaičius	3	27	33	17	23	9	10	-	2	124
Gyventojų su proto negalia skaičius	8	32	14	8	5	7	1	2	2	79

Šaltinis: Strūnos socialinės globos namų dokumentai

Svarbiausi Strūnos socialinės globos namų veiklos tikslai yra (Strūnos socialinės globos namų nuostatai, 2013):

- Teikti socialinę globą, užtikrinančią globos namų gyventojų poreikių tenkinimą ir geriausius jų interesus;
- Tenkinti psichologines, socialines, kultūrinės ir dvasines kiekvieno globos namų gyventojų reikmes, užtikrinant jiems pasirinkimo teisę, įgyvendinant asmeninius poreikius ir sudarant galimybę palaikyti ryšius su bendruomene;
- Atsižvelgiant į globos namų gyventojų savarankiškumo lygį, poreikius ir interesus, užtikrinti jų saviraišką, skatinti ir padėti integruotis į visuomenę.

Strūnos socialinės globos namų veiklos analizė rodo, jog vienas iš globos namų tikslų yra užtikrinti globos namuose gyvenančių neįgaliųjų saviraišką, kuri užtikrinama organizuojant laisvalaikį bei kasdienį užimtumą.

3.2.1. Strūnos socialinės globos namuose organizuojami meninės veiklos užsiėmimai ir jų svarba psichikos negalią turintiems įstaigos gyventojams

Analizuojant Strūnos socialinės globos namų socialinių darbuotojų pasisakymus, buvo išskirtos dvi kokybinės kategorijos: meninės veiklos užsiėmimų organizavimas bei meninės veiklos svarba psichikos negalią turintiems asmenims. **Meninės veiklos užsiėmimų organizavimo kategoriją** apibūdina 7 subkategorijos: meninės veiklos rūšys, meninės veiklos pa(si)rinkimas, meninės veiklos organizatoriai, meninės veiklos organizavimo tvarka, meninės veiklos organizavimo vietos, meninės veiklos dažnumas bei meninės veiklos metodai (žr. 4 lentelę).

4 lentelė. Meninės veiklos užsiėmimų organizavimo apibūdinimas

Kategorija	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Meninės veiklos užsiėmimų organizavimas	Meninės veiklos Organizatoriai	<p><...>veiklas organizuoja meno vadovė, socialinio darbuotojo padėjėjai, socialinis darbuotojas<...> (B);</p> <p><...>meninės veiklos užsiėmimus organizuoja meno vadovė, užimtumo specialistai, socialiniai darbuotojai, soc. darbuotojo padėjėjai<...> (C);</p> <p><...>juos organizuoja meno vadovas, užimtumo specialistas, socialiniai ir darbuotojai socialinio darbuotojo padėjėjos<...> (D);</p> <p><...>meninės veiklos užsiėmimus organizuoja meno vadovė, užimtumo specialistai, soc. darbuotojo padėjėja<...> (E);</p> <p><...>organizuoja užimtumo specialistai, meno vadovas, socialiniai darbuotojai ir jų padėjėjai<...> (F);</p> <p><...>organizuoja veiklas, soc. darbuotojo padėjėjai, užimtumo specialistai, meno vadovas, socialinis darbuotojas<...> (G).</p>
	Meninės veiklos rūšys	<p><...>įstaigoje taikomos šios menų terapijos rūšys: muzikos, liaudiškų šokių, dramos, dailės, dekupažo, karpinių, nėrimo-mezgimo, siuvinėjimo, origamio, floristikos, šiaudinių paveikslų gamyba<...> (B);</p> <p><...>mūsų įstaigoje taikoma sekančios terapijos rūšys: muzikos terapija, liaudies šokių užsiėmimai, floristikos terapija, darbo su popieriumi terapija, dekupažo terapija, modelino, plastelino terapija, darbas su šiaudais<...> (C);</p> <p><...>mūsų įstaigoje vyksta liaudies šokių užsiėmimai, populiariosios muzikos, liaudies muzikos, siuvinėjimo, karpinių, dekupažo, modelino, origamio, šiaudinių paveikslų gamyba, floristikos užsiėmimai, nėrimo, mezgimo, dramos būrelio, dailės užsiėmimai<...>“ (E).</p>

4 lentelės tęsinys

Kategorija	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Meninės veiklos užsiėmimų organizavimas	Meninės veiklos pa(si)rinkimas	<p><...>įstaigoje sudaromos sąlygos pačiam globos namų gyventojui pasirinkti, esant poreikiui padedama pasirinkti tinkamą veiklos rūšį, atsižvelgiant į individualius neįgalaus asmens pageidavimus, gebėjimus, pomėgius, sveikatos būklę<...> (A);</p> <p><...>su kiekvienu gyventoju asmeniškai aptariamas ir suderinamas meninės veiklos užsiėmimas, atsižvelgiama į norus ir pageidavimus, psichines, bei fizines galimybes, negalios laipsnį<...> (B);</p> <p><...>su kiekvienu gyventoju asmeniškai aptariamas ir suderinamas meninės veiklos užsiėmimas, atsižvelgiant į gyventojų norus, poreikius, fizines bei psichines galimybes, negalios laipsnį. Užsiėmimo vieta parenkama taip, kad gyventojas jaustųsi patogiai ir jaukiai<...> (G).</p>
	Meninės veiklos Organizavimo tvarka	<p><...>meninės veiklos užsiėmimai organizuojami pagal sudarytą užimtumo tvarkaraštį, kuris sudaromas 1 metų laikotarpiui, peržiūrimas ir koreguojamas į ketvirtį vieną kartą<...> (A);</p> <p><...>mūsų globos namuose meninės veiklos užsiėmimai vyksta pagal sudarytą tvarkaraštį. Tvarkaraštis sudarytas kiekvienai darbo dienai<...> (B);</p> <p><...>veiklos užsiėmimai vyksta pagal globos namų sudarytą užimtumo tvarkaraštį, žinoma užsiėmimų laikas visada gali būti koreguojamas, atsižvelgiant į gyventojų poreikius<...> (D);</p> <p><...>mūsų įstaigoje organizuojami meninės veiklos užsiėmimai gyventojams, pagal sudarytus užsiėmimo tvarkaraščius. Gyventojai lanko ir laikosi savo meninės veiklos tvarkaraščio, kurioje meno veikloje dalyvauja<...> (G).</p>
	Meninės veiklos organizavimo vietos	<p><...>globos namuose yra užimtumo studija, biblioteka, sporto salė, kiekvienam gyvenamajam aukšte po užimtumo kambarį<...> (A);</p> <p><...> Meninės veiklos užsiėmimai vyksta ir aukštuose esančiose taip vadinamose „grupėse – užimtumo kambariuose“, tiek globos namų užimtumo studijoje, salėje<...> (F);</p> <p><...>užsiėmimo vieta parenkama taip, kad gyventojas jaustųsi patogiai ir jaukiai<...> (G).</p>
	Meninės veiklos dažnumas	<p><...>tvarkaraštis sudarytas kiekvienai darbo dienai, užsiėmimų dažnumas pagal gyventojų poreikį ir norą <...>(B);</p> <p><...>priklausomai nuo užsiėmimų rūšies: vieną arba du kartus į savaitę<...> (C);</p> <p><...>Veiklos užsiėmimai vyksta kiekvieną dieną, žinoma užsiėmimų laikas visada gali būti koreguojamas, atsižvelgiant į gyventojų poreikius<...> (D);</p> <p><...>meninės veiklos užsiėmimai globos namuose organizuojami kiekvieną dieną, pagal gyventojų poreikį ir norą<...> (G);</p> <p><...>tokie užsiėmimai vyksta kiekvieną dieną<...> (F).</p>
	Meninės veiklos metodai	<p><...>su gyventojais dirbama grupėse ir individualiai<...> (A);</p> <p><...>dirbama pagrįdė grupėse, bet pagal poreikį gyventojų vyksta užsiėmimai ir individualiai<...> (B);</p> <p><...>dirbama ir grupėse ir individualiai. Stengiamasi atsižvelgti ir prisitaikyti prie gyventojų norų, pageidavimų<...> (C);</p> <p><...>dirbama tiek individualiai, tiek grupėse. Priklauso nuo gyventojų savijautos, sveikatos būklės, jų norų<...> (D);</p> <p><...>darbas vyksta ir grupėse, ir individualiai <...> (E);</p> <p><...>daugiausia dirbama individualiai ar labai mažose grupelėse: po vieną ar du gyventojus. Šokių ir dainavimo užsiėmimai vyksta grupėse iki 10 ir daugiau gyventojų<...> (F).</p>

Analizuojat informančių pasisakymus apie meninės veiklos užsiėmimų organizavimą globos namuose, galima pastebėti, kad meninės veiklos organizavimui yra skiriamas didelis dėmesys dėl kelių priežasčių, kurias išsamiai apibūdina viena iš informančių:

„Na, kadangi meno terapija šiuo metu populiarė ir tai vienas iš psichologinės pagalbos būdų, mūsų įstaigoje organizuojama daug ir įvairių meninės veiklos užsiėmimų...“ (D).

Informantės nuomonė rodo, kad globos namuose meninė veikla organizuojama visų pirma dėl to, jog ši veikla labai populiarė tarp globos namų gyventojų, be to ši veikla turi terapinį poveikį, prisidedantį prie psichologinės pagalbos teikimo psichikos negalių turintiems asmenims.

Analizuojant **meninės veiklos organizatorių subkategoriją**, buvo pastebėta, kad meninės veiklos organizatoriai Strūnos socialinės globos namuose yra socialiniai darbuotojai, jų padėjėjai, užimtumo specialistai bei meno vadovai. Socialiniai darbuotojai paprastai išsiaiškina gyventojų poreikius, jų galimybes, sudaro užimtumo tvarkaraščius, pagal poreikį dalyvauja pravedant užimtumo veiklas. Tuo tarpu meninės veiklos užimtumus praveda globos namuose dirbantys užimtumo specialistai, meno vadovai, o jiems talkininkauja socialinių darbuotojų padėjėjai. Užimtumo specialistai ne tik veda meninės veiklos užsiėmimus, bet ir dalyvauja planuojant užsiėmimų tvarkaraščius, padeda socialiniams darbuotojams atskleisti neįgaliųjų individualius poreikius. Meninės veiklos užsiėmimų organizatorių funkcijas taikliai apibūdina viena informantė, kurios nuomone:

„...Menų terapijos metodus su gyventojais turėtų naudoti menų specialistai, kurie yra tam tikslui apmokyti. Socialinis darbuotojas turėtų atlikti daugiau koordinacinę vaidmenį: išsiaiškinti gyventojų poreikius, motyvuoti, skatinti gyventoją lankyti vienokį ar kitokį užsiėmimą. Užtikrinti lankomumą užsiėmimuose, aprūpinti reikiamomis metodinėmis priemonėmis. Stebėti gyventojų būseną, bendrauti su juo, reikalui esant keisti užsiėmimus, laiką ar užsiėmimų vietą...“ (F).

Analizuojant **meninės veiklos rūšių subkategoriją**, buvo pastebėta, kad Strūnos socialinės globos namuose organizuojama įvairių rūšių meninė veikla, pasak vienos informantės: *„...meninių veiklų mūsų įstaigoje organizuojama išties nemažai, kadangi esam didelė įstaiga, gyvena nemažai gyventojų, todėl užimtumams yra skiriamas nemažas dėmesys...“ (C).* Meninės veiklos rūšių gausą patvirtina visos informantės, kurios išsamiai apibūdina kokios meninės veiklos rūšys yra organizuojamos jų įstaigoje. Iš informančių pasisakymų matyti, kad globos namuose psichikos negalių turintys asmenys gali save išreikšti per liaudies šokių, populiariosios muzikos, liaudies muzikos, dailės, siuvinėjimo, karpinių, dekupažo, modelino, origamio, šiaudinių paveikslų gamybos, floristikos, nėrimo, mezgimo, dramos būrelio

užsiėmimus. Be to, vienos informantės pastebėjimu: „...su kiekvienais metais tų užsiėmimų vis daugėja...“ (D).

Dėl gausybės globos namuose organizujamų meninio užimtumo veiklų, labai svarbu padėti neįgaliesiems pasirinkti jiems tinkamiausią veiklą. Analizuojant **meninės veiklos pa(si)rinkimo subkategoriją**, buvo pastebėta, jog socialiniai darbuotojai siekia, kad būtų geriausiai patenkinti neįgaliųjų saviraiškos poreikiai, todėl su kiekvienu neįgaliuoju aptariami jo norai bei pageidavimai, įvertinamos jo psichinės bei fizinės galimybės užsiimti viena ar kita menine veikla. Viską aptarus, sudaromas individualus užsiėmimų tvarkaraštis, kuris prireikus keičiamas ar koreguojamas.

Analizuojant **meninės veiklos organizavimo tvarkos subkategoriją**, buvo pastebėta, kad veiklos užsiėmimai vykdomi pagal iš anksto suderintą tvarkaraštį, kuris sudaromas kiekvienam globos namų gyventojui individualiai pagal jo pasirinktas menines veiklas. Tvarkaraščiai yra sudaromi kiekvienai darbo dienai, suderinant kiekvieno užsiėmimo laiką bei trukmę. Kaip teigia viena iš informančių: „...užsiėmimų tvarkaraštis sudaro sąlygas globos namų gyventojams lankyti kelias užimtumo veiklas, keisti veiklas...“ (A). Taip sudaromos galimybės neįgaliąjam kiekvieną dieną būti užsiėmusiam kokia nors veikla. Kasdienį užimtumą patvirtina ir **meninės veiklos dažnumo subkategorija**, kurios analizė parodė, jog meninės veiklos užsiėmimai vyksta kiekvieną darbo dieną. Šios subkategorijos analizė atskleidė vieną iš tyrimo ribotumų, kadangi nebuvo išsamiau išsiaiškinta kokia situacija yra ne darbo ar švenčių dienomis, nes iš informančių pasisakymų išryškėjo tik darbo dienomis organizuojamų meninės veiklos užsiėmimų tvarka.

Informančių pasisakymai leido išskirti ir **meninės veiklos organizavimo vietos subkategoriją**, kadangi trys informantės pasakodamos apie meninės veiklos užsiėmimų organizavimą Strūnos socialinės globos namuose paminėjo, jog meninės veiklos užsiėmimams yra numatytos specialios vietos, kurios parenkamos taip, kad užsiėmimų metu, anot vienos informantės: „...gyventojas jaustųsi patogiai ir jaukiai...“ (G). Informančių pasakojimai atskleidė, kad užimtumo kambariai yra kiekviename globos namų aukšte, o specializuotoms veikloms yra numatytos erdvės užimtumo studijoje, bibliotekoje ar sporto salėje.

Informančių pasisakymai atskleidė, jog meninės veiklos užsiėmimai vykdomi taikant individualaus bei grupinio darbo metodus. Išsamiau analizuojant **meninės veiklos metodų subkategoriją**, buvo pastebėta, kad meninės veiklos užsiėmimai Strūnos socialinės globos namuose dažniausiai vykdomi nedidelėse grupėse, tačiau pagal poreikį vedami ir individualūs užsiėmimai. Meninės veiklos metodo pasirinkimą lemia meninės veiklos rūšis bei neįgaliųjų poreikiai. Pavyzdžiui, yra tokių veiklų, kaip muzikos, dramos, šokių užsiėmimai, kurie veiksmingi tik juos organizuojant grupėse. Tačiau yra užsiėmimų, tokių kaip, pavyzdžiui,

dailės, siuvinėjimo, karpinių, dekupažo, modelino, origamio, šiaudinių paveikslų gamybos, floristikos, nėrimo, mezgimo, kuriuos galima sėkmingai organizuoti ir individualiai. Individualių užsiėmimų poreikis kyla ir dėl ameninių neįgaliųjų poreikių bei sveikatos būklės, pavyzdžiui, vienos tyrimo dalyvės požiūriu yra neįgaliųjų, kurie renkasi individualius užsiėmimus, nes kiti žmonės juos blaško: „... yra tokių gyventojų, kurie dekupažu, su popieriumi, nėrimu, floristika užsiima tik individualiai, grupinis darbas, anot jų, juos blaško, neleidžia susikaupti...“ (C).

Apibendrinant informančių pasisakymus apie meninės veiklos organizavimą Strūnos socialinės globos namuose, galima pastebėti, jog psichikos negalią turinčių asmenų meninei raiškai didelis dėmesys skiriamas ne atsitiktinai. Tyrime dalyvavusių socialinių darbuotojų nuomone, meninė veikla skatina teigiamus pokyčius, todėl yra svarbi psichikos negalią turintiems asmenims. Toks informančių požiūris leido išskirti antrą kategoriją – **meninės veiklos svarbos psichikos negalią turintiems asmenims kategoriją**, kurią apibūdina 4 subkategorijos: savirealizacijos galimybės, emocinės savijautos gerėjimas, gyvenimo džiaugsmo atradimas bei elgesio pokyčiai (žr. 5 lentelę).

5 lentelė. Meninės veiklos svarbos psichikos negalią turintiems asmenims apibūdinimas

Kategorija	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Meninės veiklos svarba psichikos negalią turintiems asmenims	Savirealizacijos galimybės	<p><...>neįgalieji, dalyvaudami užimtumo veiklose, realizuoja savo sugebėjimus<...> (A);</p> <p><...>įvairūs meniniai užsiėmimai lavina meninius gebėjimus, vaizduotę, bei saviraišką<...> (B);</p> <p><...>asmuo įnykęs į meninę veiklą išreiškia savo mintis, atsiskleidžia gebėjimai<...> (C);</p> <p><...>psichinę negalią turintiems asmenims meninė veikla padeda save išreikšti<...> (E).</p> <p><...>asmuo gali atrasti save kažkurioje veikloje. Tai ir užimtumas, ir savirealizacija<...> (F).</p>
	Emocinės savijautos gerėjimas	<p><...>neįgalieji patiria daug teigiamų emocijų, pagerėja jų nuotaika. Užimtumo veiklos žadina emocijas, gerina nuotaiką, o kartu ir savijautą<...> (A);</p> <p><...>asmuo įnykęs į meninę veiklą atsipalaiduoja, išreiškia savo mintis<...> (C).</p> <p><...>asmuo patinkančio užsiėmimo metu atsipalaiduoja, nurimsta emocijos. Asmuo tampa ramesnis, atsiranda daugiau teigiamų emocijų<...>“ (D).</p> <p><...>gyventojas užsiėmdamas patinkančia, jį dominančia veikla, tampa linksmesnis, ramesnis, draugiškesnis, gauna teigiamų emocijų<...> (E);</p> <p><...>menų terapiją padeda nusiraminti, susikaupti. Tikrai matai ant gyventojų nuotaikos, jis džiaugiasi<...> (G).</p>

5 lentelės tęsinys

Kategorija	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Meninės veiklos svarba psichikos negalią turintiems asmenims	Gyvenimo džiaugsmo atradimas	<p><...>neįgalieji, dalyvaudami užimtumo veiklose, atranda gyvenimo prasmę, tampa labiau pasitikintis savimi, įgyja teigiamos patirties<...> (A);</p> <p><...>įvairūs meniniai užsiėmimai didina pasitikėjimą savimi ir atsakomybės jausmą, leidžia pajusti gyvenimo džiaugsmą<...> (B).</p> <p><...>kūrybinio proceso metu asmuo nutolsta nuo egzistuojančios realybės, pajunta dvasios pilnatvę<...> (E).</p>
	Elgesio pokyčiai	<p><...>išmoksta vienas kitam padėti, palaiko vienas kitą, didėja jų socialinis aktyvumas<...> (A);</p> <p><...>per užsiėmimus gyventojai tampa drąsesni, labiau pasitikintys savimi, bendraujantys<...> (B);</p> <p><...>gerbia kitų gyventojų išreikštus norus bei mintis. Tie gyventojai, kurie dalyvauja meninėse veiklose, rečiau įsivelia į konfliktus, rečiau piktnaudžiauja alkoholiniais gėrimais, dingsta agresija ir pyktis, noriai padeda kitiems gyventojams ar darbuotojams <...> (C);</p> <p><...>meninė veikla padeda atsiskleisti, turi įtakos elgesiui globos namuose, neįgalieji tampa draugiškesni, labiau linkę padėti, patarti vieni kitiems, užjaučia dėl kitų nesėkmės<...> (D);</p> <p><...>pastebiu, kad gyventojai planuoja savo laiką, užimtumą, ieško medžiagų, būdų, pavyzdžių, kaip pasigaminti tą dirbinį, ar užduotį atlikti internetinėse erdvėse, rodo iniciatyvą, reiškia savo nuomonę<...> (F);</p> <p><...>ankščiau gal sėdėdavo kaip nepažįstami, jie bijojo bendrauti, o dabar jau jie bendrauja, net vienas kitam pataria<...> (G).</p>

Visų informančių nuomone, meninė raiška yra labai svarbi psichikos negalią turintiems asmenims. Anot vienos informantės: „...užimtumo veiklos vaidina didelį vaidmenį palaikant fizinį ir intelektualinį įstaigos gyventojų įgūdžius...“ (A). Tai reiškia, kad meninė veikla teigiamai veikia tiek fizinę, tiek psichinę sveikatą. Dauguma informančių nurodo, jog meninė veikla visų pirma prisideda prie neįgaliųjų užimtumo, todėl padeda tenkinti savirealizacijos poreikius. Analizuojant **savirealizacijos galimybių subkategoriją**, buvo pastebėta, kad meninės veiklos užsiėmimų metu psichikos negalią turintys asmenys realizuoja save, savo pomėgius, atskleidžia pamirštus gebėjimus ir net atranda naujų gebėjimų. Anot vienos informantės:

„...Buvo nemažai tokių atvejų, kad atvykę gyventi į globos namus, gyventojai būna uždari, niekuo nesidomi, būna sunku įtraukti ir motyvuoti dalyvauti kokioje nors užimtumo veikloje. Praėjus laiko tarpui, paaiškėja, kad vienas rašo eilėraščius ir juos skaito, kitas puikus šiaudinių paveikslų meistras, sekantis – groja su gitara ir dainuoja, dar kitas jaunystėje tapė paveikslus...“ (C).

Savirealizacija ypač svarbi neįgaliems asmenims, gyvenantiems globos namuose, nes jų visuomeninis gyvenimas yra apribotas, jie yra iš dalies atskirti nuo visuomenės, todėl neturi galimybės mokytis, dirbti, organizuoti savo laisvalaikį.

Didžiausias meninės veiklos poveikis pastebimas neįgaliųjų emocinei savijautai. **Emocinės savijautos gerėjimo subkategorijos** analizė atskleidė, kad meninė veikla daro didelį poveikį gebėjimui valdyti savo emocijas. Daugelio informančių pastebėjimu, dalyvaudami meninės veiklos užsiėmimuose psichikos negalią turintys asmenys tampa ramesni, linksmesni, draugiškesni, pagerėja jų nuotaika, nurimsta neigiamos emocijos. Tokie pokyčiai stebimi dėl to, kad meninė veikla padeda neįgaliam asmeniui atsipalaiduoti, suteikia daug teigiamų emocijų:

„...Asmuo patinkančio užsiėmimo metu atsipalaiduoja, nurimsta emocijos, susitelkia į patinkančią meninę veiklą. Nemažai globos namų gyventojų sunkiai gali savo mintis išreikšti žodžiais, todėl meninė veikla padeda atsiskleisti, nusiraminti, geriau pažinti save, teikia džiaugsmo ir pasitikėjimo savimi jausmą...“ (D).

Informantės pasisakymai rodo, kad meninė veikla teikia daug džiaugsmo. **Gyvenimo džiaugsmo atradimo subkategorijos** analizė atskleidė, jog meninės veiklos procesas padeda psichikos negalią turintiems asmenims įgyti daugiau pasitikėjimo savimi, patikėti savo galimybėmis, padeda atsiriboti nuo egzistuojančios realybės, nutolinti mintis nuo patiriamų problemų. Todėl tampa laimingesni, atranda gyvenimo prasmę, pajunta gyvenimo džiaugsmą bei dvasios pilnatvę.

Informančių pastebėjimu, meninė raiška keičia ir psichikos negalią turinčių asmenų elgesį. Kaip teigia viena iš informančių: *„...pasikeičia kartais žmogus iš esmės, tampa ne toks uždaras, užsisklendęs savyje, labiau bendraujantis...“ (B).* **Elgesio pokyčių subkategorijos** analizė atskleidė, kad dėl negebėjimo pozityviai bendrauti, nepasitikėjimo savimi, neįgalieji dažnai būna užsidarę, atsiriboję nuo aplinkinių. Tačiau pradėję lankyti meninės veiklos užsiėmimus neįgalieji įgyja bendravimo įgūdžių, įgauna daugiau drąsos, pasitikėjimo savimi, dėl to tampa aktyvesni, draugiškesni, visuomeniškesni. Meninė veikla moko padėti vienas kitam, palaikyti vienas kitą, moko bendrauti bei pasitikėti aplinkiniais. Kaip teigia kelios informantės: *„...ankščiau gal sėdėdavo kaip nepažįstami, jie bijojo bendrauti, o dabar jau jie bendrauja, net vienas kitam pataria...“ (G); „...gerbia kitų gyventojų išreikštus norus bei mintis, padeda kitiems gyventojams ar darbuotojams...“ (C).*

Apibendrinant visų informančių pasisakymus apie Strūnos globos namuose organizuojamus meninės veiklos užsiėmimus ir jų svarbą psichikos negalią turintiems įstaigos gyventojams, galima teigti, kad globos namuose meninė veikla yra viena iš neįgaliųjų užimtumą bei savirealizaciją skatinančių veiklų, kurios planuojamos ir įgyvendinamos taip, kad

geriausiai patenkintų neįgaliųjų poreikius ir atitiktų jų fizines bei psichines galimybes. Neįgalieji gali rinktis iš daugybės meninės veiklos rūšių ir savirealizacijos poreikius gali patenkinti tiek individualių, tiek ir grupinių užsiėmimų metu. Meninė raiška teigiamai veikia neįgaliųjų emocinę savijautą bei gebėjimą tinkamai bendrauti su aplinka. Užsiimdami menine veikla psichikos negalią turintys asmenys įgyja socialinių įgūdžių, išmoksta kontroliuoti savo emocijas, įgyja daugiau pasitikėjimo savimi bei drąsos veikti. Visa tai keičia neįgaliųjų fizinę bei emocinę savijautą ir užtikrina geresnę gyvenimo kokybę.

3.2.2. Meninės raiškos poveikis psichikos negalią turinčių asmenų reabilitacijai

Mokslinės literatūros analizė atkleidė, kad kryptinga meninė veikla gali tapti optimali neįgalių asmenų psichosocialinės reabilitacijos priemonė, suteikdama galimybę perteikti emocijas, panaikinti priverstinį dėl negalios egzistuojantį pasyvumą, suteikdama saviraiškos laisvę (Šinkūnienės, 2012), suteikdama galimybę bendrauti su kitais (Dubodelova, Mačiulaitis, 2012), gerindama gyvenimo kokybę dėl socialinės atskirties mažinimo, naujų įgūdžių išmokymo bei pasitenkinimo savimi (Kreiviniene, Vaičiulienė, 2015). Todėl ir šiame tyrime buvo siekiama atskleisti, kokią įtaką meninė raiška turi Strūnos socialinės globos namuose gyvenančių psichikos negalią turinčių asmenų reabilitacijai.

Analizuojant įstaigos socialinių darbuotojų pasisakymus, buvo išskirtos dvi kokybinės kategorijos: meninės raiškos poveikis socialinei reabilitacijai ir meninės raiškos poveikis psichologinei reabilitacijai. **Meninės raiškos poveikio socialinei reabilitacijai kategoriją** apibūdina 4 subkategorijos: kūrybinių įgūdžių lavinimas, kognityvinių gebėjimų ugdymas, bendravimo gebėjimų atstatymas bei dalyvavimo visuomenės gyvenime galimybių didinimas (žr. 6 lentelę).

6 lentelė. Meninės raiškos poveikio socialinei reabilitacijai apibūdinimas

Kategorija	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Meninės raiškos poveikis socialinei reabilitacijai	Kūrybinių įgūdžių lavinimas	<p><...>vystosi neįgaliųjų kūrybiškumas, jie plėtoja savo kūrybinius gebėjimus, raelizuoja savo gabumus, tobulėja vieni greičiau kiti lėčiau, tačiau jie atranda, kad gali kažką gražaus padaryti<...> (A);</p> <p><...>meninę veiklą galima traktuoti kaip procesą, o ne rezultatą, kuriame žmonių saviraiška ir kūrybinės galybės išlaisvina asmenybę, kūrybinė veikla skatina pasirinkti ir atrasti save<...> (E);</p> <p><...>meninėje veikloje gali išreikšti save, atskleisti savo sugebėjimus ir kūrybiškumą, įsijungia jų fantazijos<...>(F).</p>

6 lentelės tęsinys

Kategorija	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Meninės raiškos poveikis socialinei reabilitacijai	Kognityvinių gebėjimų ugdymas	<p><...>įvairūs meniniai užsiėmimai lavina vaizduotę, leidžia žmogui atsiskleisti, pažinti save ir vienas kitą<...> (B);</p> <p><...>išmoksta vertinti savo padarytus darbus, supranta kiek tai verta<...> (C);</p> <p><...>jeigu meninė veikla asmeniui yra priimtina ir patinka, jis greitai įsisavina naujoves, priima patarimus, dalinasi naujienomis, įgauna įgūdžių, tobulėja<...> (D);</p> <p><...>asmuo stengiasi padaryti darbelį nepriekaištingai, kad jį galėtų pagirti... Meninė veikla padeda sukurti saugią, įkvėpiančią aplinką, skatinančią pažinimo procesus...“ (E).<...> (E);</p> <p><...>tik tinkamai suorganizuotas užimtumas ir kasdieninių įgūdžių lavinimas sudaro palankias sąlygas išmokti pažinti, suprasti savo aplinką<...>(G);</p> <p><...>jie atsipalaiduoja, stengiasi viską atlikti kuo geriau ir kruopščiau, būna susikaupia<...>(F).</p>
	Bendravimo gebėjimų atstatymas	<p><...>gyventojai, kurie ilgą laiką buvo užsidarę viduje, pradėję lankyti meninės veiklos užsiėmimus, pradėjo daugiau bendrauti su kitais, tapo atviresni, linkę išsipasakoti<...> (A);</p> <p><...>žmogus atsiveria per užsiėmimus bendraudamas, pamatai, kad jam ir bendrauti lengviau kartu kažką veikiant<...> (B);</p> <p><...>meninė saviraiška gyventojų bendravime turi pakankamai didelę įtaką, jie susidraugauja, padeda nesėkmės atveju vieni kitiems, jaučia atsakomybę, įsimyli, atsiranda naujos pažintys<...> (C);</p> <p><...>meninių užsiėmimų metu gyventojai geriau susipažįsta vieni su kitais, atranda bendrus pomėgius, užgimsta artimi jausmai<...> (D);</p> <p><...>kiekviena veikla turi įtakos bendravimui, gyventojas tampa daugiau bendraujančiu, nebijo reikšti savo minčių <...> (F).</p>
	Dalyvavimo visuomenės gyvenime galimybių didinimas	<p><...>vyksta išvykos su koncertais, padarytų darbelių parodos už įstaigos ribų<...> (A);</p> <p><...>globos namų gyventojai daug koncertuoja, dalyvauja parodose, parodo save ir pažiūri į kitus<...> (B);</p> <p><...>tie gyventojai, kurie dalyvauja muzikos, liaudies šokių užsiėmimuose, dažnai su koncertais vyksta į kitus globos namus ar kitas įstaigas<...> (C);</p> <p><...>dažnai važiuoja su koncertais ar parodomis į kitas įstaigas<...> (D);</p> <p><...>gyventojai turi galimybę su savo pačių rankomis padarytais darbais vykti į parodas, muges<...> (E);</p> <p><...>dalyvauja renginyje, važiuoja, ten susitinka pažįstamų<...> (F).</p>

Informančių pasakojimai atskleidė, jog meninė veikla nėra vien tik neįgaliųjų užimtumas ar savirealizacijos poreikių tenkinimas. Meninė veikla reikšmingai prisideda prie psichikos negalią turinčių asmenų socialinės reabilitacijos, t. y. prie neįgaliųjų savarankiškumo bei socialinio dalyvavimo galimybių didinimo. Kaip teigia viena informantė: „...meninė veikla įvairina jų kasdienybę, kelia pasitikėjimą, atskleidžia pamirštus gebėjimus, lavina esamus, žadina emocijas, gerina nuotaiką, o kartu ir savijautą...“ (A). Visa tai rodo, kad meninė veikla prie neįgaliųjų socialinės reabilitacijos prisideda per įvairių įgūdžių lavinimą. Visų pirma yra

lavinami kūrybiniai įgūdžiai. Analizuojant **kūrubinių įgūdžių lavinimo subkategoriją**, buvo pastebėta, kad kūrybos procesas padeda neįgaliesiems tobulėti, atrasti bei išlaisvinti save, atskleisti savo gebėjimus. Savęs atskleidimas iš naujo, naujų gebėjimų atradimas, padeda neįgaliesiems atrasti savo vietą visuomenėje.

Informančių pasakojimai taip pat atskleidė, kad meninė raiška gali efektyviai prisidėti prie psichikos negalią turinčių asmenų socialinės reabilitacijos per kognityvinių gebėjimų ugdymą. Analizuojant **kognityvinių gebėjimų ugdymo subkategoriją**, buvo pastebėta, jog meninė veikla stimuliuoja kognityvius procesus, tokius kaip susikoncentravimas į atliekamą veiklą, atminties gerėjimas, gebėjimas suvokti garsinę ir vizualinę informaciją, gebėjimas įsisavinti naują informaciją, motyvacijos užsiimti mėgstama veikla didėjimas. Tai reiškia, kad meninė veikla sudaro palankias sąlygas psichikos negalią turintiems asmenims pažinti bei suprasti savo aplinką, padidinti naujų įgūdžių mokymosi galimybes, o tai labai svarbu skatinant neįgaliojo grįžimą į visuomenę.

Socialinės neįgaliųjų reabilitacijos tiklas yra užtikrinti neįgaliesiems lygias teises ir galimybes dalyvauti visuomenės gyvenime (Lietuvos Respublikos neįgaliųjų integracijos įstatymas, 2005). Informančių nuomone, būtent meninė veikla ir užtikrina didesnes galimybes dalyvauti visuomenės gyvenime. Analizuojant **dalyvavimo visuomenės gyvenime galimybių didinimo subkategoriją**, buvo patebėta, jog meninė veikla neįgaliųjų dalyvavimą skatina per savo kūrybos viešinimą, t. y. Strūnos socialinės globos namų meninės veiklos organizatoriai ne tik suteikia neįgaliesiems galimybę pažinti kūrybos procesą bei juo mėgautis, bet ir parodyti savo kūrybos rezultatus visuomenei. Kaip teigia viena informantė: „...*globos namų gyventojai daug koncertuoja, dalyvauja parodose, parodo save ir pažiūri į kitus...*“ (B). Neįgaliųjų meninė kūryba eksponuojama tiek įstaigoje surengtų parodų metu, tiek už įstaigos ribų organizuojamose parodose bei mugėse. Neįgalieji dalyvauja įvairiuose renginiuose, kur parodo savo muzikinius, šokio judesio ar vaidybos gebėjimus. Tai užtikrina psichikos negalią turinčių asmenų didesnes dalyvavimo galimybes.

Neįgaliųjų dalyvavimo galimybės nemaža dalimi priklauso nuo jų gebėjimo bendrauti su aplinkiniais. Apie neįgaliųjų bendravimo įgūdžių atstatymo reikšmę socialinės reabilitacijos procese kalba didžioji informančių dalis. Analizuojant **bendravimo gebėjimų atstatymo subkategoriją**, buvo pastebėta, kad meninių užsiėmimų metu psichikos negalią turintys asmenys visų pirma išmoksta bendrauti tarpusavyje, tampa atviresni, nebijo reiškti savo nuomonės. Kaip teigia viena informantė:

„...*Pastebėjau, kad užsiėmimai menine veikla atpalaiduoja – gyventojai, kurie ilgą laiką buvo užsidarę viduje, pradėję lankyti meninės veiklos užsiėmimus, pradėjo daugiau bendrauti su kitais, tapo atviresni, linkę išsipasakoti...*“ (A).

Tarpusavio bendravimo gerėjimas, suteikia neįgaliesiems drąsos aktyviau bendrauti ir su kitais, už globos namų sienų sutiktais asmenimis. Gebėdami išsakyti savo mintis, padiskutuoti apie savo kūrybą, neįgalieji skatina visuomenę suprasti, kad jie yra tokie patys žmonės, turintys pomėgių, gabumų bei noro bendrauti. Taip pat gebėjimas atsiverti, pasidalinti savo jausmais bei mintimis, padeda neįgaliesiems atstatyti ir prarastus socialinius vaidmenis, pavyzdžiui, būti draugu, romantiniu partneriu, grupės nariu ir pan.

Informančių pastebėjimu, meninė raiška prisideda ir prie psichikos negalią turinčių asmenų psichologinės reabilitacijos. **Meninės raiškos poveikio psichologinei reabilitacijai** kategoriją apibūdina 4 subkategorijos: jausmų ir emocijų raiška, savikontrolės didėjimas, streso kontrolės gerėjimas, psichologinės gerovės didėjimas, (žr. 7 pav.).

7 lentelė. Meninės raiškos poveikio psichologinei reabilitacijai apibūdinimas

Kategorija	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Meninės raiškos poveikis psichologinei reabilitacijai	Jausmų ir emocijų raiška	<p><...>meninė saviraiška padeda išlaisvinti susikaupusias neigiamas emocijas: pyktį, agresiją, paslėptus norus ir svajones, tuo pačiu padeda atskleisti užslėptus teigiamus jausmus: atjautą, norą padėti<...> (A);</p> <p><...> geriau pažįsta bei supranta save – savo mintis, jausmus, bei elgesį, pradeda ramiau jausti, s drąsiau reiškia palaikymą, paramą vienas kitam, sulaukia atjautos ir palaikymo<...> (D).</p> <p><...>gyventojas užsiimdamas patinkančia, jį dominančia veikla tampa linksmesnis, ramesnis, draugiškesnis<...> (E);</p> <p><...>nebijo reikšti savo jausmų <...> (F).</p> <p><...>sudaro palankias sąlygas išmokti pažinti, suprasti savo emocijas, atitinkamai priimti emocines išraiškas, patiriant net ir stipriausius išgyvenimus<...> (G).</p>
	Savikontrolės didėjimas	<p><...>kadangi užsiėmimai vyksta pagal sudarytą tvarkaraštį ir nustatytomis valandomis, tai įpareigoja gyventojus jo laikytis, tuo pačiu ugdo savikontrolę, pareigos jausmą, kad laiku ateiti į užsiėmimus, nevēluoti <...> (A);</p> <p><...>ugdo savikontrolę... pastebėjau, kad gyventojas pasidaro drausmingesnis, atsakingesnis ir darbinėje veikloje <...> (B);</p> <p><...>į repeticijas ar kitus užsiėmimus ateina susitvarkę, pasipuošę <...> (C).</p>
	Streso kontrolė gerėjimas	<p><...>pastebėjau, kad užsiėmimai rankdarbiais yra efektyvus būdas kovoti su stresu, įveikti baimes, nes kuriant rankdarbius mintys nurimsta, mąstymas tampa aiškesnis, nuoseklesnis<...> (A);</p> <p><...>meninė raiška padeda mažinti patiriamą stresą, asmuo pasineria į patinkančią meninę raišką, kurios metu atsipalaiduoja, užsimiršta ir visą dėmesį sutelkia į atliekamą darbą<...> (D);</p>
	Streso kontrolė gerėjimas	<p><...>gyventojai įnikę į meninę veiklą, susikoncentruoja ties savo veikla, užsimirštami apie įvairius juos slegiančius sunkumus, išgyvenimus... Meninė veikla neleidžia praleisti laiko galvojant apie tai, apie ką galvoti neturėtų<...> (E);</p> <p><...>manau, kad padeda mažinti stresą, baimę. Žmogus tiesiog užsimiršta, pamiršta savo bėdas, problemas nors trumpam laikui<...> (F);</p> <p><...>meninė raiška atitolina nuo gyvenimiškų rūpesčių, įveikia sunkumus, baimę – suteikia vilties, tikėjimo<...> (G).</p>

7 lentelės tęsinys

Kategorija	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Meninės raiškos poveikis psichologinei reabilitacijai	Psichologinės gerovės didėjimas	<...>leidžia patirti ypatingą laimės jausmą, padedantį užmiršti skausmą, negalią, teikia motyvacijos gyventi<...> (E); <...>pajunta dvasios pilnatvę, yra stimuliuojami labiau pasitikėti savo jėgomis, pasijusti vertingu<...> (G). <...>gali laikinai užsimiršti fizinę ar dvasinę negalę ir patirti ne tik džiaugsmą, bet suvokti savo žmogiškąją vertę „Aš sugebu“ <...> (F).

Informančių pasakojimai atskleidė, kad meninė raiška padeda psichikos negalią turintiems asmenims atpažinti savo jausmus bei emocijas ir juos išreikšti pozityvia forma. Analizuojant **jausmų ir emocijų raiškos subkategoriją**, buvo pastebėta, jog meninė raiška padeda neįgaliems asmenims išlaisvinti neigiamas emocijas, tokias kaip pyktis, agresija, užslėptos nuoskaudos ne žodine, bet kūrybine forma. Dėl to neįgalieji tampa ramesni, mažiau agresyvūs ir konfliktiški. Be to, meninė veikla suteikia neįgaliam asmeniui teigiamų emocijų: džiaugsmo, laimės, savigarbos pojūtį, todėl per kūrybą psichikos negalią turintys asmenys išmoksta atpažinti savo jausmus, juos priimti ir reikšti pozityviu būdu. Tad galima teigti, kad meninė veikla padeda savikontrolei, neįgalieji išmoksta kontroliuoti ne tik savo jausmus ir emocijas, bet ir elgesį. Analizuojant **savikontrolės didėjimo subkategoriją**, buvo pastebėta, jog dalyvaudami meninės veiklos užsiėmimuose psichikos negalią turintys asmenys įgyja gebėjimų kontroliuoti savo laiką, kaip teigia viena iš informančių:

„...Kadangi užsiėmimai vyksta pagal sudarytą tvarkaraštį ir nustatytomis valandomis, tai įpareigoja gyventojus jo laikytis, tuo pačiu ugdo savikontrolę, pareigos jausmą, kad laiku ateiti į užsiėmimus, nevēluoti...“ (A);

Kitų informančių patebėjimu, meninės veiklos užsiėmimai ugdo gebėjimą kontroliuoti savo išvaizda: „...į repeticijas ar kitus užsiėmimus ateina susitvarkę, pasipuošę...“ (C) bei elgesį užsiėmimų metu: „...gyventojas pasidaro drausmingesnis, atsakingesnis ir darbinėje veikloje...“ (B). Emocijų ir elgesio pokyčiai padeda keistis neįgaliojo asmenybei, dėl kurios sutrikimo psichikos negalią tyrintiems asmenys dažniausiai ir yra izoliuojami nuo visuomenės.

Informančių pastebėjimu, atsikračius neigiamų jausmų bei išgyvenimų, pradedant geriau sutarti su aplinkiniais bei palankiau priimti save, didėja neįgaliųjų gebėjimas kontroliuoti stresą. Analizuojant **streso kontrolės gerėjimo subkategoriją**, buvo pastebėta, kad meninė veikla nukreipia mintis nuo patiriamų sunkumų, neigiamų išgyvenimų, gyvenimiškų rūpesčių, kaip teigia viena iš informančių: „...žmogus tiesiog užsimiršta savo bėdas, problemas nors trumpam laikui...“ (F). Problemų atitolinimas padeda nuo jų atsiriboti, šiek tiek iš šalies į jas pažvelgti, atrasti galimus sprendimo būdus, dėl ko atsiranda vilties bei tikėjimo jas įveikti. Sumažėjus stresui bei įtampai, neįgalieji pasijunta laimesni, labiau pasitiki savo jėgomis,

padidėja jų psichologinės gerovės jausmas. Analizuojant **psichologinės gerovės didėjimo subkategoriją**, buvo pastebėta, kad gera psichologonė savijauta padeda sumažinti ir patiriamo fizinio skausmo lygį, suteikia daugiau noro gyventi, daugiau motyvacijos užsiimti mėgstama veikla, skatina pasijusti vertingu, kaip teigia viena iš informančių: „...*suvokti savo žmogiškąją vertę „Aš sugebu“...“* (F). Visa tai užtikrina gyvenimo pilnatvės pajautimą bei pasitenkinimą gyvenimu.

Apibendrinant visų informančių pasisakymus apie meninės raiškos poveikį psichikos negalią turinčių asmenų reabilitacijai, galima teigti, kad meninė raiška, skatindama kognityvinių įgūdžių lavinimą, aktyvindama socialinių įgūdžių atstatymą bei didindama socialinės įtraukties galimybes, efektyviai prisideda prie psichikos negalią turinčių asmenų socialinės reabilitacijos: asmenys tampa labiau bendraujantys, gebantys labiau pasirūpinti savimi, aktyviau įsilieti į bendruomenės gyvenimą, dėl to mažėja jų socialinė izoliacija bei atskirtis. Nemažiau meninė raiška yra veiksminga ir psichologinės reabilitacijos kontekste. Kūrybinis procesas padeda atsikratyti neigiamų emocijų, neigiamų išgyvenimų, susijusių su negalia bei padeda išgyventi teigiamas emocijas, padeda nusiraminti, atsipalaiduoti, lengviau įveikti stresą. Visa tai gerina neįgaliųjų emocinę sveikatą bei didina pasitenkinimą gyvenimu.

3.2.3. Meninės raiškos poveikis psichikos negalią turinčių asmenų socializacijos procesui

Mokslinės literatūros analizė atkleidė, kad meninė veikla palengvina neįgaliųjų socializacijos procesą, kadagi suteikia galimybę dalyvauti socialiniame ir kultūriniame bendruomenės gyvenime, aktyvina, ugdo jų įgūdžius, skatina atsiskleisti, lavinti savo gebėjimus ir norą tobulėti (Šinkūnienė, 2012). Todėl ir šiame tyrime buvo siekiama nustatyti, kokią įtaką dalyvavimas meninėje veikloje turi Strūnos socialinės globos namuose gyvenančių psichikos negalią turinčių asmenų socializacijai.

Analizuojant įstaigos socialinių darbuotojų pasisakymus, buvo pastebėta, jog neįgaliųjų socializacijos procesą iš emės apibūdina viena plati kategorija – meninės raiškos poveikis socialinių įgūdžių pokyčiams. **Meninės raiškos poveikio socialinių įgūdžių pokyčiams kategoriją** apibūdina 4 subkategorijos: bendravimo ir bendradarbiavimo gerėjimas, socialinių ryšių atstatymas bei plėtimas, savipriežiūros gerėjimas bei savarankiškumo didėjimas (žr. 8 lentelę).

8 lentelė. Meninės raiškos poveikio socialinių įgūdžių pokyčiams apibūdinimas

Kategorija	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Socialinių įgūdžių pokyčiai	Bendravimo ir bendradarbiavimo gerėjimas	<p><...>atsikratė bendravimo kompleksų, plečia bendravimo ir bendradarbiavimo ratą<...> (A);</p> <p><...>tampa ne toks uždaras, užsisklendęs savyje, labiau bendraujantis <...> (B);</p> <p><...>dalyvavimas užimtumo veiklose skatina gyventojus laisviau bendrauti su kitais, jie tampa drąsesni, labiau pasitikintys savimi draugiškesni, labiau linkę padėti, patarti vieni kitiems <...> (D);</p> <p><...>grupėje vykstanti veikla skatina komunikavimą ir bendradarbiavimą, tai jau ir yra žingsniai į socializaciją. Neįgalieji tampa labiau bendraujančiais tarpusavyje, draugiškesniais, stengiasi darbelių daryme padėti vienas kitam<...> (E).</p>
	Socialinių ryšių atstatymas bei plėtimas	<p><...>prasiplėtė jų bendravimo ratas už įstaigos ribų, atkūrė nutrūkusius santykius su artimaisiais, savarankiškai nuvažiuoja jų aplankyti, padeda kitiems ne tokiems savarankiškiems gyventojams, pataria<...> (A);</p> <p><...>keliaudami susiranda bendraminčių, draugų. Parodo save ir pažiūri į kitus, taip tobulėdami, plėsdami bendravimo ratą<...> (B);</p> <p><...>vyksta į kitus globos namus ar kitas įstaigas, tokiu būdu plečiasi jų bendravimo ratas<...> (C);</p> <p><...>dažnai važiuoja su koncertais ar parodomis į kitas įstaigas, todėl plečiasi bendravimo ratas<...> (D);</p> <p><...>meninės veiklos dėka išryškėja ryšys su visuomene, plėtojama kultūra<...> (F)</p>
	Savipriežiūros gerėjimas	<p><...>meninės veiklos užsiėmimai gerina savitvarkos įgūdžius... pradėjo kreipti dėmesį į tai, kaip jie atrodo<...> (A);</p> <p><...>būna atvejų, kad buvę netvarkingi gyventojai, ne tik kad patys tampa daug tvarkingesni, bet dar ir kitus skatina susitvarkyti savo kambarį, daiktus<...> (B);</p> <p><...>gėrėja savitvarkos įgūdžiai, gyventojai tampa atsakingesni, linkę labiau prisiziūrėti save...įl repeticijas ar kitus užsiėmimus ateina susitvarkę, pasipuošę<...> (C);</p> <p><...>dalyvavimas užimtumo veiklose skatina kitaip pažvelgti į savo išvaizdą, pasitemti, atrodyti gražiau<...> (D).</p>
	Savarankiškumo didėjimas	<p><...>dalyvavimas meninėse veiklose skatina globos namų gyventojų savarankiškumo gebėjimų raišką bei didina savarankiškumo galimybes, neįgalieji tampa savarankiškesni ir mažiau priklausomi nuo juos aptarnaujančio personalo, sugeba savarankiškai nuvažiuoti aplankyti artimųjų<...> (A);</p> <p><...>ugdo savarankiškumą, padaro mažiau priklausomu nuo aplinkinių<...> (B);</p> <p><...>daugumai gyventojų pasiseka parduoti savo darbelius, vyksta tolesnis socializacijos procesas, planavimas pinigų išleidimo, norimų prekių įsigijimo<...> (C);</p> <p><...>gyventojai išmoksta susitvarkyti darbo vietą po užsiėmimų<...> (D);</p> <p><...>socialiniai įgūdžiai keičiasi, nes jie pradeda suprasti ir įprasti, kad į užsiėmimus turi ateiti laiku, savo darbo vietą turi laikyti visada tvarkingą ir švarią, į užsiėmimus turi ateiti tvarkingi ir švarūs ir t.t.<...> (E).</p>

Informančių pasisakymai atskleidė, kad meninė raiška prisideda prie neįgaliųjų socializacijos, per socialinių įgūdžių pokyčius. Vieni iš socialinių įgūdžių, kurių pokyčiai labiausiai pastebimi – bendravimo ir bendradarbiavimo įgūdžiai. Analizuojant **bendravimo ir**

bendradarbiavimo gerėjimo subkategoriją, buvo pastebėta, jog meninė raiška padeda psichikos negalia turintiems asmenims atsikratyti bendravimo problemų, todėl jie tampa drąsesni, laisviau bendraujantys. Per bendravimą atsiranda artimesni ryšiai, neįgalieji pradeda labiau pasitikėti vienas kitu, todėl atsiranda noras dirbti grupėse, aktyviau bendradarbiauti. Kaip teigia viena informantė: „...*jie tampa draugiškesni, labiau linkę padėti, patarti vieni kitiems...*“ (D).

Pagerėjęs bendravimas bei bendradarbiavimas padeda psichikos negalia tirintiems asmenims atstatyti nutrūkusius socialinius ryšius bei kurti naujus. Analizuojant **socialinių ryšių atstatymo bei plėtimo subkategoriją**, buvo pastebėta, jog meninė veikla padeda psichikos negalia turintiems asmenims plėsti bendraminčių ratą ne tik globos namuose, bet ir už jų ribų. Kaip teigia viena informantė: „...*jie džiaugiasi kai padaro darbelį, kai juos pagiria, kai perka jų padarytus darbelius, kai gali juos padovanoti...*“ (A). Socialinių ryšių ratą ypač padeda plėsti organizuojamos išvykos. Su savo kūryba keliaudami į kitas institucijas ar į bendruomenės organizuojamus renginius, neįgalieji susiranda bendraminčių, naujų draugų bei susitinka buvusius draugus, su kuriais atnaujina bendravimą. Be to, norėdami pasididžiuoti savo kūrybos pasiekimais, neįgalieji pagamina įvairių darbelių ar suvenyrų savo šeimos nariams, kas suteikia galimybę atkurti nutrūkusius santykius su artimaisiais. Meninės veiklos metu neįgalieji atranda ir sau artimą žmogų, kaip teigia viena tyrimo dalyvė:

„...*Meninių užsiėmimų metu gyventojai geriau susipažįsta vieni su kitais, atranda bendrus pomėgius, užgimsta artimi jausmai. Turime ne vieną gyventojų porą, kurie teigia, kad abipusė simpatija gimė meninių veiklų užsiėmimų metu, šiuo metu jie gyvena kartu...*“ (D).

Informančių pasisakymai atskleidė, kad meninė raiška prisideda prie neįgaliųjų socializacijos dėl to, jog padidina neįgaliųjų savarankiškumą. Analizuojant **savarankiškumo didėjimo subkategoriją**, buvo pastebėta, kad dalyvaujant meninėse veiklose psichikos negalia turintys asmenys išmoksta pareiškimo, atsakingumo, kruopštumo. Neįgalieji skatinami savarankiškai atlikti užduotis, pasiruošti darbui reikiamas priemonės, po užsiėmimų susitvarkyti savo darbo vietą. Tai skatina neįgaliuosius būti savarankiškais ne tik užsiėmimų metu, bet ir savo buityje. Kaip teigia viena informantė: „...*būna atveju, kad buvę netvarkingi gyventojai, ne tik kad patys tampa daug tvarkingesni, bet dar ir kitus skatina susitvarkyti savo kambarį, daiktus...*“ (B). Savarankiškumą ne mažiau skatina ir organizuojamos išvykos, neįgaliesiems svarbu parodyti savo geriausius darbus, svarbu, kad jų darbai būtų įvertinti, todėl jie atsakingai ruošiasi išvykoms, jei yra galimybė, patys dalyvauja eksponuojant paraodą, stebi kitus dalyvius, iš jų mokosi.

Didėjantis savarankiškumas skatina neįgaliuosius labiau rūpintis ir savimi, savo išvaizda, t. y. gerėja savipriežiūra. Analizuojant **savipriežiūros gerėjimo subkategoriją**, buvo

pastebėta, jog meninės veiklos užsiėmimai gerina savitvarkos įgūdžius, neįgaliesiems tampa svarbu kaip jie atrodo, į užsiėmimus jie ateina susitvarkę, pasipuošę bei pasitempę. Kaip teigia viena informantė: „...*dalyvavimas meninėse veiklose skatina labiau rūpintis savo išvaizda, nes tampa svarbu, kaip aš atrodau ar atrodysiu...*“ (B). Savipriežiūra kai kuriems neįgaliesiems tampa svarbi, nes meninės veiklos užsiėmimai neretai yra vienintelė aktyvi veikla jų gyvenime, todėl, anot veinos informantės: „...*pastebiu, kad gyventojai į tokius užsiėmimus eina kaip į darbą...*“ (F).

Informančių pasisakymai atskleidė dar keletą įdomių įžvalgų apie meninę raiškos įtaką psichikos negalią turinčių asmenų socializacijai. Vienos informantės nuomone, meninė raiška prie neįgaliųjų socializacijos proceso prisideda tuo, kad meninė veikla padeda tobulinti vertybes, kurios svarbios gyvenant visuomenėje:

„...*Per meninę veiklą tobulinamos vertybės: gyventojas išmoksta vertinti savo padarytus darbus, supranta kiek tai verta, lavina pagarbą kitiems, atsižvelgiant į kitų nuveiktus darbus. Gerbia kitų gyventojų išreikštus norus bei mintis, padeda nesėkmės atveju vieni kitiems...*“ (E).

Kita informantė mano, kad neįgaliųjų socializacijos procesas gerėja dėl to, jog plečiasi neįgaliųjų akiratis, jie pradeda domėtis naujovėmis, savarankiškai ieško naujų raiškos būdų:

„...*Padedą domėtis naujovėmis: internetas, literatūra, socialiniai tinklai, spauda, TV laidos, informacinės programos. Pradedą domėtis aplinka, kas vyksta joje ir už jos ribų: politika, įvairi informacija. Domisi kas vyksta pasaulyje, pradeda diskutuoti... Ieško medžiagų, būdų, pavyzdžių, kaip pasigaminti tą dirbinį, ar užduotį atlikti internetinėse erdvėse...*“ (F).

Dar viena informantė mano, kad meninė veikla padeda psichikos negalią turintiems asmenims sėkmingiau socializuotis, nes meniniai užsiėmimai atlieka savirealizacijos vaidmenį, kuris realizuojamas ne tik kaip laisvalaikio užimtumo veikla, bet ir kaip profesinė veikla. Įgiję konkrečios meninės veiklos įgūdžių, neįgalieji išmoksta pagaminti profesionalių meno dirbinių, kuriuos pavyksta realizuoti ir už tai gauti užmokestį:

„...*Daugumai gyventojų pasiseką parduoti savo darbelius, vyksta tolesnis socializacijos procesas, planavimas pinigų išleidimo, norimų prekių įsigijimo...*“ (C).

Sulaukę įvertinimo psichikos negalią tyrintys asmenys pasijaučia reikšmingi, svarbūs bei galintys bent iš dalies gyventi pilnavertį gyvenimą.

Apibendrinant visų informančių pasisakymus apie meninės raiškos poveikį psichikos negalią turinčių asmenų socializacijai, galima teigti, kad meninė raiška palengvina neįgaliųjų socializaciją, nes padeda neįgaliesiems įgyti prarastus socialinius įgūdžius, tokius kaip gebėjimas bendrauti, bendradarbiauti bei savarankiškai spręsti socialines problemas. Bendravimo bei bendradarbiavimo įgūdžiai formuojasi meninių užsiėmimų metu, kurie organizuojami grupėse. Dirbdami drauge su kitais žmonėmis neįgalieji suvokia, jog tik

pozityviai bendraudami, padėdami kitiems ir priimdami kitų pagalbą, jie gali realizuoti savo kūrybines idėjas, palaikyti socialinius ryšius bei plėsti socialinių ryšių ratą. Atlikdami įvairias menines užduotis, neįgalieji įgyja daugiau savarankiškumo, išmoksta atsakomybės bei įgyja patirties savarankiškai susidoroti su negalios keliamais iššūkiais. Meninė raiška plečia neįgaliųjų akiratį, padeda susiformuoti gyvenimui visuomenėje reikalingas socialines vertybes bei profesinius įgūdžius.

3.2.4. Meninės raiškos reikšmė socialiniame darbe su psichikos negalią turinčiais asmenims

Mokslinės literatūros analizė atkleidė, kad meninė veikla socialinio darbo praktikoje atlieka įgalinimo bei socializacijos funkciją, t. y. socialiniai darbuotojai meno pagalba nesiekia įveikti vidinių, emocinių klientų prieštaravimų, bet siekia padėti klientui įgyti naujų įgūdžių, keisti elgesį bei įgalinti tiek neįgalų asmenį gyventi su savo negalia, tiek bendruomenę gyventi su neįgalium asmeniu (Huss, Sela-Amit, 2018). Todėl ir šiame tyrime buvo siekiama nustatyti meninės saviraiškos reikšmę socialiniame darbe su Strūnos socialinės globos namuose gyvenančiais psichikos negalią turinčiais asmenims.

Analizuojant įstaigos socialinių darbuotojų pasisakymus, buvo išskirtos dvi kokybinės kategorijos: meninės raiškos reikšmė socialiniame darbe bei meninės raiškos tobulinimo galimybės globos namuose. **Meninės raiškos reikšmės socialiniame darbe** kategoriją apibūdina 3 subkategorijos: geresnis neįgaliųjų pažinimas, neįgaliųjų socialinių poreikių tenkinimas, neįgaliųjų įsitraukimo į visuomenę didinimas (žr. 9 lentelę).

9 lentelė. Meninės raiškos reikšmės socialiniame darbe apibūdinimas

Kategorija	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Meninės raiškos reikšmė socialiniame darbe	Geresnis neįgaliųjų pažinimas	<p><...>meninė veikla tai kartu ir pagalba darbuotojams kuo geriau pažinti įstaigos gyventojus, kad bendrauti su jais taptų lengviau... Vienas piešinys – tai tūkstantis žodžių, nes žmogus gali išsakyti per savo kūrybą, darbus, piešinius, ką jaučia, kas jį slegia, juk nevisi esame atviri <...> (B);</p> <p><...>naudojant menų terapijos metodus socialinio darbuotojo veikloje gyventojams lengviau papasakoti apie savo norus, svajones ir t.t.<...> (C);</p> <p><...>tokių užsiėmimų metu galima daugiau sužinoti apie gyventoją, susirinkti reikalingą savo darbe informaciją<...> (D);</p> <p><...>leidžia artimiau pažinti gyventojus, jų poreikius, svajones, atrasti artimesnį kontaktą su gyventoju<...> (E).</p>

9 lentelės tęsinys

Kategorija	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Meninės raiškos reikšmė socialiniame darbe	Neįgaliųjų socialinių poreikių tenkinimas	<p><...>Taikant menų terapijos metodus, kurie atitinka gyventojų poreikius, galima siekti pozityvių emocijų, elgesio pokyčių, formuoti bendravimo, bendradarbiavimo, socialinius įgūdžius<...> (A);</p> <p><...>išsiaiškinti gyventojų poreikius, motyvuoti, skatinti gyventoją lankyti vienokį ar kitokį užsiėmimą <...> (F);</p> <p><...>saviraiškos ir kūrybiškumo sąlygų sudarymas<...> (G).</p>
	Neįgaliųjų įsitraukimo į visuomenę didinimas	<p><...>organizuojami įvairūs renginiai, koncertai, parodos, išvykos už įstaigos ribų, kurių pagalba mūsų įstaigos gyventojai gali įsilieti į bendrą visuomenės veiklą<...> (A);</p> <p><...>Naudojant menų terapijos metodus socialinio darbuotojo veikloje gyventojas lengviau ir greičiau adaptuojasi artimoje aplinkoje<...> (C);</p> <p><...>dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis ypač svarbi integruota meninė veikla. Jiems svarbu žinoti, kad meninė veikla organizuojama kartu su sveikaisiais, darbai bus eksponuojami bendruomenėje<...> (G).</p>

Informančių pasisakymai atskleidė, kad meninė raiška yra vienas iš socialinio darbo su neįgaliaisiais metodų, kuris, anot vienos informantės „...yra neatsiejama socialinio darbo dalis mūsų įstaigoje...“ (D). Informantės nurodo labai įvairius veiklos tikslus, kuriuos padeda pasiekti socialiniame darbe taikoma meninė raiška. Vienos informantės akcentuoja meninės veiklos reikšmę neįgaliųjų pažinimui. Analizuojant **geresnio neįgaliųjų pažinimo subkategoriją**, buvo pastebėta, jog meninė veikla yra efektyvi pagalba socialiniam darbuotojui geriau pažinti globos namų gyventojus, susirinkti darbe reikalingą informaciją, identifikuoti neįgaliųjų poreikius, atskleisti jų svajones, atrasti artimesnį kontaktą su neįgaliauoju. Anot vienos informantės:

„...Vienas piešinys – tai tūkstantis žodžių, nes žmogus gali išsakyti per savo kūrybą, darbus, piešinius, ką jaučia, kas jį slegia, juk nevysi esame atviri...“ (B).

Jai pritaria ir kita informantė, kurios nuomone:

„...Maudojant menų terapijos metodus socialinio darbuotojo veikloje gyventojams lengviau papasakoti apie savo norus, svajones ir t.t.“ (C).

Kitų informančių nuomone, meninė veikla padeda socialiniam darbuotojui užtikrinti neįgaliųjų socialinių bei savirealizacijos poreikių patenkinimą. Analizuojant **neįgaliųjų socialinių poreikių tenkinimo subkategoriją**, buvo pastebėta, kad meninės raiškos pagalba socialiniai darbuotojai gali padėti neįgaliesiems įgyti socialinių įgūdžių, kurie padeda patenkinti savirealizacijos, socialinio bendravimo bei socialinio dalyvavimo poreikius. Tenkinant neįgaliųjų socialinio dalyvavimo poreikius, labai pagerėja neįgaliųjų įsitraukimas į visuomenę. Analizuojant **neįgaliųjų įsitraukimo į visuomenę didinimo subkategoriją**, buvo patebėta, kad organizuodami meninės veiklos užsiėmimus socialiniai darbuotojai įgalina psichikos

negalią turinčius asmenis įsilieti į bendrą visuomenės veiklą, padeda jiems lengviau ir greičiau adaptuotis aplikoje, stiprina visuomenės solidarumą bei didina socialinį teisingumą. Visa tai pasiekama per neįgaliųjų dalyvavimą bendruose renginiuose su sveikąja visuomenės dalimi.

Kadangi meninė raiška vaidina svarbų vaidmenį įgyvendinant socialinio darbo paskirtį, labai svarbu užtikrinti, kad meninės veiklos organizavimui būtų skiriamas deramas dėmesys. Todėl šiame tyrime Strūnos socialinės globos namų socialinių darbuotojų buvo teiraujama, ką galima ar reiktų tobulinti meninės veiklos užsiėmimuose su globos namų gyventojais? Strūnos socialinės globos namų socialinių darbuotojų atsakymai į pateiktą klausimą leido išskirti **meninės raiškos tobulinimo galimybių kategoriją**, kurią apibūdina 3 subkategorijas: specialistų poreikis, meninių veiklų plėtros poreikis, integruotos meninės veiklos poreikis (žr. 10 lentelę).

10 lentelė. Meninės raiškos tobulinimo galimybių apibūdinimas

Kategorija	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Meninės raiškos tobulinimo galimybės	Meninių veiklų plėtros poreikis	<...>meninių veiklų pasirinkimas globos namuose gan platus, tikrai yra iš ko pasirinkti. Tačiau apklausus gyventojus aišku jiems norisi ir keramikos iš molio užsiėmimų ir medžio drožybos, Su laiku atsiras gal ir šie užsiėmimai<...> (B); <...>manau būtų galima įtraukti teatro, vaidybos bei mados užsiėmimus, kurie sulauktų nemažo kiekio asmenų, kurie norėtų juose dalyvauti <...> (D); <...>mabo nuomone, gal reiktų plėsti užimtumo specialistų ratą, kad žmogus turėtų didesnį pasirinkimą užsiėmimuose<...> (F)
	Specialistų poreikis	<...> manau, kad reiktų plėsti specialistų, dirbančių šioje srityje ratą, kad meninės veiklos užsiėmimus vestų šios srities specialistai, įdarbinti meno terapeutą <...> (A); <...>manau, kad trūksta profesionalaus meno terapeuto<...> (B); <...>manau, kad būtų įstaigai naudinga turėti meno terapeutą profesionalų<...> (D)
	Integruotos meninės veiklos poreikis	<...>įkurti už įstaigos ribų užimtumo centrą, kur galėtų lankytis ne tik mūsų įstaigos gyventojai, bet ir tos bendruomenės nariai <...> (A); <...>meninės veiklos užsiėmimuose su globos namų gyventojais reiktų dažniau rengti susitikimus su tam tikros meno šakos specialistais<...> (C); <...>reiktų dažnesnių išvykų, ekskursijų į įvairias parodas, edukacines veiklas skirtas gyventojams, susitikimus su šalies menininkais<...> (E).

Informančių atsakymai atskleidė, kad Strūnos socialinės globos namuose organizuojama meninė veikla turėtų būti tobulinama. Visų pirma reiktų plėsti meninės veiklos rūšis. Analizuojant **meninių veiklų plėtros poreikio subkategoriją**, buvo pastebėta, jog nepaisant gausybės organizuojamų meninės veiklos užsiėmimų, ne visi globos namų gyventojai atranda sau mėgstamiausią. Todėl patys neįgalieji pageidautų, kad Strūnos socialinės globos namuose būtų organizuojami keramikos ar dirbinių iš molio užsiėmimai. Socialinių darbuotojų nuomone, didelio neįgaliųjų dėmesio sulauktų ir teatro, vaidybos bei mados užsiėmimai.

Siekiant išplėsti meninės veiklos užsiėmimų spektrą, globos namams reikėtų naujų specialistų. Analizuojant **specialistų poreikio subkategoriją**, buvo pastebėta, jog labiausiai Strūnos socialinės globos namams reikėtų profesionalių meno terapeutų, kurie meninės veiklos užsiėmimus nukreiptų terapine linkme, t. y. suteiktų daugiau galimybių meninei raiškai gerinti psichikos negalią turinčių asmenų psichosocialinę, fizinę, pažinimo ir dvasinę sveikatą.

Meninės raiškos tobulinimo galimybių kategorijoje labai svarbi yra ir **integruotos meninės veiklos poreikio subkategorija**. Būtent integruota meninė veikla užtikrina didesnes neįgaliųjų įtrauktis į visuomenę galimybes. Išsamiau anaizuojant šią subkategoriją, buvo pastebėta, kad prie meninės veiklos plėtros prisidėtų ne tik meninių veiklų, organizuojamų globos namuose, rūšių plėtimas, bet ir didesnių galimybių neįgaliesiems suteikimas dalyvauti meninėse veiklose už globos namų ribų. Tokių užsiėmimų metu labai reikšminga yra tai, jog drauge su neįgaliaisiais krūrybiniame procese dalyvautų ir sveikosios visuomenės dalies atstovai, t. y. būtų rengiami bendri meno projektai. Integruotos meninės veiklos plėtroje reikšmingą vietą galėtų užimti ir patys globos namai, kurie, anot vieno informantės: „...*galėtų įkurti už įstaigos ribų užimtumo centrą, kur galėtų lankytis ne tik mūsų įstaigos gyventojai, bet ir tos bendruomenės nariai...*“ (A). Ne mažiau svarbi ir bendruomenės pagalba, kuri galėtų aktyviau organizuoti bendrus renginius, edukacines veiklas, susitikimus su šalies menininkais, į kuriuos pakviestų ir globos namų gyventojus.

Informančių pasisakymai rodo, kad ne visoms idėjoms įgyvendinti yra galimybių, vienas iš ribojimų yra finansinės globos namų galimybės. Tačiau finansavimą, kaip vieną iš veiklos plėtrą ribojančių veiksnių, paminėjo tik viena informantė, kurios pastebėjimu didesnio finansavimo reikia darbui reikalingų metodinių priemonių įsigijimui. Tuo tarpu meninės veiklos rūšių bei galimybių plėtrai, integruoto veiklos organizavimui, daugiau finansų nereikia. Tam reikia tik globos namų meninės veiklos organizatorių bei bendruomenės didesnių patangų bei aktyvesnio bendradarbiavimo.

Reikėtų paminėti, kad viena informantė teigia, jog: „*meninė veikla socialinės globos namuose mano nuomone – tobula, tobulinti nieko nereikia*“ (G). Šios nuomonės patvirtinimui arba paneigimui reikšminga būtų pasiteirauti kitų globos namų darbuotojų bei pačių psichikos negalią turinčių asmenų nuomonės.

Apibendrinant visų informančių pasisakymus apie meninės raiškos poveikį socialiniame darbe su psichikos negalią turinčiais asmenimis, galima teigti, jog meninė raiška yra reikšminga priemonė, padedanti Strūnos socialinės globos namų socialiniams darbuotojams realizuoti savo darbo paskirtį globos namuose. Meninė raiška padeda socialiniams darbuotojams geriau suprasti neįgaliųjų poreikius, padeda geriau patenkinti jų poreikius bei padeda užtikrinti didesnę neįgaliųjų socialinę įtrauktį į visuomenę. Siekiant efektyviau pasinaudoti meninės raiškos

teikiama nauda, aktualu plėsti meninės raiškos spektrą globos namuose, įtraukiant profesionalius meno terapeutus, meno srities profesionalus bei bendruomenės narius. Taip pat labai aktualu aktyviau bendradarbiauti su kitomis organizacijomis, ypač su menininkais profesionalais, kurių indėlis taptų svarbia priemone psichikos negalią turinčių asmenų socializacijos proceso gerinimui.

3.3. Diskusija

Mokslinės literatūros analizė atskleidė, kad psichikos negalią turinčių asmenų socializacija įgyvendinama per socialinės gerovės sistemos sukūrimą, kurios pagrindą sudaro socialinės paslaugos ir jas teikiančios institucijos (Kvieskienė, Čiužas, Vaicekauskienė, Šalaševičiūtė, 2015). Tokių institucijų tikslas yra užtikrinti psichikos negalią turinčių asmenų teises būti pilnaverčiais visuomenės nariais (Snieškienė, 2007), didinti jų autonomiją bei savarankiškumą (Germanavičius ir kt., 2007). Viena iš socialinių paslaugų, padedančių ugdyti psichikos negalią turinčių asmenų socialinius įgūdžius bei savarankiškumą, yra meninė veikla (Sajnani, ir kt., 2017). Todėl šiame tyrime buvo siekiama nustatyti Strūnos socialinės globos namuose dirbančių socialinių darbuotojų nuomonę apie meninės raiškos poveikį psichikos negalią turinčių asmenų socializacijai. Tuo tikslu buvo apklaustos 7 socialinės darbuotojos, kurių darbo stažo su neįgaliaisiais įvairovė leido iš skirtingų pozicijų pamatyti analizuojamus aspektus.

Interviu su socialinėmis darbuotojomis metu buvo siekiama aptarti keturias temas. Pirmosios aptariamoms klausimams buvo siejami su siekiu *išsiaiškinti globos namuose organizuojamus meninės veiklos užsiėmimus ir jų svarbą psichikos negalią turintiems įstaigos gyventojams*. Tyrimo rezultatai atskleidė, jog Strūnos socialinės globos namuose meninei neįgaliausių veiklai skiriamas reikšmingas dėmesys: neįgaliesiems suteikiama galimybė išreikšti save įvairiuose meninės veiklos užsiėmimuose (muzikos, liaudies šokių, dramos, dailės, dekupažo, karpinių, nėrimo-mezgimo, floristikos, siuvinėjimo, šiaudinių paveikslų gamybos, lipdymo iš modelino bei plastilino ir kt.), kurie organizuojami kiekvieną darbo dieną pagal kiekvienam neįgaliajam individualiai parengtą užsiėmimų tvarkaraštį, pastarasis sudaromas atsižvelgiant į neįgaliausių poreikius, galimybes bei sveikatos būklę. Šio tyrimo rezultatai patvirtina ir kitų tyrėjų įžvalgas, jog socialinės globos paslaugas teikiančiose įstaigose ypač svarbu ne tik teikiamų socialinių paslaugų kokybė, sveikatos priežiūra, darbuotojų profesionalų buvimas, bet ir neįgaliausių užimtumas, edukacinių programų vykdymas, jų saviraiškos poreikių tenkinimas. Socialinės globos namuose yra organizuojamos užimtumo veiklos, atsižvelgiant į specialiuosius neįgaliausių poreikius ir interesus, asmens motyvaciją. Tokios metodikos ir

programos yra nuolatos atnaujinamos, pritaikomos globos namų gyventojams pagal jų individualius poreikius bei gebėjimus (Brijūnaitė, 2007).

Tyrimo rezultatai atskleidė, jog meninio užimtumo veiklas Strūnos socialinės globos namuose organizuoja socialiniai darbuotojai, kurie paprastai išsiaiškina gyventojų poreikius, jų galimybes, sudaro užimtumo tvarkaraščius, pagal poreikį dalyvauja pravedant užimtumo veiklas. Pačius meninės veiklos užimtumus praveda globos namuose dirbantys užimtumo specialistai, meno vadovai, o jiems talkininkauja socialinių darbuotojų padėjėjai. Šio tyrimo rezultatai patvirtina ir kitų tyrėjų išvalgą, jog vieni iš svarbesnių socialinės globos įstaigų specialistų yra socialiniai darbuotojai, kurie savo kasdieninėje veikloje bendrauja, užmezga ryšius, pažįsta ir teikia pagalbą neįgaliesiems (Snieskienė, 2007). Vienas iš socialinio darbuotojo uždavinių dirbant su psichikos negalią turinčiais asmenimis ir yra jų poreikių nustatymas ir tenkinimas. Psichikos ligomis sergančių asmenų poreikių tenkinimas paprastai siejamas su užimtumo paslaugomis, kuriomis yra siekiama atstatyti asmenų prarastus įgūdžius, sukurti naujus ar palaikyti turimus (Gudžinskienė, Driskienė, 2016).

Tyrimo rezultatai taip pat atskleidė, jog Strūnos socialinės globos namuose organizuojami meninės veiklos užsiėmimai daro teigiamą poveikį psichikos negalią turinčių asmenų emocinei savijautai. Dalyvaujant meninėje užimtumo veikloje neįgalieji patenkina savirealizacijos poreikius, atsikrato neigiamų emocijų, įtampos, dėl ko tampa ramesni, mažiau konfliktiški bei laimingesni. Šio tyrimo rezultatai patvirtina ir kitų tyrėjų išvalgas, jog žmogaus psichinei sveikatai įtakos turi gera emocinė ir dvasinė būsena, kuri suteikia žmogui gyvenimo pilnatvę, saviraiškos galimybes, todėl sveikatos sutrikimams šalinti, atsipalaiduoti nuo ligų, padeda užimtumo veiklos. Užimtumo veiklų metu mokomasi įveikti stresą, spręsti problemas bei yra ugdomi socialinio elgesio gebėjimai (Gudžinskienė, Driskienė, 2016). Todėl specialistai siūlo meno terapiją pavadinti „socialiniu mokymu“ arba „emociniu ugdymu“, nes meno tikslas yra ne panaikinti ligos pasireiškimą, bet paveikti asmenybės bei jo elgesio transformacijas (Dapkutė, 2003).

Antrosios aptariamos temos klausimai buvo siejami su siekiu išsiaiškinti *meninės raiškos poveikį psichikos negalią turinčių asmenų reabilitacijai*. Tyrimo rezultatai atskleidė, jog meninė raiška gali efektyviai prisidėti tiek prie socialinės, tiek ir prie psichologinės psichikos negalią turinčių asmenų reabilitacijos. Socialinės reabilitacijos tikslai įgyvendinami per *kognityvinių įgūdžių lavinimą, socialinių įgūdžių atstatymą* bei *socialinės įtraukties didinimą*. Dalyvaujant meninės veiklos užsiėmimuose psichikos negalią turintys asmenys geriau pažįsta save, savo poreikius, jausmus, mokosi susikaupti išlaikyti dėmesį į atliekamą veiklą, geriau pažįsta aplinką, mokosi apdoroti vaizdinę ir garsinę informaciją. Meninė veikla skatina bendravimą, padeda atsiverti, išsipasakoti, susirasti draugų, atstatyti prarastą ryšį su

bendruomene, šeimos nariais, artimaisiais, dėl ko mažėja neįgaliųjų socialinė izoliacija bei atskirtis. Tuo tarpu psichologinės reabilitacijos tikslai įgyvendinami per jausmų kontrolę, emocijų raišką bei psichologinės gerovės didinimą. Meninė raiška padeda neįgaliems asmenims išlaisvinti neigiamus jausmus, patirti teigiamas emocijas, kas padeda geriau sutarti su aplinkiniais bei palankiau priimti save, didėja pasitenkinimas gyvenimu. Tyrimo rezultatai patvirtina ir kitų tyrėjų išvalgas, jog vienas iš pagalbos būdų, galintis padėti psichikos sutrikimų turintiems asmenims sėkmingai įsitraukti į visuomenę, atgauti prarastus socialinius įgūdžius, yra meninis užimtumas (Gudžinskienė, Driskienė, 2016). Menas yra itin archajiška žmogaus užimtumo forma, įgalinanti žmogų išreikšti save ir savo išgyvenimus simboliškos metaforos forma (Dubodelova, Mačiulaitis, 2012). Menas paveikia ir stimuliuoja vieną ar daugiau jutimo, emocinių ir intelekto procesų, todėl padeda sumažinti emocinę įtampą, išgyvenimus, padeda sušvelninti ligos simptomus (Farokhi, 2011), keičiantis emocijomis, pažintine ir socialine informacija, atrandami dvasiniai ryšiai (Šinkūnienė, 2012). Todėl meninė veikla yra laikoma viena iš terapijos metodų, kuris pasitelkiamas psichikos negalią turinčių asmenų reabilitacijai, nes daro tiek fizinį, tiek psichologinį poveikį (Lukošaitytė ir kt., 2014).

Trečiosios aptariamos temos klausimai buvo siejami su siekiu išsiaiškinti *meninės raiškos poveikį psichikos negalią turinčių asmenų socializacijos procesui*. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad meninė raiška palengvina psichikos negalią turinčių asmenų socializacijos procesą, nes skatina *socialinių įgūdžių ugdymą* bei *asmeninių gebėjimų lavinimą*. Meninė veikla per saviraiškos didinimą ir kūrybinių galių išlaisvinimą prisideda prie socialinių įgūdžių plėtojimo dėl ko psichikos negalią turintys asmenys tampa savarankiškesni bei socialiai aktyvesni. Svarbiausias socialinis įgūdis, kuris ugdomas meninės veiklos dėka – bendravimo ir bendradarbiavimo gebėjimai. Apie bendravimo gebėjimų pokyčius išsamiai kalba visos tyrime dalyvavusios socialinės darbuotojos, kurių nuomone dalyvavimas meninėje veikloje skatina tarpusavio bendravimą, padeda atsiverti, išsipasakoti, susirasti draugų. Neįgalieji, kurie dėl psichikos sveikatos sutrikimų pasižymi ribotais bendravimo gebėjimais, drauge su kitais neįgaliaisiais dalyvaudami meninės veiklos užsiėmimuose, savaime atsikrato baimės ar nenoro bendrauti, išmoksta bendrauti pozityviu būdu, priimti kitą žmogų tokį, koks jis yra, išmoksta bendradarbiauti ir padėti vienas kitam. Šio tyrimo rezultatai patvirtina ir kitų tyrėjų išvalgas, jog žmonėms, sergantiems psichikos ligomis, daugiau negu kitiems asmenims kyla bendravimo sunkumų dėl įvairių priežasčių: asmenybės psichinių ir socialinių nuokrypių, atsiradusių dėl ligos, ilgos izoliacijos gydantis ligoninėse, bei šių asmenų stigmatizavimo ir diskriminacijos (Mačiulis ir kt., 2015), todėl bendravimo poreikių tenkinimas menine raiška turi neįkainojamą vertę, kadangi meninės veiklos užimtumo grupėse lavinamos socialinės kompetencijos, stiprinami tarpasmeninio bendravimo įgūdžiai, didinamas neįgaliųjų pasitikėjimas savimi

(Gudžinskienė, Driskienė, 2016). Bendraudami žmonės gali giliau pažinti bei vertinti kito žmogaus individualybę, žmogiškąsias savybes, nekreipdami dėmesio į išorę bei išankstines nuostatas, išmokdami gerbti save bei kitus (Benevičiūtė, 2014).

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad meninė raiška psichikos negalią turinčių asmenų socializacijos procesui svarbi ir tuo, jog didina neįgalių asmenų savarankiškumą bei savipriežiūrą, o tai ypač svarbu siekiant įgyvendinti neįgaliųjų teisę būti lygiaverčiu visuomenės nariu ir aktyviai dalyvauti visuomenės gyvenime. Dalyvaudami meninės veiklos užsiėmimuose psichikos negalią turintys asmenys išmoka tvarkingumo, pareiškimo, atsakingumo, rūpinimosi savimi, savo išvaizda. Visa tai mažina jų skirtybes, suteikia daugiau galimybių gyventi bei veikti visuomenėje be kitų pagalbos. Šio tyrimo rezultatai patvirtina ir kitų tyrėjų išvagas, jog meninė veikla psichikos negalią turinčių asmenų socializaciją paveikia per aktyvų dalyvavimą, kuris pagerina bendravimo įgūdžius, kognityvines ir socialines funkcijas, padeda geriau suprasti savo pačių pasaulį, padeda patenkinti saviraiškos poreikius bei įgalina geriau susidoroti su psichikos ligos pasekmėmis ir įsitraukti į visuomenės gyvenimą (Lukošaitytės ir kt., 2014).

Ketvirtosios aptariamąsias temas klausimai buvo siejami su siekiu *išsiaiškinti meninės raiškos reikšmę socialiniame darbe su psichikos negalią turinčiais asmenimis*. Tyrimo rezultatai atskleidė, jog neįgaliųjų meninė raiška yra neatsiejama socialinio darbo dalis Strūnos socialinės globos namuose. Meninė raiška globos namų socialiniams darbuotojams padeda pasiekti praktinės veiklos tikslus, tokius kaip neįgaliųjų poreikių nustatymas bei jų patenkinimas, įsitraukimo į visuomenę didinimas. Pasitelkdamas meninės raiškos priemones, socialinis darbuotojas gali geriau pažinti savo klientą, įvertinti jo individualius poreikius bei galimybes, paskatinti klientą labiau atsiverti, atskleisti savo stiprybes. Geriau pažindamas savo klientą socialinis darbuotojas gali parinkti efektyvesnes intervencijos priemones, kurios prisideda prie geresnio kliento problemų sprendimo bei poreikių tenkinimo. Meninė veikla suteikia galimybę socialiniam darbuotojui plėsti kliento socialinį tinklą, įtraukti bendruomenę į kliento poreikių tenkinimą, tokiu būdu gerinama neįgaliųjų socialinė įtrauktis, keičiama visuomenės nuomonė apie psichikos negalią turinčius asmenis, gerėja neįgaliųjų socialinė padėtis visuomenėje. Šio tyrimo rezultatai patvirtina ir kitų tyrimų išvagas, jog meninė veikla socialinio darbo praktikoje atlieka įgalinimo bei socializacijos funkciją, t. y. socialiniai darbuotojai siekia padėti klientui įgyti naujų įgūdžių, keisti elgesį bei įgalinti tiek neįgalų asmenį gyventi su savo negalia, tiek bendruomenę gyventi su neįgalium asmeniu (Huss, Sela-Amit, 2018). Socialinis darbuotojas, taikydamas meninę veiklą, siekia išugdyti neįgaliųjų valią, kruopštumą, kūrybiškumą, pasitikėjimą savimi bei palaikyti klientus (Petronienė, Pažėrienė, 2013). Tokiu būdu, meninės

veiklos metodo taikymas kartu su kitais socialinio darbo metodais, atlieka intervenciją į psichikos negalią turinčių asmenų socializacijos gerinimą.

Pripažindami meninės raiškos svarbą socialinio darbo praktikai, Strūnos socialinės globos namų darbuotojai išsako poreikį plėsti meninės raiškos formas, kurios padėtų geriau atsiskleisti neįgaliųjų gebėjimams, ugdytų įvairesnius neįgaliųjų gebėjimus bei būtų labiau individualizuotos, t. y. išsakomas poreikis, jog meninė veikla būtų ne tik kasdienio užimtumo forma, bet atliktų ir terapinę funkciją, padedančią palaikyti ir gerinti neįgaliųjų psichosocialinę, fizinę, pažinimo ir dvasinę sveikatą. Tokia plėtra neišvengiamai suponuoja profesionalių meno terapijos specialistų poreikį bei meno bendruomenės narių aktyvesnio įsitraukimo poreikį.

Tyrimo rezultatai leidžia atsakyti į tyrimo pradžioje iškeltus probleminius klausimus: *Kokios galimybės yra taikyti meninės raiškos priemones Strūnos socialinės globos namuose? Kaip meninės raiškos priemonės prisideda prie psichikos negalią turinčių asmenų socializacijos?* Atsakant į pirmąjį klausimą, galima teigti, kad Strūnos socialinės globos namuose yra suteikiamos plačios galimybės taikyti meninės raiškos priemones – globos namuose yra organizuojami įvairių rūšių meninės veiklos užsiėmimai, kurie pritaikyti prie psichikos negalią turinčių asmenų poreikių bei galimybių ir yra vedami konkrečią meno sritį žinančių specialistų. Tačiau vis dar reikėtų tobulinti meninės veiklos užsiėmimų turinį bei įtraukti į šių veiklų organizavimą profesionalius meno terapeutus. Atsakant į antrąjį klausimą, galima teigti, kad meninė raiška palengvina psichikos negalią turinčių asmenų socializaciją, nes padeda atstatyti prarastus bei įgyti naujus socialinius įgūdžius, padeda susidoroti su neigiamomis emocijomis, keisti elgesį, padeda geriau suprasti savo pačių pasaulį bei padeda geriau susidoroti su psichikos negalios pasekmėmis ir aktyviau įsitraukti į visuomenės gyvenimą.

IŠVADOS

1. Psichikos sutrikimai pakeičia žmogaus suvokimo, emocijų, valios, pažinimo, atminties, intelekto, asmenybės ir kitas savybes. Dėl negalios sukeltų apribojimų, psichikos negalią turintiems asmenis yra sunkiau išmokti visuomenei priimtino elgesio bei savarankiškai gyventi drauge su sveikąja visuomenės dalimi. Dėl to psichikos negalią turinčių asmenų socializacija yra sudėtingesnė: jiems tenka iš naujo apibrėžti savo vaidmenis šeimoje, su draugais, su bendruomene bei su kitais asmenimis, jie turi įgyti visiškai naujų įgūdžių bendraujant su kitais žmonėmis, ieškoti naujų ugdymo(-si) bei saviraiškos būdų.

2. Meninė veikla teigiamai veikia žmogaus sveikatą: fizinę, psichinę, socialinę. Meninė raiška teikia teigiamų emocijų, skatina savęs ir kito pažinimą, moko elgtis įvairiose situacijose, formuoja savivertę, išlaisvina patyrimus, padeda atpažinti ir spręsti problemas. Dėl tokio poveikio menas neabejotinai yra viena iš reikšmingiausių psichikos neįgalią turinčių asmenų socialinė reabilitacijos priemonių, turinčių terapinį poveikį.

3. Strūnos socialinės globos namų socialinių darbuotojų nuomonės tyrimas atskleidė, kad globos namuose yra suteikiamos plačios galimybės taikyti meninės raiškos priemones. Globos namuose meninė veikla yra viena iš neįgaliųjų užimtumą bei savirealizaciją skatinančių veiklų, kurios planuojamos ir įgyvendinamos taip, kad geriausiai patenkintų neįgaliųjų poreikius ir atitiktų jų fizines bei psichines galimybes. Neįgalieji gali rinktis iš daugybės meninės veiklos rūšių ir savirealizacijos poreikius patenkinti tiek individualių, tiek grupinių užsiėmimų būdu.

4. Strūnos socialinės globos namų socialinių darbuotojų nuomonės tyrimas atskleidė, kad meninė raiška palengvina psichikos negalią turinčių asmenų socializaciją, nes padeda neįgaliesiems atstatyti prarastus bei įgyti naujus socialinius įgūdžius, tokius kaip gebėjimas bendrauti, bendradarbiauti bei savarankiškai spręsti socialines problemas, padeda susidoroti su neigiamomis emocijomis, keisti elgesį, padeda geriau suprasti savo pačių pasaulį bei įgalina geriau susidoroti su psichikos negalios pasekmėmis ir įsitraukti į visuomenės gyvenimą. Siekiant tinkamai realizuoti meninės raiškos teikiamą naudą psichikos negalią turintiems asmenims, socialinių darbuotojų nuomone, reikėtų tobulinti meninės veiklos užsiėmimų turinį bei įtraukti į šių veiklų organizavimą profesionalius meno terapeutus.

REKOMENDACIJOS

Strūnos socialinės globos namų socialiniams darbuotojams:

1. Rengti ir įgyvendinti projektus, kurių pagalba globos namuose atsirastų galimybių meninės veiklos plėtrai.
2. Bendradarbiauti su profesionaliais meno terapijos specialistais, konsultuojantis dėl galimybės pritaikyti psichoterapijos metodus socialinio darbo praktikoje.
3. Plėsti globos namų rėmėjų tinklą, kurie padėtų ne tik pritraukti daugiau finansinių lėšų meninės veiklos plėtrai, bet ir padėtų pritraukti profesionalių menininkų, kurie ne tik atvyktų į globos namus vesti užsiėmimų, bet ir pasikviestų neįgaliuosius į savo meno studiją.

Būsimiems tyrėjams:

1. Plėtoti tyrimus, susijusius su psichikos negalia turinčių asmenų socializacija, praplečiant tyrimų lauką, pavyzdžiui, apklausti ne tik socialinius darbuotojus, bet ir socialinių globos namų administraciją bei pagal galimybes – socialinės globos namų gyventojus.
2. Taikyti įvairius tyrimų metodus, pavyzdžiui, stebėti psichikos negalia turinčius asmenis per meninės veiklos užsiėmimus.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. 2010–2020 m. Europos strategija dėl negalios: Tolesnis siekis kurti Europą be kliūčių (2010). *Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui*. Briuselis: Europos Komisija.
2. Bartoševičienė, V. (2011). Reabilitacija. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija* (suskaitmeninta versija). Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/Straipsnis/reabilitacija-78693>.
3. Beneševičiūtė, I. (2014). Neįgaliųjų socialinis dalyvavimas neįgaliųjų nevyriausybių organizacijų veiklose. *Pedagogika*, 115(3), 147–162.
4. Bicknell, J., Alter, D., Anantawan, A., McKeever, P. (2012). Disability and artistic performance: Reconsidering rehabilitation and assistive technology. *Journal Arts & Health*, 5 (2), 166–174.
5. Bitinas, B. (2013). *Rinktiniai edukologiniai raštai: II tomas*. Edukologinis tyrimas: sistema ir procesas, ugdymo tyrimų idėjos ir problemos. Vilnius: Edikologija.
6. Bitinas, B. Rupšienė, L. ir Žydžiūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija*. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė.
7. Borsboom, D. (2017). A network theory of mental disorders. *World Psichiatry*, 16 (1), 5–13.
8. Brijūnaitė, R. (2007). *Užimtumo terapija psichikos sutrikimų turintiems asmenims*. Metodinė rekomendacija. Vilnius.
9. Buginytė, A. ir Mickienė, F. (2007). Sutrikusios psichikos asmenų psichosocialinė reabilitacija Respublikinėje Vilniaus psichiatrijos ligoninėje ir bendruomenėje. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 4, 66– 4.
10. Butkevičienė, E. (2011). *Apklauso duomenų analizė: seminaro medžiaga*. Kaunas: KTU. Prieiga per internetą: http://www.lidata.eu/index.php?file=files/mokymai/seminaras_20110129/sem0129.html&course_file=sem0129_turinys.html.
11. Chodorow, J. (2013). *Dance therapy and depth psychology: The moving imagination: The Moving Imagination*. London: Routledge.
12. Cohn, E. S., White, S. O. (2012). *Legal Socialization: A Study of Norms and Rules*. Berlin: Springer Science & Business Media.
13. Dapkutė, A. (2003). *Kalba be žodžių: Dailės kaip terapijos taikymo praktika*. Metodinis leidinys. Vilnius: VŠĮ „Rafaelis“.
14. Dapkutė, A. (2003). *Kalba be žodžių: Dailė kaip terapijos taikymo praktika*. Vilnius: VŠĮ Rafaelis.

15. Declaration on the Rights of Mentally Retarded Persons. (1971). *Proclaimed by General Assembly resolution 2856 (XXVI)*. Geneva: United Nations Human Rights. Prieiga per internetą:
<https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RightsOfMentallyRetardedPersons.aspx>.
16. Dembinskas A. (2003). *Psichiatrija*. Vilnius: UAB „Vaistų žinios“.
17. Dembinskas, A. ir Buinevičius, R. (2003). *Psichiatrija*. Vilnius: UAB Vaistų žinios.
18. Dubodelova, Ž., Mačiulaitis, R. (2012). Meno terapija kaip gydymo metodas asmenims, turintiems specialiųjų poreikių (psichikos sutrikimų). *Sveikatos mokslai*, 22(4), 23-28.
19. Europos Parlamento rezoliucija dėl psichikos sveikatos (2009). *Europos Sąjungos oficialusis leidinys*, 2010/C 76 E/05. Prieiga per internetą: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A52009IP0063>.
20. Farokhi, M. (2011). Art Therapy In Humanistic Psychiatry. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 30, 2088–2092.
21. Finley, C. (2013). *Access to the Visual Arts: History and Programming for People with Disabilities*. USA: Vanderbilt Kennedy Center.
22. Gaižauskaitė, I. ir Valavičienė, N. (2016). *Socialinių tyrimų metodai: kokybinis interviu*. Vilnius: VĮ Registrų centras.
23. Germanavičius, A., Levickaitė, K., Gečaitė, K. ir kt. (2007). *Pagalbos žmonėms, turintiems psichikos negalę, teikimo rekomendacijos policininkams ir greitosios medicinos pagalbos darbuotojams: mokomoji medžiaga*. Vilnius: Globali iniciatyva psichiatrijoje.
24. Got, Irene L.S., Cheng, Sh. T. (2008). The Effects of Art Facilitation on the Social Functioning of People With Developmental Disability. *Art Therapy*, 25 (1), 32-37,
25. Grigas, V. (2017). Fotografija specialiųjų poreikių turinčių asmenų ugdymo procese. *Socialinis ugdymas / Socialinė klasterizacija tvarioje visuomenėje*, 45 (1), 80–92.
26. Grocke D., Bloch, S., Castle, D., Thompson, G., Newton, R., Stewart, S., Gold, C. (2014). Group music therapy for severe mental illness: a randomized embedded-experimental mixed methods study. *Acta Psychiatr Scand*, 130 (2), 144–53.
27. Gruodytė, V. (2015). Meninis veiksmas kaip socialinė terapija. Iš A. Brazauskaitė, S. Dikčiūtė. *Modernaus meno socialinė reikšmė: meniniai – socialiniai performansai* (p. 87–98). Vilnius: VšĮ Menų terapijos centras.
28. Gudžinskienė, V., Driskienės, A. (2016). Psichikos ligomis sergančių asmenų poreikių tenkinimas dalyvaujant užimtumo veiklose. *Socialinis darbas*, 14(2), 174–187.
29. Guogis, A (2015). Socialinės atskirties mažinimo problema Europos Parlamento rekomendacijų kontekste. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 2, 9–24.

30. Gustafsson, C., Öjehagen, A., Hansson, L. ir kt.. (2009). Effects of Psychosocial Interventions for People With Intellectual Disabilities and Mental Health Problems. *Research on Social Work Practice*, 19 (3), 281–290.
31. Huss, E., Sela-Amit, B. (2018). Art in Social Work: Do We Really Need It? *Research on Social Work Practice*, 20 (10), 1–6.
32. Jackson, K. (2015). Beyond Talk — Creative Arts Therapies in Social Work. *Social Work Today*, 15 (3), 1–22.
33. Jakubauskienė, L. (2018). *Kuo skiriasi intelekto sutrikimas ir psichosocialinė negalia?* Prieiga per internetą: <https://asgaliu.lrytas.lt/lygios-galimybes/2016/08/22/news/kuo-skiriasi-intelekto-sutrikimas-ir-psichosocialine-negalia--1166582/>.
34. Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencija ir fakultatyvinis jos protokolas (2009). *Valstybės žinios* (2010), Nr. 71-3561.
35. Juozeliūnienė, I. (2012). *Socializacija*. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija* (suskaitmeninta versija). Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/Straipsnis/socializacija-88176>.
36. Kardelis, K. (2016). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
37. Knudsen, A. K. Harvey, S. B. Mykletun, A. Øverland, S. (2013). Common mental disorders and long-term sickness absence in a general working population. The Hordaland Health Study. *Acta Psychiatr Scand*, 127(4), 287–97.
38. Kreiviniene, B., Vaičiulienė, J. (2015). Neįgalių žmonių gyvenimo kokybė: tarp subjektyvaus ir objektyvaus vertinimo. *Visuomenės sveikata, priedas* Nr. 1, 63–71.
39. Krivorot N. (2011). *Teigiamas indiškų šokių poveikis žmogaus fiziniam kūnui ir emocijoms*. Tarptautinės mokslinės – praktinės konferencijos „Kūrybiniai metodai reabilitacijoje 11“ pranešimų medžiaga, p.154-157. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
40. Kurawa, S. S. (2010). The impact of disability on self and society: an agenda for research on rehabilitation of disabled in Nigeria. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 5, 1804–1810.
41. Kviesskienė, G. (2005). *Pozityvioji socializacija: monografija*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
42. Kviesskienė, G., Čiužas, R., Vaicekauskienė, V., Šalaševičiūtė, R.. (2015). *Kompleksinė pagalba neįgaliems asmenims: mokslo studija*. Vilnius : Lietuvos edukologijos universiteto leidykla.
43. Langley, D. M., Langley, G. E. (2018). *Dramatherapy and Psychiatry*. London: Routledge.
44. Lapkauskienė, N. (2004). *Psichikos sveikatos sutrikimai ir slaugos pagrindai*. Vilnius: Vilniaus kolegija.

45. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės Žinios* (1992), Nr. 33-1014.
46. Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas (2005). *Valstybės Žinios* (2004), Nr. 83-2983. Suvestinė redakcija nuo 2020-04-08 iki 2020-12-31.
47. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas (2006). *Valstybės žinios* (2006), Nr. 17-589. Suvestinė redakcija nuo 2020-07-01 iki 2020-12-31.
48. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2012 m. rugpjūčio 21 d. įsakymas Nr. V-788. (2012). *Valstybės žinios*, Nr. 100-5109.
49. Lith, T. V., Fenner, P., Schofield, P. M. (2011). Art Therapy in Rehabilitation. In International Encyclopedia of Rehabilitation. New York: Center for International Rehabilitation Research Information and Exchange (CIRRIE).
50. Lloyd, K. (2017). Benefits of Art Education: A Review of the Literature. *Scholarship and Engagement in Education*, 1(1), 1–21.
51. Lukošaitytė, R., Murauskienė, L., Survilienė, R., Veniūtė, M. (2014). *Kultūros ir meno poveikio bei sąveikos su sveikatos sektoriumi plėtros galimybių vertinimas*. Vilnius: Viešoji įstaiga „Mokymų, tyrimų ir vystymo centras“.
52. Luobikienė, I. (2006). *Sociologija: bendrieji pagrindai ir tyrimų metodika*. Kaunas: Technologija.
53. Maccoby, E. E. (2015). Historical Overview of Socialization Research and Theory. In J. E. Grusec, P. D. Hastings, (Ed.). *Handbook of Socialization: Theory and Research*. Second Edition (p. 3 – 32). New York: The Guilford Press.
54. Mačiulis, V., Buginytė, A., Mickienė, F. (2015). Sutrikusios psichikos asmenų subjektyviosios ir objektyviosios gyvenimo kokybės kintamųjų sąsajos. *Sveikatos mokslai*, 25 (1), 90 – 100.
55. Mikutavičienė, I., Guščinskienė, J. (2012). Socialinė psichikos negalia turinčių asmenų sveikatos dimensija: socialinės politikos atspindžiai. *Sveikatos mokslai*, 22 (1), 39–48.
56. Morawski, J. G. (2014). *Socialization. Encyclopedia of Critical Psychology* (p. 1820–1826) Prieiga per internetą: <http://works.bepress.com/jmorawski/10/>.
57. Morkevičius, V. (2012). *Turinio analizė socialiniuose tyrimuose*. KTU SMF Politikos ir viešojo administravimo institutas. Kaunas.
58. Morkevičius, V., Telešienė, A. ir Žvaliauskas, G. (2008). *Kompiuterizuota kokybinių duomenų analizė su NVIVO ir TEXT ANALYSIS SUITE: pavyzdinis metodologinis mokomasis studijų paketas*. Kaunas: KTU politikos ir viešojo administravimo institutas.
59. Parkinson, S., Whiter, C. (2016). Exploring art therapy group practice in early intervention psychosis. *International Journal of Art Therapy*, 21 (3), 116-127.

60. Petrauskienė, A. ir Daunoraitė, L. (2009). Pasichosocialinės reabilitacijos poreikio vertiniamas: socialinio darbo atvejis. *Socialinis darbas*, 8(1), 131 – 137.
61. Petronienė, O., Pažėrienė, J. (2013). Sutrikusio intelekto ir psichinės negalios globotinių užimtumas: Jasiuliškių socialinės globos namų atvejo analizė. *Socialinio darbo tyrimai ir aktualijos: tęstinis mokslo straipsnių leidinys*, 2, 128–144.
62. Psichologijos žodynas (1993). Vilnius: mokslo ir enciklopedijų leidykla.
63. Pūras, D., Šumskienė, E., Veniūtė, M. ir kt.. (2013). *Iššūkiai įgyvendinant Lietuvos psichikos sveikatos politiką: mokslo studija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
64. Purvinaitė, R. M., Bružaitė, R. (2009). Meno terapijos įtaka gyvenimo kokybei sergant psichikos liga. *Socialinis ugdymas*, 7 (18), 52–63.
65. Recommendation (818) on the situation of the mentally ill, (1977). *Parliamentary Assembly*. Prieiga per internetą: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=14852>.
66. Rupšienė, L. (2007). *Kokybinių tyrimų duomenų rinkimo metodologija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
67. Sajnani, N. (2017). Advancing theory and technique in drama therapy. *Drama Therapy Review*, 3(2), 161–163.
68. Samsonienė, L., Adomaitienė, R., Krivičiūtė, J., Jankauskienė, K., Jurkštienė, V., Kėvelaitis, E. (2008). Neįgaliųjų socializacija taikomojoje fizinėje veikloje. *Medicina (Kaunas)*, 44(11), 877–884.
69. Schreefel, E. Y. (2015). *The Role of Art Making in the Recovery from a Physical Disability due to Trauma. (Thesis)*. Los Angeles: Loyola Marymount University.
70. Skrabulienė, D. (2015). *Kūryba, meninė saviraiška ir dailės terapija – tai emocinės higienos ir meilės sau susigrąžinimo įrankiai*. Psichologija. Prieiga per internetą: <http://psichika.eu/blog/kuryba-menine-saviraiska-ir-dailes-terapija-tai-emocines-higienos-ir-meiles-sau-susigrazinimo-irankiai/>.
71. Skučas, K. (2010). Sportuojančių ir nesportuojančių Lietuvos fiziškai neįgalių asmenų socializacijos galimybės psichosocialinės sveikatos aspektu. *Filosofija. Sociologija*, 21(2), 179–185.
72. Snieškienė, D. (2007). *Žmogaus teisės ir socialinis darbas: mokomoji priemonė*. Kaunas: VDU leidykla.
73. Sochor, P. (2014). *Disability and Art Creation*. Brno: Masaryk University.
74. *Socialinio darbuotojo rengimo standartas* (2008). Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2008 m. birželio 26 d. įsakymas Nr. ISAK-1872/A1-209. Vilnius: Kvalifikacijų ir profesinio mokymo plėtros

- centras. Prieiga per internetą: <https://www.kpmc.lt/kpmc/kvalifikaciju-formavimas/standartai-2/profesinio-rengimo-standartai/>.
75. Sreejesh, S., Mohapatra, S., Anusree, M. (2014). *Business Research Methods*. US: Springer.
76. *Strūnos socialinės globos namų nuostatai* (2013). Patvirtinta Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ministro 2013 m. birželio 25 d. įsakymu Nr. A1-345. Prieiga per internetą: http://www.strunosgn.lt/?page_id=65.
77. Stuckey, H. L., Nobel, J. (2010). The Connection Between Art, Healing, and Public Health: A Review of Current Literature. *American Journal of Public Health*. 100 (2), 254–263.
78. Sulewski, J.S., Boeltzig, H., Hasnain, R. (2012). Art and Disability: Intersecting Identities among Young Artists with Disabilities. *Disability Studies Quarterly*, 32 (1), Prieiga per internetą: <https://dsq-sds.org/article/view/3034/3065>.
79. Sunderland, L. (2018). *Appreciating Specialized Instructional Support Personnel: Here's what this Means for Art Therapists*. American Arttherapy Association. Prieiga per internetą: <https://arttherapy.org/appreciating-sisps-what-this-means-for-art-therapists/>.
80. Survilienė, R. (2012). *Menas žmogaus gerovei*. Vilnius: VŠĮ dailininkų sąjungos galerija.
81. Šinkūnienė, J. R. (2003). *Meninis socialinis projektas. Socialinis – interakcinis modelis: integracija bendradarbiaujant meninėje veikloje*. Vilnius: UAB Ciklonas.
82. Šinkūnienė, J. R. (2011). Kūrybiškumo aspektai socialiniame darbe. *Socialinis darbas*, 10(1), 63–70.
83. Šinkūnienė, J. R. (2012). *Bendruomeniškumas, komunikacija ir muzika: sociokultūriniai negalios aspektai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
84. Tidikis R. (2003). *Socialinių mokslų metodologija*. Lietuvos teisės universitetas. Vilnius
85. TLK-10-AM (2015). Sisteminis ligų sąrašas. Australijos modifikacija. TLK-10-AM ACHI/ACS elektroninis vadovas. Prieiga per internetą: <http://ebook.vlk.lt/e.vadovas/index.jsp>.
86. Vaicekuskienė, V. (2006). Specialiųjų poreikių vaikų socializacijos modelis. *Pedagogika*, 83, 167–173.
87. Vaicekuskienė, V. (2008). Specialiųjų poreikių vaikų pozityviosios socializacijos modelis. *Socialinis darbas ir ugdymas*, 5 (16), 73–80.
88. Valstybinis psichikos sveikatos centras. (2020). *Psichikos ir elgesio sutrikimų statistika*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Prieiga per internetą: <https://vpssc.lrv.lt/lt/statistika/psichikos-ir-elgesio-sutrikimu-statistika>.
89. Varnelienė, S. (2007). *Socializacijos svarba pagyvenusio žmogaus bendravimui. Jaunųjų mokslininkų darbai*. Kaunas: Lietuvos žemės ūkio universitetas. Prieiga per internetą: http://jaunasis-mokslininkas.asu.lt/smk_2007/pedagogika/Varneliene_Sonata.pdf.

90. Varnienė, R. (2012). *Saviraiška*. Visuotinė lietuvių enciklopedija (suskaitmeninta versija). Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/Straipsnis/saviraiska-84391>.
91. Vyšniauskytės-Rimkienės, J., Liobikienės, T. N. (2012). *Gebėjimai socialinio darbo praktikoje (tėvystės ir vaikų socialinių gebėjimų lavinimas): mokomoji knyga*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
92. World Health Organization (2020). *Disability*. Prieiga per internetą: https://www.who.int/health-topics/disability#tab=tab_1.
93. Назарова, Н. (2013). *Возможности применения арт-терапии на разных этапах лечебно-реабилитационной работы при психических расстройствах*. Tarptautinės mokslinės konferencijos „Meno terapija: realijos ir perspektyvos“ medžiaga (p. 117–120). Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla.

SANTRAUKA

Darbo pavadinimas: Psichikos negalią turinčių asmenų socializacija menine raiška Strūnos socialinės globos namuose.

Darbo tikslas – nustatyti meninės raiškos poveikį psichikos negalią turinčių asmenų, gyvenančių Strūnos socialinės globos namuose, socializacijai. Tikslui pasiekti numatyti šie uždaviniai: 1) išanalizuoti psichikos negalią turinčių asmenų psychosocialinę situaciją bei socializacijos ypatumus; 2) atskleisti meno terapinį poveikį psichikos negalią turintiems asmenims; 3) identifikuoti meninės veiklos taikymo galimybes Strūnos socialinės globos namuose; 4) nustatyti meninės raiškos poveikį psichikos negalią turinčių asmenų socializacijai Strūnos socialinės globos namuose.

Tikslui pasiekti buvo atlikta mokslinės, metodinės literatūros bei teisės aktų analizė; Strūnos socialinės globos namų veiklos dokumentų analizė bei taikytas kokybinio tyrimo – pusiau struktūruoto interviu metodas. Pusiau struktūruoto interviu metu apklausti septyni socialiniai darbuotojai, dirbantys su psichikos negalią turinčiais asmenimis Strūnos socialinės globos namuose. Interviu metu gauti duomenys buvo apdoroti kokybinės turinio analizės metodu, išskiriant kategorijas ir subkategorijas.

Teorinė ir empirinė duomenų analizė atskleidė, kad dėl negalios sukeltų apribojimų psichikos negalią turinčių asmenų socializacija yra sudėtingesnė: jiems sunkiau sekasi išmokti visuomenei priimtino elgesio bei savarankiškai gyventi drauge su sveikąja visuomenės dalimi. Tokių asmenų socializacijai yra svarbios užimtumo veiklos, viena iš tokių yra meninė veikla, teikianti teigiamų emocijų, skatinanti savęs ir kito pažinimą, mokanti elgtis įvairiose situacijose, formuojanti savivertę, išlaisvinanti patyrimus, padedanti atpažinti ir spręsti problemas. Tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad Strūnos socialinės globos namuose meniniai užimtumo veiklai skiriamas išskirtinis dėmesys, neįgalieji gali rinktis iš daugybės meninės veiklos rūšių pagal savo poreikius bei galimybes. Meninės raiška padeda neįgaliesiems atstatyti prarastus bei įgyti naujus socialinius įgūdžius, tokius kaip gebėjimas bendrauti, bendradarbiauti bei savarankiškai spręsti socialines problemas; padeda susidoroti su neigiamomis emocijomis, keisti elgesį, padeda geriau suprasti savo pačių pasaulį bei įgalina geriau susidoroti su psichikos negalios pasekmėmis ir įsitraukti į visuomenės gyvenimą. Siekiant tinkamai realizuoti meninės raiškos teikiamą naudą psichikos negalią turintiems asmenims, socialinių darbuotojų nuomone, reikėtų tobulinti meninės veiklos užsiėmimų turinį bei įtraukti į šių veiklų organizavimą profesionalius meno terapeutus.

Raktiniai žodžiai: psichikos negalia, socializacija, meninė raiška, socialinės globos namai.

SUMMARY

Thesis: Socialization of People with Mental Disabilities within the Artistic Expression in Struna Social Care Home.

The main goal of this study is to determine the impact of artistic expression on the socialization of the people with mental disabilities residing in the Struna social care home. In order to achieve the goal, the following tasks are provided: 1) to analyze the psychosocial situation and socialization peculiarities of the people with mental disabilities; 2) to discover the therapeutic effect of art on the people with mental disabilities; 3) to identify application possibilities of the artistic activity in Struna social care home; 4) to determine the impact of the artistic expression on the socialization of people with mental disabilities in the Struna social care home.

To achieve the goal, an analysis of scientific, methodological literature and legal acts was performed; analysis of the documents of the activity in Struna social care home and applied the qualitative research, the method of semi-structured interview. During the semi-structured interview, seven social workers working with people with mental disabilities in the Struna social care home were interviewed. The data obtained during the interviews were processed by the method of qualitative content analysis, dividing it by categories and subcategories.

Theoretical and empirical analysis of the data showed that the socialization of people with mental disabilities is more difficult due to the limitations caused by their disability: it is more difficult for them to learn socially acceptable behavior and live independently with a non-disabled society. Employment activities are important for the socialization of such people, one of them is artistic activity, which stimulates positive emotions, promotes self and other people's knowledge, teaches how to behave in various situations, forms self-esteem, liberates experiences, helps to recognize and solve problems. The analysis of the research data revealed that a special attention is paid to artistic employment activities in the Struna social care home, the disabled can choose many different artistic activities according to their needs and possibilities. Artistic expression helps people with disabilities to restore lost and gain new social skills, such as the ability to communicate, collaborate and solve social problems independently; it also helps to control their negative emotions and change behavior; helps to better understand their own world and enables them to easier live with the consequences of mental disability and to get involved in the life of society. In order to properly realize the benefits of the artistic expression for people with mental disabilities, the content of artistic activities should be improved and professional art therapists should be involved in the organization of these activities.

Keywords: mental disability, socialization, artistic expression, social care homes.

PRIEDAI

INTERVIU KLAUSIMYNAS

Bendroji dalis.

Koks jūsų amžius?

Kiek laiko jūs dirbate Strūnos globos namuose?

Specialioji dalis.

I tema. Globos namuose organizuojami meninės veiklos užsiėmimai ir jų svarba psichikos negalią turintiems įstaigos gyventojams.

1. Papasakokite apie jūsų įstaigoje organizuojamus meninės veiklos užsiėmimus psichikos negalią turintiems asmenims? Kas juos organizuoja?
2. Kokios meninės veikos rūšys taikomos jūsų įstaigoje? Užsiėmimai vykdomi individualiai ar grupėse?
3. Kaip dažnai globos namuose organizuojami meninės veiklos užsiėmimai?
4. Kaip manote, ar psichikos negalią turintiems asmenims svarbi meninė veikla? Kodėl?
5. Papasakokite, kokius neįgalių asmenų pokyčius pastebite meninės veiklos užsiėmimų metu?

II tema. Meninės saviraiškos poveikis psichikos negalią turinčių asmenų reabilitacijai.

6. Kaip manote, kokią įtaką meninė saviraiška turi psichikos negalią turinčių asmenų bendravimui, jausmams, savikontrolei? Kaip tai pasireiškia?
7. Kaip manote, kaip meninė raiška padeda mažinti patiriamą stresą, įveikti baimes, sunkumus psichikos negalią turintiems asmenims? Kaip tai pasireiškia?

III tema. Meninės saviraiškos poveikis psichikos negalią turinčių asmenų socializacijai.

8. Įvertinkite, kaip dalyvavimas meninėse veiklose paveikia psichikos negalią turinčių asmenų socializacijos procesą?
9. Papasakokite, kaip dalyvavimas meninėse veiklose keičia psichikos negalią turinčių asmenų socialinius įgūdžius? Kaip tai pasireiškia?
10. Kaip meninė raiška paveikia globos namų gyventojų elgesį? Kokius pokyčius galėtumėte įvardinti?

IV Tema. Meninės saviraiškos reikšmė socialiniame darbe su psichikos negalią turinčiais asmenimis.

11. Koks jūsų požiūris į meninės veiklos, kaip terapijos metodo taikymą, socialinio darbuotojo veikloje?

12. Jūsų nuomone, ką ir kaip reiktų tobulinti meninės veiklos užsiėmimuose su psichikos negalią turinčiais asmenimis?

INTERVIU IŠRAŠAS

Koks jūsų amžius? Esu 47 metų amžiaus

Kiek laiko jūs dirbate Strūnos globos namuose? Globos namuose dirbu 22 metai.

Tyrėja. Papasakokite apie jūsų įstaigoje organizuojamus meninės veiklos užsiėmimus globos namų gyventojams? Kas juos organizuoja?

Tyrimo dalyvė. Mūsų įstaigoje dirba meno vadovas, užimtumo specialistas ir socialinio darbuotojo padėjėjas, kurie veda meninės veiklos užsiėmimus. Taip pat užimtumo veiklas organizuoja ir veda ir socialiniai darbuotojai.

Globos namuose yra užimtumo studija, biblioteka, sporto salė, kiekvienam gyvenamajam aukšte po užimtumo kambarį. Organizuojant meninės veiklos užsiėmimus, įstaigoje sudaromos sąlygos pačiam globos namų gyventojui pasirinkti, esant poreikiui padedama pasirinkti tinkamą veiklos rūšį, atsižvelgiant į individualius neįgalaus asmens pageidavimus, gebėjimus, pomėgius, sveikatos būklę. Yra sudarytos sąlygos globos namų gyventojui lankyti kelis užsiėmimus, esant poreikiui pailsėti. Meninės veiklos planuojamos, atsižvelgiant į asmenų su psichine negalia pageidavimus, norus, gebėjimus, sveikatos būklę; turimas žaliavas ir metų laiką.

Tyrėja. Kokios meninės veiklos rūšys taikomos jūsų įstaigoje? Užsiėmimai vykdomi individualiai ar grupėse?

Tyrimo dalyvė. Taikomos šios menų terapijos rūšys: liaudies muzikos, siuvinėjimo, floristikos, dekupažo, dailės, origamio, nėrimo mezgimo, šiaudinių paveikslų gamybos, populiariosios muzikos užsiėmimai, sporto, liaudies šokių. Veikia dramos būrelis.

Su gyventojais dirbama grupėse ir individualiai, visada atsižvelgiama į gyventojų norus, jų sveikatos būklę.

Tyrėja. Kaip dažnai organizuojami meninės veiklos užsiėmimai globos namuose?

Tyrimo dalyvė. Meninės veiklos užsiėmimai organizuojami pagal sudarytą užimtumo tvarkaraštį, kuris sudaromas 1 metų laikotarpiui, peržiūrimas ir koreguojamas į ketvirtį vieną kartą. Tvarkaraštis iškabintas kiekviename aukšte, skelbimų lentoje, užimtumo studijoje. Meninės veiklos užsiėmimai paskirstyti savaitės dienomis: liaudies muzikos užsiėmimai vyksta du kartus per savaitę; siuvinėjimo, floristikos, dekupažo, origamio - vieną kartą per savaitę; dailės, nėrimo mezgimo, šiaudinių paveikslų gamybos - vieną kartą per savaitę; populiariosios muzikos ir liaudies šokių užsiėmimai - du kartus per savaitę; sporto užsiėmimai

vyksta tris kartus per savaitę. Dramos būrelio užsiėmimai vyksta du kartus per savaitę. Užsiėmimų tvarkaraštis sudaro sąlygas globos namų gyventojams lankyti kelias užimtumo veiklas, keisti veiklas.

Tyrėja. Kaip manote, ar psichikos negalią turintiems asmenims svarbi meninė veikla? Kodėl?

Tyrimo dalyvė. Meninė veikla tikrai svarbi psichikos negalią turintiems asmenims. Globos namuose organizuojama nemažai užimtumo veiklų, jose dalyvauja nemaža dalis įstaigos gyventojų, todėl užimtumo veiklos vaidina didelį vaidmenį palaikant fizinius ir intelektualinius įstaigos gyventojų įgūdžius. Tai įvairina jų kasdienybę, kelia pasitikėjimą, atskleidžia pamirštus gebėjimus, lavina esamus, žadina emocijas, gerina nuotaiką, o kartu ir savijautą. Galiausiai tai jungia bendrai veiklai, bendriems interesams. Neįgalieji, dalyvaudami užimtumo veiklose, realizuoja savo sugebėjimus, mokosi naujų įgūdžių, atranda gyvenimo prasmę, tampa labiau pasitikintis savimi, patiria teigiamų emocijų, įgyja teigiamos patirties. Meninė veikla prisideda prie neįgaliųjų socializacijos, integracijos į visuomenę, kadangi vyksta išvykos su koncertais, padarytų darbelių parodos už įstaigos darbų, visa tai didina globos namų gyventojų pasitikėjimą savimi, plečia bendravimo ir bendradarbiavimo ratą.

Tyrėja. Papasakokite, kokius neįgalių asmenų pokyčius pastebite meninės veiklos užsiėmimų metu?

Tyrimo dalyvė. Meninės veiklos užsiėmimų metu neįgalieji bendrauja, tobulina bendravimo įgūdžius, išmoksta vienas kitam padėti, palaiko vienas kitą, didėja jų socialinis aktyvumas, vystosi neįgaliųjų kūrybiškumas, jie tobulėja vieni greičiau kiti lėčiau, tačiau jie atranda kad gali kažką gražaus padaryti. Dalyvaudami užimtumo veiklose neįgalieji patiria daug teigiamų emocijų, jie džiaugiasi kai padaro darbelį, kai juos pagiria, kai perka jų padarytus darbelius, kai gali juos padovanoti. Pagerėja jų nuotaika, jie jaučiasi reikalingi, naudingi, vertinami, kyla jų savivertė, ugdomi jų socialiniai įgūdžiai. Globos namų gyventojai tampa savarankiškesni ir mažiau priklausomi nuo juos aptarnaujančio personalo, jie patiria malonumą ir tikslingai praleidžia laiką.

Tyrėja. Kaip manote, kokią įtaką meninė saviraiška turi globos namų gyventojų bendravimui, jausmams, savikontrolei? Kaip tai pasireiškia?

Tyrimo dalyvė. Meniniai užsiėmimai yra naudingi dėl galimybės bendrauti grupėje, tai lavina komunikacinius gebėjimus, padeda suprasti savo emocijas. Pastebėjau, kad užsiėmimai menine veikla atpalaiduoja - gyventojai, kurie ilgą laiką buvo užsidarę viduje, pradėję lankyti meninės veiklos užsiėmimus, pradėjo daugiau bendrauti su kitais, tapo atviresni, linkę išsipasakoti. Meninė saviraiška padeda išlaisvinti susikaupusias neigiamas emocijas: pyktį, agresiją, paslėptus norus ir svajones, tuo pačiu padeda gyventojams atskleisti užslėptas savo teigiamas savybes: atjautą, norą padėti. Jei gyventojas mato ir jaučia, kad jam pavyko padainuoti, pašokti, nupiešti, padaryti darbelį – tai jam kelia džiaugsmą, pasitikėjimą savimi, kelia savivertę, padeda

įsilieti į bendruomenę. Pvz.: kadangi užsiėmimai vyksta pagal sudarytą tvarkaraštį ir nustatytomis valandomis, tai įpareigoja gyventojus jo laikytis, tuo pačiu ugdo savikontrolę, pareigos jausmą, kad laiku ateiti į užsiėmimus, nevėluoti.

Tyrėja. Kaip manote, kaip meninė raiška padeda mažinti patiriamą stresą, įveikti baimes, sunkumus įstaigoje gyvenantiems asmenims? Kaip tai pasireiškia?

Tyrimo dalyvė. Meninė raiška mažina stresą, nerimą, išlaisvina neįgaliųjų kūrybinius gebėjimus. Padeda atsipalaiduoti, išreikšti savo mintis ir jausmus bei įveikti vidinius išgyvenimus. Pastebėjau, kad užsiėmimai rankdarbiais yra efektyvus būdas kovoti su stresu, įveikti baimes, nes kuriant rankdarbius mintys nurimsta, mąstymas tampa aiškesnis, nuoseklesnis. Neįgaliesiems, dalyvaujantiems rankdarbių veiklose suteikiama galimybė patiems kurti, o tai ugdo jų kūrybiškumą, atlikti darbai sukelia estetinį pasigerėjimą ir todėl visas veiklos procesas skatina nusiraminti, mažina įtampą ir stresą. Dailės užsiėmimų metu, savo neigiamas emocijas asmuo išlieja piešimo popieriuje, tai padeda išreikšti jausmus bei įveikti vidinius išgyvenimus. Kurdamas žmogus gali

išreikšti savo jausmus, atsiverti, atpažinti savo poreikius ir siekius. Praeitais metais dalyvavome bendrame projekte su dailininkų sąjunga „Lipdau pasaulį ir save“. Iš pradžių darbas su molio globos namų gyventojams kėlė baimę, nepasitikėjimą savimi, bet tai truko tik kelias dienas. Vėliau į tą procesą įsitraukė vis daugiau gyventojų, neliko baimės ir streso. Neįgalieji molio pagalba išreiškė save, atskleidė savo sugebėjimus ir vaizduotę, įveikė baimes ir stresą, jie gėrėjosi ir didžiavosi savo padarytais dirbiniais.

Tyrėja. Įvertinkite, kaip dalyvavimas meninėse veiklose įtakoja globos namų gyventojų socializacijos procesą?

Tyrimo dalyvė. Pagrindinis socialinio darbuotojo siekis – tai neįgalaus žmogaus integraciją į visuomenę. Menas padeda išplėsti neįgalaus asmens galimybes dalyvauti visuomenės, bendruomenės gyvenime. Neįgaliųjų meno kūrybinių parodos, išvykos su koncertine programa – visa tai svarbu siekiant visuomenės tolerancijos bei pagarbos psichikos negalią turinčių asmenų atžvilgiu ir jų socialinės integracijos procesui. Kai pradėjau dirbti socialine darbuotoja šioje įstaigoje, apie neįgaliųjų integraciją buvo tik pradedama kalbėti, visuomenės požiūris į neįgalius nebuvo teigiamas, apie išvykas už įstaigos ribų su parodomis ar koncertais nebuvo ir kalbos. Šiuo metu situacija visai kita: globos namų gyventojai aktyviai dalyvauja renginiuose, parodose, koncertuose už įstaigos ribų, yra pelnę ne vieną apdovanojimą kaip grupė ir individualiai. Jie jaučiasi vertinami ir reikalingi, prasiplėtė jų bendravimo ratas, socialiniai kontaktai. Visa tai turi teigiamos įtakos globos namų gyventojų socializacijai ir adaptacijai.

Tyrėja. Papasakokite, kaip dalyvavimas meninėse veiklose keičia psichikos negalią turinčių asmenų socialinius įgūdžius? Kaip tai pasireiškia?

Tyrimo dalyvė. Dalyvavimas meninėse veiklose skatina globos namų gyventojų savarankiškumo gebėjimų raišką bei didina savarankiškumo galimybes dalyvauti bendruomeniniame gyvenime, gerina savitvarkos, bendradarbiavimo įgūdžius, plėtoja savo kūrybinius gebėjimus, realizuoja savo gabumus. Nelinkę bendrauti, užsidarę savyje, nesavarankiškai, netvarkingi buvę gyventojai, pradėję dalyvauti meninės veiklos užsiėmimuose atsikratė bendravimo kompleksų, pradėjo kreipti dėmesį į tai, kaip jie atrodo, atkūrė nutrūkusius santykius su artimaisiais, savarankiškai nuvažiuoja jų aplankyti, padeda kitiems ne tokiems savarankiškiems gyventojams, pataria. Prasiplėtė jų bendravimo ratas už įstaigos ribų.

Tyrėja. Kaip meninė raiška paveikia globos namų gyventojų elgesį? Kokius pokyčius galėtumėte įvardinti?

Tyrimo dalyvė. Įstaigoje vykdomi meninės veiklos užsiėmimai teigiamai įtakoja globos namų gyventojų elgesį. Meninė raiška suteikia galimybę agresyvius jausmus išreikšti socialiai priimtina forma. Per nemažą savo darbo patirtį šioje įstaigoje pastebėjau, kad piešimas, liaudies šokiai, užsiėmimai sporto salėje mažina gyventojų agresyvaus elgesio protrūkius, konfliktų, smurto prieš kitus gyventojus atvejų skaičių. Neįgaliųjų elgesį teigiamai įtakoja išvykos su koncertais, parodomis į kitas įstaigas, bendruomenes.

Tyrėja. Koks jūsų požiūris į meninės veiklos, kaip terapijos metodo taikymą, socialinio darbuotojo veikloje?

Tyrimo dalyvė. Mano požiūris teigiamas. Pagrindinis mano, kaip socialinio darbuotojo tikslas – tai padėti globos namų gyventojams integruotis į visuomenę, bendruomenę. Tam tikslui organizuojami įvairūs renginiai, koncertai, parodos, išvykos už įstaigos ribų, kurių pagalba mūsų įstaigos gyventojai gali įsilieti į bendrą visuomenės veiklą. Taikant menų terapijos metodus, kurie atitinka gyventojų poreikius, galima siekti pozityvių emocijų, elgesio pokyčių, formuoti bendravimo, bendradarbiavimo, socialinius įgūdžius. Organizuodami meninės veiklos užsiėmimus, socialiniai darbuotojai siekia neįgaliųjų tobulėjimo, jų psichologinės sveikatos gerinimo tikslų. O tai ir lemia neįgaliųjų dalyvavimą visuomenės veikloje bei jų socializaciją.

Tyrėja. Jūsų nuomone, ką ir kaip reiktų tobulinti meninės veiklos užsiėmimuose su psichikos negalią turinčiais asmenimis?

Tyrimo dalyvė. Manau, kad reiktų plėsti specialistų, dirbančių šioje srityje ratą, kad meninės veiklos užsiėmimus vestų šios srities specialistai, įdarbinti meno terapeutą, įkurti už įstaigos ribų užimtumo centrą, kur galėtų lankytis ne tik mūsų įstaigos gyventojai, bet ir tos bendruomenės nariai.